

Sn. 6/83/6/92

Ljerka ŠIFLER-PREMЕC

NIKOLA VITOВ GUCETIĆ

Monografija

Uvod

Intelektualni i duhovni život jadranskog primerja šesnaestog stoljeća, posebice Dubrovnika, koji je rastao u velikoj obitelji europske obnove znanosti i umjetnosti, u svojoj osobnosti i moći, siguran u pripadnost tekovina općega duha jednog stoljeća, ovdje nam se ukazuje kao predmet istraživanja kroz nosioce toga duha.

Bogate ličnosti dubrovačke aristokracije, na glasu u talijanskih znanstvenika i umjetnika, stvarale su klimu i sačinjavale one prirodne elemente iz kojih su klijali novi oblici intelektualnog zanosa koji se pokazivao u književnosti, filozofiji, pjesništvu, kao i u vladavini i u vjerskom životu.

Ono osobljeno što je Dubrovnik činile "sretnim gradom" i njegovu kulturno-društvenu razvijenost slavilo izvan njegovih granica, a što je njegovim nosiocima omogućivalo otkrivanje puteva stvaralaštva, jest ostajanje u temeljima tadašnje kulturno-povijesne zajednice, jest atmosfera u kojoj su nalazili mjesto i mogućnosti za svoja istraživanja naši slobodni mislioci, jest atmosfera grada koji je "kao potpuno zrclo, prema suncu rastvoren šipak, žario u svojoj punoći uživajući u sebi..."¹.

Vrijeme u kojem Telezije piše Sulla natura delle cose, Bruno Degl'innumerabili mondi, a Campanella Philosophia sensibus demonstrata, u nas djeluju Gučetić, Pa-

tricije, Medo, Mohaldi i velika generacija pjesnika: Nalješković, Ranjina, Mažibradić, Bobaljević i drugi. Te poticaje pojašnjavaju ponajprije društveno-povijesne, političke i klasne odrednice. U nisu naših gradova dubrovačka je republika u 16. stoljeću, tom kritičkom doba, nalažila odabujne puteve, slobodne i otvorene cjelokupnom europskom naslijedu kao i novumu. Tako se u svom bogatstvu povijesno-kulturnoga kretanja u Dubrovniku daju zapaziti posebitosti, idejne i filozofske cijeline, međusebno povezane u mrežu raznolikih ostvarenja, stanovita sveopća srodnost, analogija koja ne isključuje snažne individualne posebnosti, posebice naših petrarkista.

Dubrovačka kulturna sfera bila je naročito pogodna za oblikovanje svojevravnog isdanka književnosti i filozofije, za asimiliranje sistema, stvaranje akademija (Accademia degli Occulti, Accademia degli Oziosi, Accademia dei Concordi), od međusebnog zблиžavanja do pojava salona u kojima se oblikovao ukus, stanovit način mišljenja i osjećanja, izmjena znanja, gdje se, ukratko, stvarao tip jedne kulture. Bogat i međan, Dubrovnik je bio maticom, zrenikom i svjetlenošću, stvarajući generacije pjesnika, graditelja, misilaca. U ljetnikovcima, kazama stvaranja, planovanju, okruženi umjetninama, bibliotekama, perivojima, ljetpotom krajolika, stvarao se doživljaj prirode i umjetnosti, upotpunjavaša se slikama razvoja književnosti. Gučetićevo Trsteno, Nalješkovićeva Župa, Ranjinina Vrućica, Bobaljevićev

Ston, Zuzoričine Brsečine, pridonose shvaćanju i vrednovanju kulturnih vrijednosti djela stvorenih u umjetno uzgajanim i održavanim krajelicima.

U Gučetićevu ljetnikovcu u Trstenom stoji ploča pedignuta 1582.godine s natpisom na latinskom jesiku, koji u prijevodu glasi:

"Hvale me zbog lijepo okolice, ali se još više svidam zbog izvora, blagog podneblja i gajenja lijepo prošlosti. Putniče, znaj da su tu naječigledniji dokazi ljudskog života gdje je umjetnost zgodno usavršila divlju prirodu" ²

Poznat nam je interes za djela starih pisaca kao i za tadašnju književnu produkciju Italije. Poznato je veliko bogatstvo privatnih knjižnica dubrovačkih pjesnika, kao i samostanskih knjižnica. Prema Jirečekovu istraživanju, kroz njegov naved inventara jedne pošiljke knjiga iz Venecije u Dubrovnik, 1549. godine³, saznajemo za autore koji se tada čitaju u Dubrovniku. Tu su Ovidije, Petrarca, Lukijanovi dijalozzi, Svetenije, Juvenal, Terencije, Ariosta djela, Boiardo, Varchi, Aretino, Vergilijs, Plinije, Ksenofont, Heracije, Homer, Hesiod, Plutarh, Augustin, Castiglione, Pulci, Valla, Machiavelli, Salustije. Čitaju se Gersonova djela. Na popisu jesu i gramatike i rječnici grčkog jezika, retorička djela kao i djela iz filozofije prirode. Privatne knjižnice, gradske i samostanske, kao i privatne zbirke knjiga (u privatnoj zbirci Georgiusa de Cruccea (Kružića) nalazilo se 2000 djela), doprinose ovom ve-

likom interesu i njegovom zadovoljavanju.

Posebno su bile razvijene veze Dubrovčana s Italijom u to vrijeme. Pjesnici Črijević, Gundulić, Nalješković, na primjer berave u Italiji, a neki od njih i osobno prijateljuju s Tassianom, Arteinom, Melzom.

• • •

Nikola Vito Gučetić (Nicolo Vito di Gozze) potomak je enih Hučetida koji su u 8. stoljeću došli iz Huma, po svoj prilici. Etimologija sâmog naziva (Gozze-goso, u kojem je mnogo blaga, stoke⁴) ukazuje na tumačenje bliske onom koje preizlazi iz simbola grba porodice Ovčarević-Pecorarije iz 1284. godine, u čijem gornjem dijelu jest ovca⁵. 1523. godine nailazimo na ime Gačić (vjerojatno iz Gackog), Goze-talijanska verzija-, nadalje je tu i latinska verzija de Goziis, te napokon hrvatska Gučetić. Valja reći da Appendinijeve izlaganje kao i izlaganja i izvodenja nekih drugih autora o samoj etimologiji imena Gučetić ne zadovoljava, odnosne ona nisu pouzdana. Grb sam pokazuje lik jednoroga, pa bi valjalo poći od nekih drugih mogućih značenja (teponimi Guča, Gučeni, Gučevo, odnosno antiponimi Gučke, Goč, a nije isključeno ni to da se radi možda o riječima "geč" odnosno "gečobija" koje u Makedoniji znače "bubanj" i "bubnjar". Jednako tako ni drugi se podatak o pitanju podrijetla Gučetićevo ne sasniva ni na kakvom pouzdanom povijesnom izvoru.

O pradjedovima Gučetićevim znade se da su bili stočari i da su još (sve prema Appeldinijevu navedenju) 743.g. s bosanskog ili hercegovačkog teriterija (iz Zahumlja ili hercegstva sv. Save) došli u Dubrovnik⁶. Nikola Vitov Gučetić rođen je 1549.g. u Dubrovniku. O starini i plemstvu Gučetida piše 1835.g. Ivan Svilokos⁷. Sâm Nikola sazrijeva ponajviše zatvoren u svoju knjižnicu, s Aristotelom, Platonom, Ficinom, Plotihom, Jamblihom, Averoesom, Augustinom i suvremenicima. U katalogima knjiga koji pripadaju porodici Bassegli-Gesze iz 1833. i 1847. godine (a posjeduje ih Historijski Arhiv, Dubrovnik) nailazimo na izvore iz kojih je vidljivo i Gučetićevo bavljenje problematikom njegova vremena. Ovo je vrlo dragocjen izvor jer otuda neposredno saznajemo i za djela koja je studirao sâm Gučetić. Iz tog kataloga navedimo rukopise: Arhimedova djela, iz 15.st. podrijetlom, Boškovićeve studije iz fizike i matematike, Tuberonovi Komentari njegova vremena, a od katalogiziranih djela iz 15. i 16. stoljeća izdvajamo neka, kao npr. Augustini Historia Saracenica, Basileae 1564, Agrippa, De occulta philosophia, 1553, Ariosto, Orlando furioso, 1558, Beccaccio, Decamerone, 1524, Bembo, Gli asolani, 1515, Dante, Divina commedia, 1564, Leone Medici, Dialoghi d'amore, 1552, Patritii, Zoroaster et eius 32e Oracula Chaldaica, 1591, Porcacchi, Funerali antichi di diversi popoli e nationi, 1591, Salustius, Opera, 1504, Terentii, Comœdie iz 1545, Thucididii, De bello Peloponesiaco, 1564, Vitruvius, De architectura, 1552, Equicola, De natura d'Amore, Marino.

Rime di Sig.Tullia di Aragona, Tasseova djela,Apulejeve Metamorfose, Pincio, Della religione Christiana, Metastasio, Della musica, Alberti, Opuscoli morali, Scaliger, De subtilitate, Speroni, Dialoghi, Dolce, Della filosofia aristotelica, Dionisije Halikarnaški, Platonovi dijalozi, Carlenijeva Reterica, Mizaldi, Cometographia, 1549, Cesalpini, De Metallicis, 1602, Cardanus (HA, Dubrovnik).

Mnogi autori izjašnavaju se o liku i osobinama Nikole V. Gučetića, naglašavajući pritom njegovo pamćenje, um, vrline, oprez, poznavanje filozofije⁸ i teologije, zbog čeg mu je papa Klement VIII i dao naslov doktora filozofije i teologije. Gučetić svoj humanizam nadovezuje na antičke temelje i javlja se brojnim djelima.

Posebno pitanje predstavlja ovdje Školovanje, odnosno pitanje je li Gučetić boravio izvan svoje zemlje ili je boravio stalno u Dubrovniku, odnosno u svojem ljetnikovcu u Trstenom.

Jedni tvrde da Gučetić nikada nije bio izvan svoje domovine, i ti se autori uglavnom povode za tvrdnjom izdavača Gučetićevo djeła Delle State delle Repubbliche, točnije rečeno, riječi izdavača u tekstu A i lettori Manuzio (Citacim Manucije), gdje kaže: "...da on nikada ne vidje zidina Padove, niti Bologne, kao ni ikojeg drugog slavnog učilišta izvan svoje domovine, utemaljene na visokoj obali more, pod vrletnim Bragatom... morat ćete ga uvijek štovati, budući je on ovo znanje stekao više kod kuće, vlastitom marljivošću, bez učitelja, nego vani, tudom pomoći" (prev. Lj. Š.-P.)

"/...che egli non mai vide le mura di Padova, né di Bologna, né d'altum altro studio famoso fuori della sua patria, fondata sopra un alto lido del mare, sotto l'Aspro Monte di Vargato.. havendo egli acquistato questa cognitione più in casa, sen la propria industria, senza precettore, che fueri con l'aiuto altrui...".

U Enciklopediji Jugoslavije, sv. III, str. 634, kaže se: "...iako nikada nije putovao preko dubrovačkih granica." Josip Bersa⁹ drži jednako tako.

Drugi pak smatraju da je Gučetić bio izvan svoje domovine: Opća enciklopedija Leksikografskog Zavoda, t. 2. str. 639, kaže se: "Studirao u Padovi i drugim gradovima Italije".

To drugo stanovište uglavnom je produžetak tvrdnje koju je prvi iznio Serafino Razzi u svome djelu Storia di Raugia, Lucca, 1595. godine. Jednako i Stjepo Kastrapeli, filolog i slavista s Korčule¹⁰. A, Pinterović smatra da "problem sveučilišnih studija Gučetićevih ne može biti konačno riješen dogod se ne nade potvrda ili negacija samoga Gučetića ili arhivskih dokumenata" (pr. L. Š.-P.).

Pri čitanju Gučetićevih rukopisa iz Urbinske biblioteke u Vatikanu našli smo na nesumnjive dokaze da je Gučetić bio izvan svoje domovine, ali ne na školovanju, kako on sam kaže. Navest ćemo ta mesta:

1. U spisu De Daemonibus, 1592. g. (f. 75) Gučetić piše:

"Atque hinc valde quesdam Christianos admiratus sum,
qui acute nominis Philosophiae tecti, ausi sunt omnino daemones negare, ut Hieronymus Cardanus, Petrus Pomponatius.
Alter in illo De rerum varietate, alter in illo De Incan-

tationibus. Verum hos non admiror tantum, nam et immortalitatem animae negarunt, ut a dicto Cardano clare Romae per me MDLXXV intellectum est, cum mihi nonnulla familiaritas cum illo intercessisset".

/"Stoga sam se veoma začudio nekim kršćanima, koji su se zaštićeni štitom imena "filozofija" usudili općenito poricati demone, npr. Girolamo Cardano i Pietro Pomponazzi. Jedan u djelu De rerum varietate (O raznolikosti pojava) a drugi u djelu De Incantationibus (O čarolijama). Ne njima se toliko i ne čudim jer su pericali i besmrtnost duše, kako sam od spomenutog Cardanusa jasno razabrac u Rimu 1575. godine, kada sam s njima bio u nekom prijateljstvu", pr. Lj. Š.-P.).

2. U spisu Breve compendium... in duo prima capita Tertii de Anima Aristoteli, iz 1606.g. (f.25), Gučetić piše:

"cum Romae iam diu essem et disputandi... nonnulla Theoremeta proponere arbitratus fuisset in patrocinio Averrois contra divum Tomam, tunc temporis quidam Magister sacri Palacii cuius nomen penitus ignore, scie tantum quod aenobarbus erat, et nos Dalmatas Barbares existimabant..."

("..kad sam već dugo bio u Rimu i namjeravao predložiti na raspravu neke teoreme u zaštitu Averoesa protiv sv. Tome, tada je neki magister Svetе Kupiјe, čije ime uopće ne znam, ali znam samo toliko da je bio ridebrad, i da je nas, Dalmatince, smatrao barbarima").

U istom smislu, f.l. kaže:

"...eo quia nec Bonenias, nec Patavii, nec alia externa
Gimnasia unquam prosecutus sum"

"...što nikada nisam počinio gimnaziju ni u Bolonji, niti
u Padovi, a niti kakve druge strane učilište", pr. Lj. Š.P.

Iz svega nesumnjivo proizlazi da je Gučetić bio
u Rimu, ali da međutim nije počinio nikoje učilište izvan
svoje domovine, kako se to vidi iz njegovih vlastitih ri-
ječi.

• • •

Uza sve svoje djelatnosti pisca-mislioca, valja
pripomenuti da Gučetić učestvuje i u javnom životu, pa
je čak sedam puta bio biran za kneza dubrovačkog. Oženjen
je bio Marom Gundulićevom (Histerijski Arhiv u Dubrovniku
posjeduje u Gelčićevu katalogu¹² rukepisnu knjigu kućnog
budžeta koju su vodili Nikola i Mara (Aministrazione Nico-
lo e Maruscia di Gozze, 1569-1599) u kojoj se nalaze inte-
resantni podaci biografskog i ekonomskeg sadržaja, o pro-
dajama, diebama, isdacima, kupovibama, darovanjima, rođenju
djece). Gučetić je bio i članem nekih akademija u i izvan
svoje zemlje, što se vidi iz njegovih djela (N.V.di Gozze,
accademico Occulto, u: Governo della Famiglia i Dello Stato
delle Repubbliche; kao i pripadnikom Acc.degli Lsensati
u Perugi, u: In primum librum Artis Rhetoricorum).

Nikola Vitev Gučetić umire 1610. godine u Dubrovni-

le/

ku. Neizvjesno je gdje je pokopan. U knjizi grobova Male Braće zapisana su tri groba Gezze, jedan u kapitulu, jedan u Sakristiji, jedan u klaustru iz 15. st. bez natpisa, s grbom obitelji Gozze.

I. Dijalozi o ljepoti i ljubavi

Traktati o ljepoti i ljubavi u doba renesanse (L.Bruni, Ficino, Nifo, Equicola, Bembo, Ebreo, Bruno, Buoni, Medici, P. co della Mirandola, Benivieni, Sansovino, Gottifredi, Capellanus, Betussi, Diacetto, Castiglione, Speroni, Tullia d'Aragona, Varchi, Nobili, Vieri, Tasse, Romei, Sardo i mnogi drugi, više ili manje poznati) pokreću brojna pitanja o tomu što jest lijepo, gdje je područje lijepog, pitanja o lijepim predmetima, o umjetnički lijepom, o nazivu samom, o odnosu ljepote i dražesti, ljepote i ljubavi, dobrote i istine, o vrstama ljepote i o vrstama ljubavi, porijeklu lijepoga, o zemaljskoj i nebeskoj ljubavi itd.

Iz pitanja o ljudskoj ljepoti oblikuje se renesansna koncepcija o umjetnosti i ljepoti.

Lijepo se traži u oblicima ljudskog tijela (Dolce, Firenzuola), u aritmetičkim odnosima tijela (Michelangelo), ono je znak dobra (Campanella), ono je geometrijska proporcija (Paciolo), ali je i u prirodi, ali ne kao čisto (Scalliger), ono jest trofej duše (Castiglione).

Uz kontemplativnu, postoji i osjetilna dimenzija ljubavi. Javlja se shvaćanje umjetnosti o sebi, mada neki poriču rascjep forme i ideje. Definicije ljepote i ljubavi osciliraju između teizma i panteizma, naturalizma i emanističke mistike. Dijalozi o ljepoti javljaju se tako primjerice ili kao izrazi polemike s platoničkim shva-

čanjima (Tasse) ili u duhu Platonovom kao povedenje za platonevsko-plotinovskim shemama, odnosno neoplatonički orijentirani dijalozi.

Umjetnici renesanse tragaju za apsolutnom ljepotom. Kroz filozofiju renesanse a posebice kroz veliku literaturu traktata o lijepom kao i o ljubavi, dadu se uočiti tri idejna toka oko kojeg se koncentriraju renesansne teorije lijepog i ljubavi: idealističko-platonistički, senzualistički i neoplatonički, mistički.

U idealističko-platonističkom prevode se i nastavljaju srednjovjekovne filozofske (tomizam, augustinizam, skotizam) koncepcije lijepog i duše. Izveri su Averoes, Jamblih, Proklo i Plotin.

Senzualističko-naturalističke koncepcije jesu utok različitih težnji, sce šireg i kompleksnijeg razvoja empirijskog istraživanja na području znanosti. Eksperimentalna metoda Leonardova u tomu jest paradigma. Njegova razmatranja zasnovana na iskustvenoj prevedbi njegovih ideja koja iskazuje u raspravama o umijeću slikarstva, mogu poslužiti kao naputak razmišljanju i ispitivanju renesanskog utemeljenja nove metafizike koja se kroz Pica, Bruna, Campanellu i Cardanusa obznanjuje na raznorodnim područjima kao isticanje stvaralačke sposobnosti renesansnog čovjeka, afirmacija njegova destojanstva, težnje ka napredovanju, njegova osvajanja besmrtnosti, što doslovce iskazuju mnogi autori u svojim spisima, pismima i poslanicama (Bruni, Salutati, Piccoleminni, Siena i drugi).

Treći, mistički tok sažima neoplatoničke teme (deus sive mens, intellectus seu idea, amor seu anima mundi), pita o egzistenciji ideja, božanskog uma, ispituje problem jednog i mnoštva, metafiziku svjetlosti.

U veličanju klasičnog idealala ljepote traži se odnos spram kršćanskog idealala religije i moralnog savršenstva.

Neoplatoničke teorije o ljepoti i ljubavi u kojima je svima sadržana filozofija prirode, nose ideju o stijetu vječnih modela, razlozima sviju stvari, estetsku viziju kozmosa. Tako Ficinov komentar Platenovoj Gozbi, kao i dijalazi o ljubavi Leona Hebrejskog (1460-1530), jednake i Bembove obrane platoničkih teza o ljubavi i ljepoti svjedoče o čitavom vremenu estetski zasnovanom, obilježenom lijepim, gdje čovjek živi s ljepotom i za nju, a ona postaje oblikom društvenoga upravljanja i osnovnim impulsom svega. Ljubav prema lijepom prolazi kroz metafizička putovanja, pa kad se teži ka lijepom, teži se ka dobrom, Bogu, ka istini. U sveobuhvatnom misticizmu se konkretna, osjetilna ljepota združuje s duhovnom, božanskom ljepotom, a filozof čitavoga svojeg života traži bit ove ljepote.

Kojim putevima ide Gučetić i koje su polazišne točke kao i odrednice do kojih stiže njegova koncepcija ljepote i lijepog?

Gučetić objavljuje svoje djelo Dialogo della Bellezza, detto Antes (Dijalog o ljepoti, nazvan Cvjet)

"secondo la mente di Platone (u Platonovu duhu), kako sâm kaza, 1581.g. u Veneciji, u izdanju Fr. Zilettija. Djelo posvećuje Niki Zuzorić, sestri Cvijetinoj, u kojoj posveti ne slavi samo njezinu tjelesnu ljepotu već i duševnu čistocu i vrlinu. Slaveći ljepotu kao božanski duh i ures najodličnije čestitosti, želi je prikazati svijetu. Uvodeći u ovaj dijaleg žene kao sugovornice, Cvijetu i Maru (vlastitu ženu), koje su za nj po svojem intelekstu umnije od muškaraca i poznaju književnosti kao i kontemplativne vrline, Gučetić ustaljenim petrarkističkim epi-tetima hvali ljepotu Cvijetinu, njenu "božansku dušu", čija je slika ljepota tijela. Razgovor o ljepoti vodi se u dijaloškom obliku kojim Gučetić razbija monotoniju tadašnje mode traktata. ~~некогашњим скријеним и неким сакрним филозофским темама~~ Cuvena, zanosna hvala Gučetićeve Cvijete uvod je u njegovo raspravljanje o ljepoti:

"...najprije kosa satkana poput najsjajnijeg zlata; čelo koje je po svojoj ljepoti nalik na nebo kad je najvedrije; obrve kao dva ljubavna luka; oči, svijetle i jasne, kojima mogu zavidjeti najljepše zvijezde neba; lice tako krasno i tako divne boje da uvelike nadmašuju svaku svježu ružu u njezinu najživljem cvatu a osim toga takva oblika da ga ljepšim ne bi mogao isklesati nijedan vješt umjetnik; nos koji je razmjeran s licem, upravo odgovara savršenstvu vaše andeoske ljepote; usta se čine kao obrubljeni dvama najfinijim nizovima indijskih korala; a kad se

gdjekad nasmiješite, pojave se Vaši zubi tako bijeli i jednoliki da se zaista za njih može reći da je tu sakupljeno sve Amorovo blago. Vaš glas kad se čuje nije kao ljudski već andeoski i božanski; vrat vam je uspravan, pun i bijel, tako da nadmašuje snijeg što je netom pao s neba; grudi su vam široki i ravni te se čine kao Mliječna Staza koja se gdjekad vidi na nebuh; ruke, osrednje punoće, tako su bijele da potamnuju najsjajniju bijelost; prsti su vam obli i ne predugački; nokti lako zaobljeni; stas i vaš hod su kac u nimfā koje su slavili stari pjesnici Arkadije; a što se tiče ostalog, što se na vama ne može vidjeti, držim da svi udovi i svi dijelovi vašega tijela tako u ljepoti odgovaraju jedni drugima da ni sama zavist ne bi znala naći i jedan dio koji bi valjalo ispraviti" (prev.Z. Marković, op.cit., p.79).

Polazeći od osobne, ženske ljepote, ljepote tijela, a završavajući s božanskim Platonom, odnosno s duhovnom ljepotom, Gučetić uza sve ovo veličanje Cvijete, veliča kult žene uopće, kojeg je inače prepuna tadašnja literatura. Lik Cvijetin toliko puta opjevan i poznat u književnosti tog i kasnijeg vremena, inspirirao je književnike, pjesnike i slikare: "...za dobe duševnoga cvjeta dubrovačkoga koncem XVI i početkom XVII veka još se jedna sveza ukazuje među pjesničkim i filozofijskim radom poimence oko estetike: ta sveza je ženski uzer Flora Zuzorić. Tadanje hrvatsko pjesništvo puno je obraćeno k njojzi; a vidimo da ne samo Nikola Gučetić nago i drug njegov Mike Monaldi posvećuju njojzi svoje estetičke i druge filozofijske rasprave i od nje grade duševno središte svoga umo-

vanja o ljepoti"¹³. Ova učena žena i intelektualka privlačila je pjesnike, filozofe, a jednako i biografe i književne povjesnike (S.M.Cerva, npr.), pjevani su joj soneti (Tasso, Simonetti, Boccabianca, Ranjina, Mažibradić i drugi)¹⁴.

Gučetićeva pohvala Cvijeti koja posjeduje draž istinskoga divljenja, pored svog obilja tadašnjih konvencionalnih opisa ljepote, nesumnjivo je značajan dokumenat filozofovog priznanja ljepoti, pohvala tijelu, s řika ljepote tjelesnih oblika iz kojih se isdiže ljepota duše. Pitajući se što ljepota jest, Gučetić traži njenu definiciju, slijedeći Aristotela i kazujući, ako je to ljepota svijeta da bi morala biti nešto tjelesna, ali ljepota to ne može biti, budući je zajednički oblik naših osjetila. Dakle, odgovara on, to nije ljepota svijeta, i pita se dalje odakle ona proizlazi, iz afekata, misli ili iz ljudskih zakona, držeći se i opet Aristotela, i kaže da je više ljudski nego što je prirodni zakon. Kako je pak ne žele svi, ljepota mora proizlaziti iz neke želje. Ali ljepotu valja razmatrati na dva načina: ponajprije kao ono što proizlazi iz našeg prirodnog uzbudjenja, dakle subjektivni, emocionalni pristup fenomenu i drugi, iz aspekta njene osebujne prirode, iz biti ljepote same. Postoji jedna ideja ljepote i to besmrtna, nebeska ljepota. Slijedeći platoničke i neo-platoničke koncepcije, Gučetić na vrh postavlja kalokagathiju, poistovjećujući lijepo i dobro, ali tu, pedutim, njegova analiza ne završava, kao kod Platona, nego otpočinje. Već od početka postavljajući tvrdnju o jedinstvu

vu lijepog i dobrog, Gučetić će, uzastopce preoslijedajući Platonev dijaloški oblik, postavljati problem za problemom, proširivati svoja razmatranja i definicije, a iz argumentacija brojnih starih mislilaca izvoditi će ljepotu duhovnog svijeta, pa iz njega deducirati ljepotu tjelesnog, razlikujući prirodnu ljepotu od duhovne, uspostavljajući dualitet kao i pronalazeći podrijetlo njihova nastanka¹⁵.

Gučetić ispituje kako postoji lijepo, formalne konstituense i konstruktivne elemente problema, povezanost lijepog s, nazovimo je tako, dijalektikom ljubavi.

Ljepota je proporcija, red, mjera. Tu se Gučetić poziva na platonike i Pletina, postavljajući ideju kao uzrok svjetske ljepote, dok je ljepota sama uzbok te formalne oblikovanosti. Ideja kao forma naše ljepote temelji se ponajprije u našoj duši. Uspostavljeni primat ljepote duše nad tjelesnom ljepotom jest Gučetićevo dug platoničkoj teoriji ankarnacije. Svijet platoničkih ideja jest kod Gučetića onaj andeoskih korova kršćanskog Raja u kojemu duše ljudi borave prije rođenja.

Slijedeći shvaćanja neoplatoničkih traktata o ljepoti (posebito Leona Hebrejskog) Gučetić podržava teoriju latentnosti duše. Naša je duša puna formalnih ljepota, ona je ta koja osjeća, spoznaje, sudi. Rješavajući duhovni realitet u terminima ljepote, Gučetićevo poimanje ljepote objedinjuje dva velika pola renesansnog mišljenja, jedan, po kojemu princip ljubavi ima estetsko, a drugi, metafizičko značenje.

Niža, svjetska ljepota je slika više, božanske. Prema nauku platoničara o ljepoti kao sjaju božanskog, ali slijedeći i

aristotelovske koncepcije o duši kao eficijentnom uzroku , Gučetić sintetizira ova dva velika sistema.Pitajući se o odnosu lijepog i ružnog, Gučetić ih kao suprotan par po-bija,priznavajući samo ljepotu duše. Kad međutim razlaže u čemu se ova ljepota duše sastoji i što ona uopće jest, i kad pritom navodi različita mišljenja starih filozofa o ovom pitanju,Gučetićev zaključak jest da "ljepota nužno treba biti jedna stvar,koja to jest po svojoj biti"(la bellezza necessariamente deve essere una cosa che per sua essenza sia tale,p.8.),i iz te jedne,jedinstvene ljepote imaju svoju ljepotu sve stvari i na njoj učestvuju,te tako Gučetić izjednačuje ideju s bićem.

Prateći liniju neoplatoničke estetske koncepcije koja se primjenjuje na kršćansku objavu i s njom miješa, s pomoću kategorija aristotelovskog mišljenja, Gučetićev shvaćanje lijepog i ljepote započinje spoznajno-teoretskim problemima koji se zasnivaju na panteističkom monizmu neoplatonika.

U Gučetićevu su djelu koncentrirane sve ideje neoplatonika o oduhovljenosti svijeta,Bogu kao vrhovnom jednom koje prežima i oblikuje materiju ("središte ljepote"),pa se ova opet vraća k tome jednomu,o svjetskoj duši koja ureduje sav kozmos i koja je izvor spoznaje,od koje sve stvari uzimaju dio ove jedne sveopće ljepote postajući odsjajem apsolutnog duha.

Gučetić traga za definicijom ljepote,za bivstvom lijepog, kao za,kao što će reći Gundulić,"najizvornijim božjim die-lom", "zrakom višnje svjetlosti".

Gučetićeve shvaćanje lijepog iskazuje se kroz moralno-religiozni i kozmološki aspekt. Jednako ono postavlja problem odnosa estetike i etike.

Središte ljepote jest ideja, a iz nje se kreću četiri kruga ljepote: duh, duša, priroda, prva materija (tu je očigledan Plotinov utjecaj). Vjeran nauku platoničara u pogledu konцепције i značenja duše univerzuma, duh je Gučetiću viša moć naše duše, duh je stabilan, dok je duša pokretna u sebi i time je uspostavljen poređak u stvarima i u dušama. S pomoću ideja ili exemplarnih formi, kako ih Gučetić sâm naziva, božanstvo upravlja nižim stvarima. Tu je očigledna Gučetićeva težnja za pomirenjem neoplatoničkog učenja s Aristotelovim, pokazujući da među njima nema suprotnosti. Podrijetlo, počelo sviju stvari jest u božanstvu a materija jest temelj sviju prirodnih stvari. Ideja kruga koju ovdje nalazimo također je preuzeta od Platona i platonika koji duh i stupnjeve ljepote svode na krugove. Ideja jest sfera Intelekta.

Gučetićeva panteistička ideja da su sve stvari ispunjene božanstvom koje je princip ljepote i s kojim se sva bića žele sjediniti - te otuda sva bića teže ka lijepom-edjek je onih neoplatoničkih shvaćanja s kojima je Gučetić bio u cijelosti upoznat i na kojim se principima uopće zasnivala zgrada novog senzualističko-intelektualističkoga sistema i teorije "odraza".

Božanstvo sâmo staticki je princip oko kojega se sve kreće. Gučetićeva definicija to iskazuje: "Ljepota je ono

što se sviđa našoj duši spomoću osjetila koja se stječu oko uživanja jedne ljepote" ("anzi la bellezza è quella che piace alla mente nostra per mezzo dei sensi, i quali concorrono al diletto d'una bellezza", p.13).

Pitajući se o formi ljepote, je li ona tjelesna ili bestjelesna, polazeći kako i sam kaže, od "najizvrsnijeg platonika našeg vremena", Ficina, Gučetić proširuje svoju definiciju ljepote kao dražesti (*gratia*) i na religiozno značenje (Plotin), kao i teološko-mističko (Augustin). Ljepota jest nešto bestjelesno i spiritualno. Gučetić preko Ficina, nedvojbeno, poznaje cjelokupnu dotadašnju povijest pojma dražesti i na neki način sintetizira shvaćanje dražesti i dražesnog. Talijanska renesansna literatura prepoznaje ljepotu u ovom pojmu. Već od Dantea pa preko filozofa, pjesnika i teoretičara koji se svak na svoj način bave problemom ljepote, nemoguće je pronaći i jedan traktat, odnosno dijalog u kojem se ne raspravlja o dražesti (*grazia*) kao korelativu lijepog. Tako Ficino, Bembo, Leon Hebrejski (*La Bellezza è certa grazia, Bembo, Asolani*), A. Sardo (Discorso della bellezza, 1586), Diacetta (I tre libri d'amore, 1563), Varchi, Vieri (Delle idee e della bellezza, 1580)¹⁶. Gučetićev suvremenik Miho Monaldi raspravlja također o dražesti u svojem dijalogu Irena, ovvero della bellezza (Venezia, 1599). Dražest je uvjet ljepote i ljepota sama istovremeno. Dražest će dade vidjeti na stvarima, u njihovu položaju i kretanju. Dražest se nadalje opaža i u riječima, smislu, to je stanovit ures (*decoro*) na koji valja paziti i njegovati ga što je zadatak odgoja.

Ljepota je za Gučetića dakle nešta spiritualnega.

"Ova ljepota,kao bestjelesna stvar,pritječe iz božanske spiritualne ideje u naše materijalno tijelo"

("..perchè questa bellezza come cosa incorporea, fluisce dalla divina Idea spirituale, nel corpo nostro materiale").

Gučetić razlikuje ljepotu i božansku ideju. Ljepota je,u skladu s neoplatoničkim shvaćanjem božanske svjetlosti, sijanje ideja, forma kojoj se podvrgava materija, a materija,ljudsko tijelo,izloženo je ovoj božanskoj svjetlosti. Izrazom neoplatoničke hijerarhičnosti Gučetićeve doktrina pokazuje dualizam,ena označava približavanje aristotelijanskih (osjetilnost) i platonijanskih (imaterijalna ljepota) koncepcija. Izvor filozofiske strukture Gučetićeve jest Platon,a preko njega Plotinov nauk o hipostazama.Tu je prisutno shvaćanje coincidentio oppositorum,sadržano u nutrini Gučetićeve sistema. Ljepota kao sjaj božanstva, ideja, nerazdvojna je od dobra. Autentična ljepota duhovna je i božanska.Ona je materijalna i imaterijalna istovremeno (è chiara cosa è che'l senso non potrebbe essere mosso dalla bellezza, se ella fosse cosa incorporea semplicemente",p.13).

Sve odredbe ljepote kao što su proporcije, boje, padaju,shodno tomu,kao neistinite.Tako je neistina i to da bi ljepota bila samo proporcija udova i lijepih boja i to u složenim tijelima,a da jednostavna tijela ne bi bila lijepa:naprotiv,Gučetić povija te i takve tvrdnje i kaže kako je vidljivo da su lijepi i boja i svjetlost i glas i znanje i duša,kojima svima redom nedostaju kako udo-

vi, tako i boje. Ljepota dakle nije niti u boji (starac, reći će on, ima nekakav boju ljepšu od mladića, na primjer). Onaj međutim koji je ustvrdio da je ljepota proporcija udova nije mislio na naše tijelo nego na stvari u kojima ima skladnosti. Gučetić na taj način i subjektivnu ljepotu razlikuje od objektivne, prirodne, koja se sastoji od ljepoti boja i u ravnoteži dijelova.

Kao i u svih platonika i neoplatonika u kojih se sposnaja strogo vezuje uz lijepo i ljubav, i kod Gučetića je naglašeno sposnajno podrijetlo lijepih stvari:

"..lijepa stvar ne može se ljubiti ako najprije nije spoznata" (una cosa bella non si può amare, se prima non è conosciuta), pa Gučetić dalje navodi Sokratovu tezu da je ljepota dražest koja pokreće našu dušu spomoću oka, uha, duha. Duša je dakle u skladu s neoplatonizmom, posrednik između intelekta i tijela. Uspostavlja se kozmička dihotomija: ljubav duše s jedne strane prema ljepoti božanskog intelekta, s druge strane, što, šire, predstavlja odnos mogućeg intelekta i materijalnih oblika. Duša je posrednik između materije i izdvojenih, viših formi, andeoskih inteligencija. Ljepota pokreće našu dušu putem umu i osjetila višega reda, vida (ljubavi), sluha (glazbe), dok ljepota intelektualne stvari najjače potiče dušu. Lijepo se osjeća na tri načina: promatra se očima, sluša ušima, spoznaje razumom. U te intelektualne stvari ulaze prema Gučetiću anđeli, duše, običaji, vrline. Razmišljajući o njima, naša duša dobiva krila i podiže se ka nebu (adekvatno Plotinovu lutanju nemirne duše koja se sjedinjava s ljepotom). Kontemplacija nema bez lje-

pote.Glasba, ljubav i filozofija potiču našu dušu a "prava je ljepota ona koja se pridružuje ovim trima umijećima, tj. duhu filozofije, oku ljubavi, uhu glazbi" (p.16). Osnova i uvjet našeg života jest brojčano suglasje, a harmonički brojevi jesu struktura naše duše.

Sintetizirajući brojne utjecaje, Gučetićeva konцепција ljepote postaje pokušaj sinteze najraznovrsnijih tumačenja i tendencija, štaviše, ona ješt poseban pridonos k renesansnim traktatima ljepote svojim filozofsko-metafizičkim temama. Pitagorički, platonovski, plotinovski utjecaji na Gučetićevu konцепцијu ljepote jesu izravni i jasno kristalizirani. U slijedu navedenja poklapa se Gučetićovo mišljenje s mišljenjem neoplatonika, on u svjetle tudih sistema ugraduje svoj sistem; usvajajući sintezu oblika i materije, planu ideje i niže, tjelesne ljepote, on s jedne strane postavlja božansku ljubav kao kontemplaciju božanskih stvari, a s druge animalnu (tjelesnu) i između ovih krajnosti dušu koja uživa u lijepome spomoću oka i uha.

Tražeći razlog ljepote besbjelensnih bića i apstraktnih, viših supstancija, kao što su andeli ili naša duša na primjer, ili vrlina, Gučetić drži da su i ove supstance povezane s tijelima i da ih naš razum spoznaje osjetilima u božanskoj ljubavi, te one postaju lijepi, usplamtjeli u ljubavi. Tako su nebeska tijela, planete i zvijezde lijepi kao i čitav svemir. Za Gučetića postoji materijalna ali i apstraktna ljubav. Postavlja nam se pitanje je li Gučetićeva spekulacija filozofija, teološko istraživanje ili pak sveobuhvatni

misticizam ljepote, kad ga slijedimo u tokovima koje ovaj prati i pomiruje. Jednako nam se postavlja pitanje njegova stava prema metafizičkim problemima bitka, supstancije, duše, univerzuma, božanskoga bića. Sve ovo tvori kompleks problema koji daju okvir cjelekupnoj Gučetićevoj filozofiji. Očigledan pokušaj pomirenja dva velika sistema (Platonov i Aristotelev) u Gučetića, koji u svojoj biti ostaje realist i praktičar, pokazuje da se on odupire utoru u mistički idealizam i da u svojoj biti ipak ostaje ne aristotelovac.

Neoplatonički simboli vatre i plamena postaju u Gučetića sinonimom za ljubav koja je mnogoznačni naziv: ona je osjetilna, božanska, intelektualna, zajednička supstancijama koje se predstavljaju samo našem intelektu. Iako je međutim ljubav nešto osjetilno, a intelektualna ljubav nešto različito od osjetilne, iz toga ne proizlazi da Ideja, Andeli ili naša duša nisu i lijepi. Izvor ljepote jest Bog, a njegova je dobrota jednaka njegovoj ljepoti (p.16). Izvod iz toga jest da su iz božanskog stvorene sve ljepote, pa je prema tome ljepota jedno od savršenstava u stvorenem.

Estetski je doživljaj sinonim metafizičkoga puta. Čežnja za ljepotom jest čežnja za dobrotom, Bogom, istinom. Savršenstvo, Ideja, Dražest, božanska ljepota jesu nazivlja kojima Gučetić obilježava biće ljepote, polazeći od osjetilnog. Stvari su to ljepše što su više odijeljene od materije, bezlične pratičari koja je "uzrok ružnoće", tvrdi onだlje, pretivurječeći samome sebi. Istim se osjetilom ne spoznaje lijepo i dobro, premda je lijepo ujedno i dobro.

Gučetić se slaže s Aristotelom da su u životinje osjetila dana njihovom prirodnom nuždom, a u ljudi ne samo nuždom nego i za nasladu, jer samo ljudi mogu uživati u ljepoti. U tom navodi razliku koja postoji između platoničara i peripatetičara i u njihovoј podjeli na ljudsku i animalnu ljubav.

Nakon ovako formulirane ljepote kao onog što pokreće našu dušu, Gučetić razlaže načine kojima se ovo pokretanje vrši. Ono se mora vršiti ili prirodno ili voljno. I po prirodi, kaže Gučetić, jer mi prirodno želimo dobro kao i lijepo, ali smo pokretani i voljom i možemo slijediti dobro i lijepo ali ih i ne slijediti.

Ogradujući se od apsolutno važećih stavova i kretajući se neprestano između relativnog, Gučetić ne pristaje uz jednu tvrdnju koju bi potom obrazlagao i dokazivao iz nje samu, nego krećući se u okviru platonovskih i aristotelevskih orientacija, prihvata svaku kušajući ih izmiriti, i pritom ostaje na pola puta:

"U biti ljudi nisu slobodni i gospodari nešta učinili. Ali kad razum djeluje na čin, tad se takvo djelovanje naziva voljnim (volontaria), jer proizlazi iz naše slobodne odluke; a kad je pokretano ljepotom i ne podreduje se razumu, čini se da ga pokreće naša duša, tj. silom, nevoljko" (p.21).

Slobodna je odluka dakle rezultat razumskog, a ljepota preislažeći iz neslobode, iz neke nužde. I to iz božanske nužde, nadopunjena Gučetić, budući je ljepota božanskog oblika. Kad je ova ljepota sadržana u svom predmetu koji jest tijelo, tada je privlači naša duša, jer je želi uživati u tijelu i

tu potiče sva tjelesna čuvtva kojima je lijepo tijelo predmet. Gučetić međutim prihvata i silu, budući je volja i razumska i božanska moć istovremeno.

Kao sliku božanstva, ljepotu kao savršenstvo nije moguće posve obuhvatiti umom, a niti svjesno kao ni emocionalno, doživljajem obuhvatiti. Kako dakle uopće znamo za ovu ljepotu? Preko tjelesnog, reči će Gučetić, kao odraza, slike i uzorka nebeske, više ljepote. Ne dopirući ipak do osnova platonovskog ili peripatetičkog učenja, Gučetiću nisu shvatljivi razlozi s kojih je andeoska, božanska, intelektualna ljepota poricana, a praznavana samo ljudska, šire tjelesna, ali će se ipak, nedovoljno razložito i argumentirano složiti s tim da "razum zahtijeva da budu dvije ljepote u svijetu: jedna koja zadovoljava dušu i druga, tijelo" (p.22).

Priklanjujući se relativizmu, trgan impulsima suprotnosti kao osnovnim obilježjem kraja stoljeća, Gučetićeva kolebanja postaju nam razumljiva. Tendencija za sinkretizmom uopće postaje obilježba posljednjih godina šesnaestog stoljeća.

Ne tražeći dublje korijene tjelesne ljepote u svim njenim manifestacijama, nego svodeći je samo na dražest, Gučetiću jednako izmiče i fenomen umjetnički lijepog, kao i sam čin umjetničke ljepote. On ne može objasniti kao što još ne može niti sagledati ljepotu kao istinsku potrebu i svojstvo čovjeka-subjekta (što na primjer jasno uočava Patricije), kao što u cijelosti niti može sagledati di -

menzije lijepoga, nego ga izdvaja kao jedan ulomak božanski lijepog sa sjajem površja, vanjskim oblikom, ne objašnjavajući kako to duša u osnovi može biti privučena lijepim. Želja za uživanjem samo je jedna dimenzija i njem nije moguće doprijeti do osnova problematike koju Gučetić zaogrće u blistave odjeće dijaleškog, u konglomerat sistemskih izdanku. Antagonizam kontemplativnog i empirijski lijepog jest okvir Gučetićevih estetskih razmišljanja u koji on, nasilno operirajući mnoštvom pojmove želi uključiti um kao vrhovnu dobrotu i stupnjeve pokazivanja te dobre, odnosne ljepote, utopički svijet ideja, ne razlažući pojam duše, univerzuma, umjetnički lijepog, sav ontološki instrumentarij ozbiljenja neoplatonickog filozofskog sistema. Unutarnja sveza Gučetićevih formulacija izostaje, pa i uspostava izvorne smislenosti u sagledavanju dominantnih problema i odnosa. Nalazeći u dražesti oblik i savršenstvo ljepote, Gučetićeve se ideje u cijelosti poklapaju s petrarkističkim kanonima lijepog, s estetizmom renesansnih misilaca i umjetnika uopće, sa stilskim, idejnim i tematskim paralelama koje se dadu uočiti i pri najpovršnjem pogledu.

Gučetićeve neoplatoničke ideje odrazuju se u osjetilnoj dimenziji ljubavi kod petrarkista, u njihovom doživljavanju ljepote, u idolatriji žene, njene ljepote i intelektualnih sposobnosti, slici nebeske, savršene ljepote u zemaljskom tijelu. Združenost dražesti, dobre i ljepote, andeoske i zemaljske ljepote, u petrarkističkoj je inspiraciji obogatila spektar i stvorila fizionomiju jedne kulture, nazor na

svijet jedne epohe, ukus želje i zakupljenost određenim problemima i fenomenima što se izražavalo u pjesmama, filozofskim traktatima, poslanicama, prepiscima, kamenim natpisima, u graditeljstvu ili u slikarstvu.

U sveopćem duhu renesansnih neoplatoničkih konцепција i u Gučetićevu je traktatu ljudske tijelo zaseban predmet, definiran kao instrument duše, kao način ulaska u osjetilni svijet. Ali više, one predstavlja način više organizacije, višega reda, jednu univerzalnu vrijednost. "Novoplatonske mističke uzdizanje duše k ljepoti i njeno pročišćavanje od zemaljskih strasti u jesiku dahašnje filozofije znači smirenost fantazijske kontemplacije i uzdizanje pojedinačnih strasti u univerzalnost sveživota", ustvrdjuje Haler¹⁷.

"Pitagorejstvo" renesansnih teorijskih spekulacija o lijepom očituje se u Gučetićevu djelu kao linija duž koje se formiraju estetski pojmovi.

Na stjecištu duge tradicije prešlosti, Gučetić sažima bitne crte pitagorejskog, platonevskog i aristotelovskog mišljenja kao glavnih linija, pokušavajući naći kosmičku vrijednost lijepog. No u tom se međutim nije uspio oslobiti naturalističke, suhe aristotelovske pozicije.

Ficinova gratia i Gučetićeva grazia, dvije regije ljepote, intelektualna i tjelesna, duševna i vidljiva (ljepota kao "sjaj božjeg lica" /splendore del divin volto/ u Gučetića analogan je Ficinovoj definiciji ljepote kao "zrake božanske svjetlosti"), uz pojam ideja stvara određeno zdanje koresponden-

tnosti koje pod utjecajem neoplatoničara Gučetić gradi, ne polazedi pritom od neophodnih pretpostavki, pa tako njegove konceptije ostaju lebdjeti nerazvijene jer im nedostaje okvir i razrada platoničke ontologije, složenost i razvojnost spekulativne metode.

Naglašavajući prvenstvo inteligibilne forme, gotovo "arhetipa", lijepota je za Gučetića u nizu poput forme u prvoj materiji koja je po svojoj prirodi ružna i bezoblična, ali pomoću forme poprima božanski bitak pa postaje oblikovana i lijepa. Duša i intelekt se u temu kao dvije odjelite regije sažimlju i zajednički opстоje kao uvjet sretne i blažene duše.

Lijepo se definira Gučetić, može shvatiti na tri načina: ponajprije u njegovoj pojedinačnoj prirodi (natura singulare), zatim iz dijela naše duše, i treće, iz posebne prirode kao i iz dijela naše duše koja je odista lijepa-i ovu svi žele i svima se svida- i nastavlja: "Sve lijepo stvari stvorene su na našu radost i utjehu" (p.28). Tema utjeche koju pruža lijepo javlja se u Gučetića kao ono što pruža i zadovoljstvo.

U Gučetićevu je djelu, premda ne razradena u sistemu, prisutna stanovita mistička tendencija shvaćanja života kao hoda ka Bogu, i to je rezultat njegove panteističke svijesti o prolaznosti svijeta:

"Mi, kao u dolini bijede, ne trebamo slijediti snove i sjene, nego vidjeti kako prijeći od ovog krhkog života koji je na kraju ništa, do sreće, gdje se živi i počiva u vječ-

nom miru" (p.25).

Ova se tendencija u Gučetića često mješa s idealističkom, s pjesničko-mitološkim vizijama kozmesa, na primjer.

Miran, u tišini svoje sase (Trsteno), okružen knjigama i umjetninama, prijateljima-pjesnicima, Gučetić je daleko od burnog života, od polemika i eštrica sukobljavanja. U isto vrijeme Patricije je bio živem literarno-filezofskih polemika, budnikom, metom, logički temperamentan i nesmiljen. Gučetić je više bio tihim, no ustrajnim, sprednjim pritekom koji se punio vodom maticce, držeći se najjačih struja. Gučetić je bio eklektik, tražio je pomirenja, ne videći borbu, antitetičnost. Svijet ljepote za njega je čas suprotnost, čas miran odraz svijeta ideja. Bez procesa i kretanja, Gučetiću nedostaje dimenzija one složenosti i razvojnosti u shvaćanjima talijanskih renesansnih teoretičara, nedostaje mu viđenje svijeta kao sklada suprotnosti, svijeta kao čuda i čudesnog (što uočava Patricije), oblika kao preobrazbe, nedostaje mu jedan tada već dobro poznat pojam (Patriciju, na primjer), pojam diferencijacije, kao središnji pojam kojim Patricije rješava spekulativne probleme. Gučetić jednako šuti pred pitanjima odnosa čina i mogućnosti. Uime Aristotelove fizike Gučetić otklanja metafizičku aristotelevsku poziciju.

U razdoblju renesanse princip i pojam ljepote (a vidjet ćemo i ljubavi) nagoviješta dubok prevrat u području mora- la. Iz konceptcije božanskog u čovjeku rada se nov moral humanista. Vrlina proizlazi iz želje za najizvrsnijim,

najboljim i savršenim, kao za onim što razlikuje čovjeka od životinja, duhevno od animalnog, one što omogućava spoznaju dualiteta dobra i zla. Kako se nov moral uklapa u kosmičku viziju, tako se ukorijenjuje i u čovjeka.

Na kraju sveg dijalega o ljepoti, Gučetić raspravlja o stidljivosti kao najljepšem i jedinom ukrasu lijepih žena: "Stidljivost je ženama isto što je voda ribama, zrak pticama, i ne može se usporediti s ikakvim blagom svijeta" (p.30). Gučetić navodi primjere lijepih i krepasnih žena u antici, Arijadnu, Briseju, Cintiju, Vergilijevu Galateju, Laviniju, Helenu, kao i suvremene primjere, žene njegova doba, Margaretu Menčetić, Mariju Paulu Gadić, Cvijetu Zuzorić. Slijedi potom zanesna pohvala ljepoti žene, njenoj stidljivosti i na kraju, Ovijeti ("...la più bella, la più honesta, et la più pudica donna del mendo, nel chore de gli Angeli beati", p.31). Pohvala žene je, u posljednjoj izvedbi, za Gučetića, pohvala Boga kroz divljenje ljudskej duši, pohvala božanstvenosti čovjeka, što je jedan od temeljnih motiva renesansne filozofske misli.

Gučetićevo dijaleg o ljepoti, usprkos nedostacima, kaotičnosti i fragmentarnosti, nederadenosti i nerazvijenosti konцепција, ostaje povijesni dokumenat, dokumenat jednog vremena, njegovih ideja i običaja, shvaćanja i želja. Za naše kulturne podneblje Gučetić jest u redu brojnih renesansnih akademskih diskusija o lijepom, jedan od onih koji su u izvoru slijedili velike filozofske pravec prošlosti, te

s pravom reče Haler: "...koliko god se činila Gučetićeva razlaganja na mjestima naivna, ona su plod jedne duševnosti usmjerene prema plemenitom i uzvišenom, dakle prema glavnim esnovama svake istinske kulture" (op.cit.).

• • •

Drugi dijalog Gučetićev, o ljubavi, Dialogo d'Amore, dette Antom, objavljen 1601.g. u Veneciji, predstavlja manje originalan, rekli bismo više literaran odraz Gučetićevog postavljanja i obradbe umjetničke problematike.

U renesansnim teorijama o ljubavi moguće je vidjeti svekoliki nazor na svijet sveg stoljeća. Kako prirodno-filosofske concepcije ljubavi, tako i estetske i metafizičko značenje u spekulaciji o suštini i djelovanju ljubavi preprimaju u traktatima vremena svu moguću raznolikost i širinu, od ljubavne kasuistike i spihologije, do kezmoških, moralističkih i društvenih aspekata, napokon do shvaćanja ljubavi kao univerzalnog principa univerzuma.

U pogledu izvera od kojih jedan jest platonizam, a koji se presuduje esnovem filozofske-teoloških spekulacija renesanse, moguće je reći da on tveri idealnu pozlatu uvježbavanja, okvir razrada raznorodnih ideja autora, ali je on, više od tega, peticaj za stvaranje metafizičkih sistema, za shvaćanje prirodne filozofije, sve to spomoću kulta Erosa. U renesansnoj fizikalističkoj slici svijeta kao i njenoj ontološkoj zasnovanosti, ljubav postaje kategorijem, načelom, pa s renesansom i nastupa novo razdoblje u razvoju

ideje ljubavi, koje nam se ukazuje u sveprožetosti ljubavlju, od prve materije i mikrokozmosa do inteligibilnog svijeta i makrokozmosa, od pojedinačnih tverbi do prirodneznansvenih teorija, od Picinova komentara Platonevoj Gosbi, do ljubavi kao formativnog principa svijeta u Leona Hebrejskog. Filozofija renesanse traži estetske i metafizičko značenje ljubavi i postavlja je kao izvorište egzistencije uopće. Renesansne rasprave o ljubavi postaju nov literarni rod.

Picino je taj koji prvi upotrebljava izraz "platonska ljubav".¹⁸ Drugo izvorište filozofije ljubavi jest Plotinov, neoplatoničko-emanatistički sistem. Ljubav se u cijelosti određuje preko pojma ljepote. Ona jest ili želja za ljepotom ili želja za radanjem ili reprodukcija u ljepoti. Ljepota i ljubav jesu pandan, one su nerazdvojni pojmovi koji sebe međusobno objašnjavaju.

U enteleškoj hijerarhiji renesansnih pisaca o ljubavi (Bog, beskonačna dobrota, andeoska priroda, duša; tjelesna priroda, materija) i ljubav dijeli se na zemaljsku i nebesku, šire na osjetilnu i intelektualnu. Sposnaja jest preduvjet ljubavi.

Na taj način ljubav postaje pomagalom književnosti i lingvistike, pri čem se platonički nauk sažima s kršćanskim, a alegorijski komentari pjesnika i filozofa s novim strujanjima u znanostima.

Picino, Pico, Speroni, Nobili, Sessa, Tasso, Bruno svojim konceptcijama ljubavi ukorporiranim u cjelinu njihova djela predstavljaju

tavljuju izgradnju teorijskog sistema u kojem se miješaju pjesničko-mitski elementi s prirodnosuzanstvenim.

Iz takve problemske panorame istraživanja, odnosne obnavljanja problema filozofije ljubavi oživljava se antička filozofija, nastaje humanistička literatura traktata. Kroz značenje, svrhu, bit i oblike ljepote, kroz odnos prema ljepoti, a kroz to ljubavi i smrti, oblikuje se posebnost pitanja o lijepom i ljubavi koja jest ljubav prema ljepoti. Ovi nerazvojivi pojmovi sada, u svjetlosti neoplatoničkih utjecaja poprimaju šire duhevne obilježje, eni postaju transcendentalni princip bića. Kroz njih se razlažu pitanja čovjeka i njegeve sudbine, tu se zbiva sudar osjetilnog i spoznaje, to su pitanja duše i ideja, tu žive biblijski mitovi, bilježi se napor za otkrivanjem središta univerzuma i bića kroz slojeve naslijeda, društvenog i vjerskog aparata. Kroz eve se pojmove i njihovo ispitivanje najbolje uočava priroda veze između ovog naslijeda i novih strujanja, između sabiranja i kritičkog odabira koje će provesti kasnija stoljeća.

•

•

•

Guđetićeva rasprava o ljubavi, odnosno dijalog Cvijete i Mare koji se vodi u vrtu uz potok u Trstenom, a vode ih dvije čiste, božanske duše, odmah već određuju prostor u kojem se dijalog odvija kaš i uspjeh svakog mogućeg razgovora o ovoj temi: čista božanska duša ima tak spošob-

nost i destojna je govora o ljubavi.

Gučetić razlaže pitanje o tom što ljubav jest. Ona je čuvstvo, želja za ljepotom koja je predmet ljubavi. Ljubav je rođena iz želje za lijepim. Odmah se postavlja i pitanje o ljubavi u prirodi.

Prikazujući koncepcije ljubavi starih teologa i filozofa, Gučetić ponavlja da je ljubav velik bog, ono što prethodi kaosu, odnosno vrhovni princip, te parafrazira Platonov mit o rođenju Kresa od Peresa i Penije, tj. od međi i želje ka dobru. Slijedeći misao Hesioda, Parmenida, Orfeja i Hermesa Triamagistesa, ljepota, a jednake tako i ljubav, posrednik je između bogova i ljudi. Ljubav jest Bog ukolike oslobada našu dušu, i demon, budući naše prirodne strasti vodi ka najvišem dobru. Ljubav jest prva ideja rođena u kaosu, a izražava težnju ka savršenstvu i poretku stvari, ona jest prvi uzrok od kojeg su stvorene stvari i bića dobili svoj prirodni ukras. Kako je međutim ljubav demon, ako je čuvstvo i pochota, pita se Gučetić i navedi mišljenja platonika da je jedan od demona i jedan od najsavršenijih elemenata našeg tijela. U duhu neoplatoničkih koncepcija o ideji dobra koja poprima religiozni sadržaj, Gučetić naglašava stanovišta koja ljubav poistovjeđuju s demonom, ukoliko on u našu dušu utiskuje i unosi sliku lijepog i dobrog iz viših, božanskih supstancija. Ako je ljepota sjaj božanskog, tad i njena moć mora proizlaziti iz neke supstancije i to iz božanske, jer u protivnom moć ne bi odgovarala predmetu.

Budući je ljubav posrednik između smrtnika i božanskih,

besmrtnih bića, ona, kaže Gučetić, mora učestvovati u ovim dvjema krajnostima: božjoj besmrtnosti i ljudskom trpljenju (p.4). Navodeći platoničku podjelu demona na dobre i na loše, Numenijev stav da su svi andeli dobri i Porfirijev da su svi zli, kao i treće stanovište (Plotin, Apulej, Proklo) da su neki dobri a neki zli, Gučetić pristaje uz ovo posljednje, kao uz najbolje, i iz toga izvodi podjelu ljubavi na božansku i na svjetovnu. Božanska je ljubav ona koja potiče našu dušu na božanska i na časne stvari i djeła, a svjetovna potiče našu ljubav na nečasno. Tu se u Gučetića osjeća direktni utjecaj neoplatoničkog duha koji povezuje klasično određenje ljepote s kršćanskim idealom religioznog i moralnog savršenstva. Ova podjela ljubavi u kršćanskih će pisaca biti podjelom na svetu i na profanu ljubav, ili šire, kako Gučetić komentira, u skladu s crkvenom naukom, ljubav je proizvod božanskog duha koji se naziva i Duhem Svetim, a prema Plotinu intelektualna duša koja daje život svim nižim bićima. Obje Venere, nebeska i zemaljska, koje budi božanski Amor (tj. demon), Plotin naziva idejom, tumači dalje Gučetić i prihvata ove posljednje, Plotinovo tumačenje ljubavi (p.6).

Ljubav postaje univerzalni princip, jer "kao što ovaj univerzum ima univerzalnu dušu, isto će tako imati univerzalnu ljubav" (p.6). Gučetić će iz opće ljubavi izvesti pojedinačnu i reći da ima toliko ljubavi koliko je čuvstava. Kako naime svi ljudi žele dobro, ova želja mora nužno nastati iz nekih univerzalnih principa odijeljenih od

materije. Objasnjavajući uzroke nastanka ove želje, Gučetić kaže da ona ne može nastati iz izvanjskog predmeta, budući je to prirodni princip koji je unutarnji uzrok naših djela, a ne može nastati niti iz naše duše, budući prirodne djele prethodi duševnom.

Svi demoni ne mogu biti proizvodom svjetske duše. Prva univerzalna ljubav jest ta oč koje se zadebiva pojedinačna ljubav. Ljudska je ljubav, reći će Gučetić, pečat i slika prve univerzalne ljubavi (p.8), iz koje će koncepcije Gučetić izvesti svoj kosmološki postav o ljubavi iz Platonovog mita o porosu i Peniji (prema Plotinovu tumačenju intelekta i želje za dobrom i Anakšagorinej podjeli na tri svijeta, kao i podjeli Pica della Mirandele). Ljubav prožima sve i predire u sve, ona je zrcaljenje duha ili vrline koja izmiruje i sjedinjuje različite, kojeg je princip sveopće dobre. Filozofske religiozni aspekt ljubavi Gučetić neprekidno zastire etičkim, iz procesa ljepote kao znanja kroz ljubav i ljubavi kroz ljepotu. Ishodište Gučetiću pruža moralistički nauk kršćanskih teologapi raz transcendentalne zbilje koja sjedinjuje lijepo i ljubav kojoj je u osnovi dobrota. Shvaćena kao proces degradacije božanskog, realnost je iskazivanje vječnog.

Pitajući se kako to da ljubav prikazuje dobrotu, ako je ljepota predmet ljubavi, Gučetić razlikuje značenja ovih naziva, gdje se neplatonička teozofija stapa s platoničkom naukom o idejama. Ljubav vodi ka spoznaji Dobra i sjedinjuje mističku teologiju kasnog srednjeg vijeka s racionalnom teologijom. Ideja ljubavi u Gučetića popri-

ma religiozni sadržaj koji je platonički duh.

U Gučetića se, kako vidimo, krčaju dvije temeljne konцепције ljubavi:prirodnofilozofska, ljubavi kao univerzalnog principa svijeta i religiozno-etička, ljubavi kao normativne i izbjegljivatelja za dobrim proizlazi iz ljubavi univerzuma a ta je ljubav, zaključuje Gučetić, želja za uživanjem ljetote (prema Platonu).

Gučetić dokazuje da je iz stvaranja univerzuma moguće odrediti samo jedan uzrok-božju volju, a njegova je ljubav posljedica onog uzroka iz kojeg je stvoren svijet; kako je ta ljubav proizvod volje, treba je dakle shvatiti kao mogućnost koja svemu ukazuje dobro, tj. predmet ovog univerzuma.

Kako je međutim moguće raspoznati ljubav univerzuma? Gučetić ovo pitanje rješava tako da razlaže podrijetlo ljubavi, pa zatim sposobnost uživanja, parafrazirajući Platonov mit o rođenju Eresa koji usporeduje s biblijskim motivom o padu anđela.

Gučetića interesiraju jednakо psihološki kao i parapsihološki fenomeni koji iskazuju božju ljubav. Pozivajući se na platonički nauk o inkarnaciji i na mit o duši, Gučetić ljubav široko određuje pa ova proizlazi iz ontološko-teoloških pretpostavki o svemiru. Gučetić razlikuje višu ljubav od niže. Osvrćući se na emocionalna stanja zaljubljenog, njegove boli zbog odsustva voljenoga bića (konkretizirane u pjesnika petrarkista), Gučetić razlaže prirodu i bit uživanja i zadovoljstva (piacere), kako ga je odredio Arisotel u svojoj moralnoj filozofiji kao savršenstvo u dje-

lovanju (*perfettione dell'operazione*) (p.13). Gučetić reflektira pjesničku praksu petrarkista, kad uvjet uživanja nalazi u jedinstvu mogućnosti i njenog predmeta tj. djeđovanja, pa aristotelijanski zaključuje: "Kad uživamo u nekoj stvari, nužno moramo reći da predmet odgovara mogućnosti i obrnuto, mogućnost predmetu" (p.14), i : "...jer svaki put kad je mogućnost u određenoj proporciji i simetriji sa svojim predmetom, savršenstvo toga djeđovanja nužno će biti uživanje", pa prema tomu, "uživanje nije drugo do stanovito savršenstvo djeđovanja" (p.14).

Kušajući odrediti ono što tvori jezgro pitanja "kako dakle ljubav uživa u ljepoti?", Gučetić poistovjećuje ovaj par; istovremeno se predmet koji je ljepota, javlja i odgovara mogućnosti koja jest ljubav, pa Gučetić uvodi preobrazbu kao osnovu iz koje se izdiže kao iz kretanja iz kojeg se razumijeva i zna o svakoj. Jer, kad se "mogućnost svede na čin, nikad ne mijenja svoju prirodnu mogućnost, jer bi inače sva priredna savršenstva bila štetna. Ljubav, prema tomu, ako je želja za uživanjem lijepog, ipak ne gubi kad uživa u ljepoti, već postaje blažena" (p.14).

Analizirajući želju, uživanje, odnosno njihov odnos prema ljubavi, Gučetić ne uspostavlja njihovu razliku, nego drži da ljubav može biti i težnja (*appetito*). Gučetić naglašava i postojanje ljubavi u vegetativnom životu dok je u animalnom odbacuje. Postojanje ljubavi u prirodi Gučetić jednako shvaća kao ljubav između elemenata

(vegetativna duša u stablima). Gučetić uspostavlja hi-jerarhiju lijepog i ljubavi kao što i sažima aristote-lovsko-tomističko shvaćanje o duši; bliži se astrološko-mističkim tokovima, budući prihvata animističke astronomske shvaćanja (avercistički), pedržavajući nauk o postojanju ljubavi u nebeskim tijela. Najviša ljubav u prirodi je ona Boga prema Biću (p.38), jer je ideja u sebi i po sebi lijepa. Ljubav Boga uzrok je postojanja sviju stvari. Oslanjajući se na autore kršćanske teologije, Gučetić ipak neće raspravljati o pitanju kako je ljubav Duh Sveti već to ostavlja, kako i sam kaže, "profesorima svetih božanskih spisa" (ma lasciamolo alli professori delle sacre e divine lettere) (p.39).

Rješavajući praktička pitanja ljubavi, Gučetić razlaže ekstazu, ljubomoru, zavist, tužne osjećaje, za koje kaže:

"..ja to ne znam potpunoma objasniti u ovom narodnom jeziku (quali in questa lingua volgare ie non li sò à pieno esperre", p.20).

Naglašavajući međutim speznajni momenat kao najvažniji i za ljepotu i za dobrotu koji tek pomoću spoznaje postaju načelom duhovne ljubavi. Nemoguće je željeti nešteto, kaže Gučetić, ako je prije ne poznajemo - iz čega proizlazi da je spoznaja jedan od uzreka da se voli lijepo. Drugi je uzrok sličnost naše ljubavi, tj. sposobnost transformacije. Tu Gučetić naveliko primjerima obraduje momente i faze ove preobrazbe ljubljenog u ljubljenu, pozivajući se na Petrarku i petrarkističke elemente u pjesniku, suze i uzdahe zbog neuslišane ljubavi.

Gučetića interesira i drugi odnos, odnos ljubavi i prijateljstva koje međusobno razlikuje, smatrajući da ljubav može biti složena samo od jedne od tih dviju krajnosti.

Pravo prijateljstvo uvijek pretpostavlja prethodno poznavanje i tu se navodi primjer Cvijete i Mare. Gučetić navodi i repertoar uzroka i posljedica ljubavi kao i njenu demenijačku prirodu, jedinstvo, promjenu, duševnu zamišljenost, ekstazu, ljubomoru, posebno izlažući svaku od njih, pitajući se što svaka jest, smatrajući zavist najgorom od svih strasti koje razdiru onog koji je zaljubljen. Tu navodi primjere velikih ljubavi iz grčke i talijanske književnosti.

Kroz razlaganje demenijačke prirode ljubavi naziremo Gučetićevo slaganje s kršćanskim naukom kao i slaganje s Ficinovim i Proklovim pogledima, neoplatoničkom tradicijom 15. stoljeća.

Povodeći se za kršćanskim mističarima (Pico della Mirandola, Ficiho), Gučetić se želi pridružiti strogoj filozofskej orijentaciji i ozbiljenosti u povezivanju neoplatoničke misli s novovjekovnim renesansnim poimanjem univerzuma i čovjeka. Odbacujući "izmišljene pjesničke laži" (favolose e poetiche menzogne) Gučetić teži samo istini, a kritički se postavlja prema riječima i njihovu "lažnu ukrasu".

Unoseći u ovaj razgovor više literature nego u prethodni, koji je filozofski značajniji i izvorniji, i unoseći u ovaj više konvencionalne praktičke tematike, Gučetić nam se uprave ovim dijalogom predstavlja nosiocem

i tumačem pjeaničkog i mističkog fundusa kako naslijeda tako i novovjekovne renesansne misli.

**II.GUČETIĆEV POJAM LIJEPOG U ODNOŠU PREMA
DUBROVAČKIM PETRARKISTIMA**

Gučetićevoj pohvali žene pridružuje se čitava plejada naših pjesnika s kraja 15. i tokom 16. stoljeća. Književne generacije koje se tokom ovog perioda smjenjuju (više o tematski, idejnim i stilskim posebitostima tri razdoblja hrvatske renesansne lirike, vidi u "Zborniku stihova XV. i XVI stoljeća"¹) , zaukljene su prije svega fenomenom ljepote i ljubavi prema "gospojama", specijalno konvencionalno-platonski, a kasnije konkretno, miješajući se s osnovnim odrednicama čovjekova postojanja uopće, čime se nastojalo individualno postojanje ugraditi u cjeleokupan društveno-kulturni sklop i duhovnu konstelaciju vremena. Žena i opis njenih ljepota (Šišgorić, Crijević, Hektorović, Menčetić, Držić, Čubranović, Ranjina, Zlatarić, Nalješković, Bobaljević, Monaldi) postalo je krajem stoljeća već kanonom pjesništva. Estetski i pjesnički ideal poistovjećuju se sa zajedničkim ciljem - filozefskim razmatranjem ljepote uopće. Tradicionalni lirski elemenat dalmatinsko-dubrovačke književnosti nosio je u sebi one iste klice spekulacije o ljepoti kojoj će teoretičari i filozofi dati njen misaeni okvir i sintezu. Dubrovnik posebice, svojim duhovnim zbivanjima postao je središtem izučavanja platonizma; po uzoru na talijanske akademije, Dubrovnik također osniva Akademiju Sleznih (Acc.dei Concordi), a članovi su joj pjesnici i mislioci M. Menčetić-Matufić, M. Monaldi, S. Bobaljević, M. Kaboga i drugi. U Dubrovniku cvate prevodilačka književnost

razvijaju se književni rodovi, vodi se rasprava između starih i mlađih.

Distinkcija prirodne i božanske ljepote jedna je od motiva pjesništva tega vremena o kojoj pišu pjesnici. Pohvala prirodnej ljepoti konkretizirana je u pjesništvu Bunića-Vučićevića:

"Sve najljepše naravne je,
livada je narešena
najljepše onda kadano je
svojijem cvijetjem nakićena" ².

Krajem stoljeća shvaćanje ljubavi drugačije je ne u počecima petrarkističke poezije, po uzoru na Petrarku, kod Menčetića i Držića, Osjetilna ljubav koja uživa u "bludu", erotička terminologija ukazuje na enu tendenciju koja sve više platonički ideal žene potiskuje, a božansku ljubav sve više zamjenjuje zemaljskom. Ljubav kao bog, kozmička je sila koja drži na okupu sve što jest, ona je stvaralačka snaga:

"...ljubav,nebesa kć vlada i svit vas" ³

Velika linija jedinstva ljepote i krije posti~~v~~dobre, koja se začinje u Menčetićevu i Držićevu pjesništvu, nastavlja se i kasnije kod Ranjine i Zlatarića:

".ne mere svak spivat jakine tva lipos,
ka suncu domivat ima meć i kripas" ⁴

" Svoj obraz nakiti razlike ljeposti,
posli moj uhiti ljuvenom krjeposti" ⁵.

"Oh boski prameni....

Oh svijetli pogledi....

Oh usti rumene.....

Oh slatki govoru.....

Oh prsi....."⁶

Ljepota se uvijek javlja sa svojim parom, debratom, milost
s ljubavlju:

"Jedna je jur ljepota s kojom je zdržena
izvrsna dobrota živeta poštana

.....

jedna jur milos taj zdržena s ljubavi "⁷.

Nalješkovićovo pjesništvo međutim najsnažnije možda iska-
zuje nov stav petrarkista u pogledu ljepote koja se
toliko protivi nadzemaljskom i andeaskom, idealnom obo-
žavanju ljepote same. On stvara vlastit svijet ideja, koji
u skladu s idejama dubrovačkih petrarkista čini u cijelini
jedan zasebni svijet, toliko različit od talijanskog pjes-
ništva tog vremena ⁸.

U Ranjine se javljaju tuge, spjeveci o poхvali ljubavi, tema-
tika vječnosti duše zatvorene u tijelo kao u svoju tamnicu,
transponirana u pjesništvo najbolje iskazuje zajedničku
pripadnost ove dvije regije svijetu duha. Zlatarićeva
poezija crpi iz te filozofske pozadine:

"..er duša

ka je vječna, što zasluži,

rajske dvore, vjeruj, zdrži

gdi blaženstvo vječno kuša "⁹

i na drugem mjestu:

"neka se izbavim svjetovne tamnosti
a misli postavim na vječne svjetlosti
Duša ka ležaše studena u tijeli..."^{10.}

Panteističko-emanacionistička teorija ljepote pestulirana u Gučetićevu dijalogu o ljepoti jednake je prisutna u pjesništvu Dinka Ranjine i Dominika Zlatarića. Božansku prirodu ljepote kao slave svijeta nalazimo i u pjesništvu već kod Šiška Menčetića ("Njezina je ljepota božanskog izvora", "U nje ima sav ures nebeski i zemaljski").

Doživljaj ljepote toliko je jak, da on postaje, uz ljubav, neka mužda, pa nije rijedak slučaj da se u pjesništvu renesanšnog razdoblja tako često goveri o ljubavi kao o obolosti, sudbini kojoj nije moguće uteći, oduprijeti joj se.

U svojim pjesmama Nalješković to iskazuje:

"..po keli me ti zavesa
da do smrti budem dverit
enu, koja zgar s nebesa
sletje mene za umorit'.
.....
ljubav mene na te sveza
da sam tebi ja za roba..."^{11.}

Zaključak

Od prvih spjevaca do renesansnih pjesnika formirao se nov duh dubrovačkog pjesništva, obradivila su se

pitanja

i problemi lijepog, žene i ideala, a pogledamo li uza sve to još i talijansko pjesništvo od početaka de bembizma uočavamo slijed idejne, kontemplativno-filosofske usmjerenosti pjesničkih formi.

Pjesnici sa svoje strane kao i filozofi istraživali su prirodu lijepog, andeeske pedrijetle lijepog, izjednačujući ili miješajući ljepo s istinitim, odnosne moralne savršenim, krepesnim, idealnim. Apstraktna i formalna pitanja koja se javljaju u pjesničkim tvorbama Tassevim, na primjer, te najbolje pokazuju, i to njegovi dijalogi o pjesničkoj umjetnosti¹².

Gučetićev dijalog o ljepoti u kojem se nižu raznovrsni osjećaji, ideje i orijentacije, slika je duhovne problematike vremena i svijeta kakav se oblikovao u salenima i isolaciji koja je poticala duh, slika je idiličnog lirskeg svijeta. Premda eklekтик, Gučetić slike ljepote oživljava originalnim, konkretnim primjerima i njegove su doktrine, kako smo vidjeli, sadržane i u pjesničkim ostvarenjima njegova vremena, njegove su boje ljepote svježe, a njihov je sadržaj, premda apstraktan, konkretno izražen. Nisu dakle praznoslovne njegove doktrine, premda su sinteza filozofskih i teoloških doktrina. Osnevnne koncepcije neoplatonizma prisutne su u Gučetićevim filozofskim analizama, a najviše se pak dadu pratiti u njegovim refleksijama o lijepon i ljubavi. Te je u osnovi ona ista neoplatonička doktrina koja kuša pomiriti mnoštve razina bitka s osjećajem jedinstvenosti svega postojećeg. U jednom pomiruju se

supretnosti.

Među mnogobrojnim utjecajima što su ih razne škole i struje (platonizam, aristotelizam, stoicizam i mnoge druge) izvršile na genezu Gučetićeva mišljenja, valja reći da je nesumnjivo najveći utjecaj na njega izvršio neoplatonizam. Tu ponajprije valja misliti na temu eminacije koja svu realnost izvodi iz Jednog, Apsoluta, odnosno kršćanskog Boga (grčka i rimska patristika). U Gučetića je ta dualistička tendencija prisutna u njegovim spisima. Zanimajući se za filozofske probleme kao što je čovjek, kozmos, sloboda, Gučetić ih uvlači u religioznu problematiku, sa željom da objedini te dvije speznaje i dvije istine, kontemplaciju i čin. U svom duhovnom razvoju Gučetić mnogo duguje renesansnom neoplatonizmu i misticizmu. Ljepota jest tako spej konkretne, prirodne ljepote i božanske. Ljepota jest harmonija, a njenu bit cijelog svojega života traži filozof ali i pjesnik. Te jest dalje, traganje za univerzalnim principom univerzuma, za onim što ga pokreće. Gučetićeve estetske koncepcije odraz su njegovih priredno-filozofskih koncepcija i obrnute. Circulus amerosus očituje se u koncepciji prve materije koja se uzdiže ka svjetskoj duši, i u tom je vidljivo kolike arapski panpsihičizam i neoplatonička metafizika nalaze u Gučetiću svojeg tumača i pristašu.

Na isti način filozofi i pjesnici ovog stoljeća čitaju i studiraju Platona, Aristotela, grčke filozofe, a renesansni je platonizam konkretniziran, duhovna ljepota kroz ljubljenu ženu prevladava okvir idealizacije¹³.

Pastoralna idila kac okvir Gučetićevih dijaloga, pa i njegovih filozofske-teoloških spisa u dubrovačkim je pjesnika naišla na svoju rehabilitaciju, gdje se slike, ideje, osjećaji, sjedinjuju u jedinstveni svijet koji se iskazuje jednake u pjesničkoj drami, muzici i igrokazu.

Gučetićeva pohvala Cvijeti pridružuje se mnoštvu tadašnjih pjesničkih pohvala ovom "uresu od sveta", njenoj "rajskoj ljenosti" (M.Bunić-Babulinović, M.Mažibradić, D.Ranjina, D.Zlatarić), ne samo banalnim i udomaćenim izrazima ljubavne poezije od Menčetića i Držića, nego idealu čitave jedne generacije pjesnika, književnika, slikara i filozofa. Sredinom 16. stoljeća djeluju Monaldi, Gučetić, Medo, Menčetić-Matufić, Bebaljević, Ranjina se vraća iz Firenze i svi se oni okupljaju u zajedničkom naporu ovjekovječenja djela:

"Može bit imena budu nam još prosjat
I po sva vremena u broju vriednih stat
.....
s česa čas velika resit će sved nami
i kad Dubrovnika ne bude ni kami"¹⁴.

Gučetić sam navodi neke od svojih prijatelja i suvremenika koji postaju njegovim sugovornicima u političkim, ekonomskim i filozofskim dijalezima, kao što su Jakov Bunić (Giacomo di Bona), Ilija Crijević (Elio Cerva), D. Beneša (Benessa), Ranjina, Monaldi, Savko Bebaljević-Glušac (Sordi). U djelu o Aristotelovim Meteorima Gučetić raspravlja

s Monaldijem, u djelu Delle State delle Repubbliche sugovernici su Ranjina i Gučetić, a navedi i tu Monaldija, a na jednomo mjestu, naime u posveti papi Grguru XIV navodi dubrovačke plemiće Sfondrati, Giovannija, Bartolomea i Marina, a od mislilaca Bunića i Crijevića (p.51). Stjepan Nikola Bunić sugovernik mu je u djelu Governo della famiglia. U dodatku djela Delle State..., Gučetić raspravlja s Ranjinom (p.129). Crijević, S. Bobaljević-Glušac i Monaldi sugovernici su u raspravi o ljudskoj sreći, koja je do danas ostala u rukopisu, a djelo je Gučetić napisao u Dubrovniku 1607.g. (Li Discorsi della immortalità e felicità humana). Andrija Palmotić i Petar Palikuća, dubrovački pjesnik i pedagog, pišu mu epigrame koji su objavljeni u Gučetićevu djelu Commentarii in tres Psalmos XV, XXV, CXXVI, Venezia 1601., gdje ga slave, naglašavajući sreću Dubrovnika što ima takova pisca čije ime će "živjeti stoljećima" (vivat Cozzei nomen per secula), a jednako i M. Bunić i Ignjat Durđević. Didak Pir mu posvećuje stihove ¹⁵.

III. EKONOMSKO-POLITIČKI POGLEDI N.V.GUČETIĆA

Gučetićevo djelo Governo della famiglia.Upravljanje porodicom izlazi 1589.g. u Veneciji.

Kroz razgovor sa sugovornikom Stijepom Nikolom Bunićem (Stefano Niccolè di Bona), Gučetić analizira obitelj kao središte društvenoga života. Neki autori ovo djelo ubrajaju u naše prvo sustavno pedagoško djelo¹. U svojem djelu Grazia za istoriju dubrovačke pedagogije (Zagreb, 1885, Hrv.-Pedag. Zbor), Vicko Adamović piše:

"...ova /knjiga, prim. aut./ našega Gučetića može se smatrati kao potpuni pedagoški rukovodnik, koji obiluje mudrijem opomenama i napucima za odgoj i obuku" (str.37) i dalje:

"No ja bi prem u dugo pošao kad bi htio i da samo napomenem sva psihologična i pedagoška načela, koja se u ovoj znamenitoj knjižici kao biserna zrnca nižu jedno do drugoga, te ču samo još pridodati i to, da je našemu Gučetiću stala na srcu i ona čest ljudskoga odgoja, koji je još i dan današnji mnogo zanemaren, a to je vještoto podnegovanje i okrijepljenje osjetila, koji on nazivlje vratima, kroz koja ulaze u našu dušu razni predmeti" (str.38).

Mihajlo Vujić u djelu Ekonomno-politički pogledi Dubrovčanina Nikole Vida Gučetića (Sr. Karlovci, 1900) na str.93 i 94 piše:

"..da je Gučetić zauzeo ne samo vidno mjesto u dubrovačkoj književnosti XVI veka, već ga je zaslužio, da

ga i svetska istorija ekonomske književnosti XVI stoljeća postavi na ono ugledno mesto,koje mu po dubini i pravilnosti ekonomsko-političkih pogleda njegovih dostoјno pripada. Slobodoumlje malenoga Dubrovnika i njegova velikoga sina Gučetića najbolje se dađe uvideti,kad pomislimo,da su ova-ko napredne ideje slobodne provajavale zrakom dubrovačkim u vremenu,kad jedan Toma Kampanela bejaše španskem inkvizici-jom mučen u Napolju a Mih.Servet (otkrivač krvotoka pre Harvija) na zahtev samoga reformatora Kalvina malo ranije bio u Ženevi spaljen; kad ista sudbina dostiže i slavnoga Dordana Bruna (spaljivanjem g.1600 u Rimu) i kad sam glase-viti Galileo Galilei bi naterivan,da se Kopernikova učenja o okretanju zemlje oko sunca odreće (sam prijatelj Gučetićev kardinal Bellarmin odvraćaše ga od novog heliocentričkog učenja)...O Gučetiću se pak s pravom može reći,da je on svojim ekonomski i politički zdravim pogledima svoje vreme u svemu pretekaša to je svakojako najviša ocena,koju nauka svojim službenicima dati može".

Govoreći o ekonomiji kućanstva,Gučetić postavlja niz pedagoški aktualnih teza za ono vrijeme,a njih proširuje na grad i njegovu okolinu.

Gučetić raspravlja o kućnom gospodarstvu,o posjedima,odgoju djece i njihovu školovanju.Navedeni niz problema Gučetić je izveo i postavio iz stvarnog iskustva Školstva dubrovač-ke republike,industrije, zakonodavstva i ekonomskog razvoja, kake bi ovu situaciju uopće dajući joj korisne instrukcije. Povodeći se u mnogom za Aristotelom, svojim

životnim uzorom, tokom cijelog svojega inače malog raspunjavanja, koje međutim sadrži sve točke odgoja i upravljanja porodicom, gradom. Gučetić nam daje praktički uvid u porodicu kao sustavni dio društvenoga života uopće. Gučetićeva teorijska uputstva, načela i zahtjeve koji su u skladu s razvojem humanističkog odgoja (harmonijski odgoj) od Juvenalove postavke o zdravom duhu u zdravom tijelu, možemo obilježiti kao naprednu misao koja je sva usmjerena na cjelevit odgoj i upravljanje državom. A te pak, kazuje Gučetić, ima za svoju prvu pretpostavku upravljanje kućom odnosne porodicom kao najsitnijom čelijom: "...che per saper bene governare la Città, conviene è necessario saper bene governare la propria casa" ("da bi se znalo dobro upravljati vlastitim gradom, potrebno je i neophodno znati dobro upravljati vlastitem kućom") kako i sam kaže u posveti rodaku Nikoli Alovisu Gozze.

Iz postavke o čovjeku kao društvenoj životinji (p.2), odnosno domaćoj životinji (*animal domesticus*) i porodične, prema navodenu Avicene, Platona i Ficina, Gučetić svoje raspravljanje usmjerava na čovjekovu upravljenost ka savršenom prirodnom dobru. Otuda važnost etičkih principa, jer "tko ne zna ublažiti svoje prirodne strasti, to će manje znati upravljati porodicom". Tu navodi Patricijev spis o sretnoj državi i smatra da su porodice jednoga grada sjeme odakle se stvaraju države.

Odnos muža i žene Gučetić smatra osnovom sretne i skladne porodice u kojoj djeca imaju pravilan odgoj i uzor,

iz čeg dalje proizlaze i odnosi između oca i djece, gospodara i slugu.

Kad raspravlja o gradnji kuće, tad navodi uvjete gradnje, uzimajući u obzir mnogošću faktora o kojima ovisi debro građena kuća.

Ispituje nadalje vrijeme pogodno za ženidbu, važnost ljubavi sa obiteljski miran život koja jest okosnik ekonomije ("l'amore sia il fondamento in una economia") (p.35). U pitanju kakvoće i negativnih karaktera žena, isporučujući se Platonom i Plotinom, Gučetić navodi sramežljivost, čednost ljepotu, s jedne strane, i brbljavost, lažno kićenje, s druge strane.

U pitanju odgoja mladog naraštaja postavlja osnove zdravog fizičkog razvijanja kao i intelektualnog, umnih sposobnosti, formiranja osnovnih elemenata moralnog lika djece, nadalje formiranja smisla za estetsko doživljavanje, način života, rekli bismo formiranje radnih navika. Što sve proizlazi iz raznovrsnog sadržaja kao faktora svestranog razvoja ličnosti. Gučetić u porodicu na taj način vidi najedsudniju kariku u lancu razvoja čovjeka, vidi u njoj najznačajniji faktor odgoja. Gučetić dijeli razvoj u faze koje shvaća neprekidnim lancem, dijelovima cjeline razvoja i odgoja. Započinjući već u embrionalnim periodima (i ustavljujući se na brišći i higijeni žene u to vrijeme) Gučetić dalje raspodjeljuje vrijeme odgoja u tri dijela od kojih svaki traje sedam godina: za prvi period navodi tjelesni odgoj i učenje pismena kao naj-

važnije, za drugi ishranu, fizički odgoj, gramatiku, retoriku, logiku, muziku, slikarstvo, aritmetiku, filozofiju, metafiziku, geometriju, a za treći period razvijanje ostalih sposobnosti. Tom prilikom kritizira neodgoj djece. Nakon što je postavio sadržaj i zadatke odgoja, Gučetić brine i o mnogim pojedinostima (pravila ishrane) i ustavlja se na pedagoškoj i moralnoj funkciji muzike kao posebno značajnom faktoru skladne ličnosti. Vidi i koristi od potrebe podučavanja djece božjem kultu (p.88) i usporeduje je s upućivanjem djece u Zoroastrovu religiju, odnosno magiju, u Perziji: "...prima instruire nella Magia di Zoroastro et d'Oromasde, la quale era chiamata scienza di Religione" (p.89). Osnovni je zadatak odgoja prema Gučetiću u skladu sa kršćanskom doktrinom: "...noi dunque Christiani debbiamo...far imparare a i figliuoli nostri, la dottrina Christiana, e il suo divin culto" (p.89). ("Mi kršćani moramo dakle naše sinove učiti kršćanstvu"). Uz podjelu znanosti na artes liberales (dijalektika, retorika, gramatika, geometrija, aritmetika, muzika, astronomija), Gučetić razlikuje i spekulativne znanosti koje opet dijeli na prirodne, božanske i moralne, a u njih ulazi ekonomija, politika i etika (p.93). U ovoj podjeli filozofija je "poput svjetlosti kojom čovjek sebe spoznaje kao čudo božansko, kao i da je rođen za vrlinu i vječnost" (p.94). U skladu s neoplatoničkom tendencijom, Gučetić naglašava božanstvenost čovjeka.

U odnosu gospodara i služe (p.100-114) i načina

ponašanja prema sluzi, Gučetić postavlja humani odnos kao najvažniji. U poredici vlada hijerarhijski poredak. Najviši u stupnjevanju jest gospodar, potom dolazi srednji član, sluge, i napislijetu, mrtva oruda, kao što je posude, pokušto, odjeća, vinogradi, imanja (p.101). Sluge se međusobno također razlikuju, te postoje one koje su to po prirodi, i druge, prema zakonu, a to su robovi. Sluga je slobodna ličnost, a gospodar se mora truditi u humanom odnosu prema sluzi, budući je važno da mu on bude vjeran i jer se među njima postavlja uzajamni odnos (Gučetić tu navodi Patricija). U svemu je najvažnija prilagodba. I tu se poziva na Platoneve "Zakone" i kršćansku koncepciju odnosa prema sluzi. Gučetićevo racionalni stav slika je njegovih pravilnih postavki prema sluzi kao i prema nekim drugim problemima koje u svojoj raspravi navodi, kao što je to pitanje novca, posjeda, škrtosti i lakomosti, mačina stjecanja, zemljoradnje (za koju drža da je izvrsno umijeće): "...non si può trovare forte di guadagnare più honeste, più honeste, più largo, più certo, più stabile, più dilettevole, et degne per la persona libera, che ce'l mezzo di questa ecceLENte arte" (p.122).

Tu Gučetić govori o zemljoradničkom orudu, kao i terenu prikladnom za zemljoradnju. Kad pitanja o ulozi novca i o njegovu stjecanju, Gučetić navodi načine: 1. possessoria (prodaja sirovina za novac), 2. mercativa (roba za novac), 3. mercenaria (snaga za novac), 4. artificiale, 5. experimentale, 6. feneratoria, usura (lihvarstvo), 7. cambiativa. Gučetić vlada ovim pitanjima, vrlo važnim u njegovo doba, posebice za trgo-

vački Dubrovnik u kojemu su ovi odnosi bili maksimalno razvijeni i gdje je Gučetić mogao konkretno ući u ekonomske probleme, tim više što je sudjelovao u mnogim poslovima i sâm (solane, vunarstvo, trgovina žitom, vinom). Gučetić međutim ističe prirodna dobra kojima čovjek treba težiti i tako postavlja zdrave principe kao praktičko-teorijsku esnu (mudrost, sloboda, harmonija) sveukupnog čovjekovog razvoja u vrijeme velikih dubrovačkih političkih interesa, njegov industrijski uspon i ekonomsku problematiku ove male republike i njene velike želje za nezavisnošću. Vrijednosti koje će Gučetić ovdje izložiti i na koje će ukazati postat će principima dubrovačkog političko-ekonomskega života (povezanost etike i politike, na primjer), ostat će trajan prilog Gučetićevoj naprednju kako porodice u malom, tako i države u velikom.

Naglašavajući funkciju rada za bogatstvo, Gučetiću postaju jasne odredbenice materijalnih potreba života, a uspostavljući odnos porodica-grad umnošću, pravednošću, te jasnim shvaćanjem novca i njegova odnosa prema bogatstvu, Gučetić uspijeva prevladati merkantilistički princip i anticipirati kasnija shvaćanja polit-ekonomista, svojim postavljanjem zakona ponude i potražnje, te faktora cijene.

Da su Gučetićevo shvaćanja, zahtjevi i pravilne ocjene u vezi s novcem, lakomošću, škrtpošću bili životno aktualni, pokazuje paralela s tematikom i tim istim motivima u tadašnjem dubrovačkom pjesništvu. Marin Kaboga piše o dinaru, D. Držić, N. Dimitrović govori o bogatstvu i lakomosti kao početku svih zala, nadolasku zlata i nestanku ljubavi, a Vetranović,

koji se bavi filozofijom, politikom, kao i pedagoškim problemima, svojim satirama reagira na ljudsku lakomost i škrrost, iskvarenost ("Pjesanca lakomosti": u ropstvo vas svijet saj pod svoju vlas stavi). Isti je motiv tema i nekih Držićevih djela.

1591. godine Gučetić u Dubrovniku piše svoje djelo iz područja političke teorije, Delle Stato delle Repubbliche secunde la mente di Aristotele con esempi moderni, giornate otto, di Nicolo Vito di Gozzi gentilhomo Raguseo, Accademico occulto. Con CXXII. Avertimenti Civili dell'istesso, molto curiosi, et utili per coloro, che governano Stati. Et nel fine una APOLOGIA dell'HONOR civile.". Djelo izlazi u Veneciji.

Samo djelo Gučetić posvećuje papi Grguru XIV i u predgovoru naglašava prijateljstvo Dubrovnika s papom. Koncipirano kao dijalog između Ranjine (viteza reda sv. Stjepana) i Gučetića samog, ovo djelo predstavlja opsežnu političko-ekonomsku studiju, one je zbir kompleksa političke doktrine koja je nastala kao posljedica sažimanja teorijske misli više od šezdeset autora, što antike, a što njegova vlastitoga vremena, kao i Gučetićevih pogleda, njegovih principa na kojima kuša zasnovati savršenu Državu i državnu vlast, imajući neprestano pred očima uzor, vlastitu, dubrovačku republiku, nezavisnu i slobodnu, sreću i opće dobro Grada s jedne, i "neugodno i iskvareno stoljeće" s druge strane.

Kako on sam kazuje, tužna praksa nagoni ga na duševnu utjehu

traži u razmišljanju oko postavljanja principa i normi zajedničkog života.

Polazeći od dostojanstva čovjeka kao mjere svih stvari, Gučetić ističe sudove, zakone i vlade kao sredstva božje providnosti kojima se obuzdavaju i usmjeruju izepačene želje čovjeka (p.6). U čovjeku po priredi pesteji težnja za udruživanjem, a posjedica ove težnje jest grad, odnosno država. Sve svjetovne vlade pak imaju svoje podrijetlo u božjem uzreku, za što naš autor traži dokaza u postavkama starih filozofa.

Gučetić traži odredbu države i smatra da je to savršena priredna zajednica kojoj je cilj dobrobit i blagostanje koje se stječe zakonima. Raspravljajući prvega dana o odnosu gospodar-sluga, kao o jednom od osnovnih odnosa političkog života, Gučetić sluge dijeli u one koji to jesu po prirodi i one prema zakenu. Praveći razliku unutar svih slučaju (viši i niži), Gučetić drži da su "plemenitest i sloboda istinski odredeni duševnom vrlinom i zavisnošću uma" (perchè la nobiltà e la libertà sono veramente terminate dalla virtù dell'anima, e dalla eccellenza dell'intelletto) (p.32).

Javna, državna nauka počiva na snazi onog isteg odnosa kao što je onaj gospodar-sluga. Uspoređujući privatnu i državnu vlast, odnosno gospodarenje, Gučetić nalazi u njima isti osnovi.

Raspravljajući o sposobnosti stjecanja stvari nužno potrebnih za život, Gučetić se osvrće na praksi zemljoradnika,

trgovaca i obrtnika (p.35) kao posebno važnih ne samo za ekonomiju već i za politiku, budući obje imaju zajednički cilj, dobra koja su i korisna.

Pišući o nastanku novca (on nije prirodno nastao, nego ga je, drži Gučetić, pronašao čovjek, dnesne industrije) i o njegovoj pravoj vrijednosti, te o odnosu novac-bogatstvo, Gučetić postavlja novo, mercantilizmu supрetno stanovište o novcu ne kao bogatstvu, budući je bogatstvo naroda u njegovu radu i u proizvodima, dok je novac sastavni dio i ne može biti krajnji cilj, akumulacija bogatstva, nego samo sredstvo stjecanja svega onoga što je za život potrebno. Tu Gučetić raspravlja o lihvarstvu i pohl pnesti. Iz ovih zdravih Gučetićevih pogleda proizlazi i njegovo pozitivno gledanje na robenevčanu razmjenu kao važnog faktora za privatni i javni život. Gučetić tu navodi i djelo Benka Kotruljića De lla mercatura et del mercante perfetto. Libri quattro..., izišlo u Veneciji, 1573. godine,² korisno svakom istraživanju vrijednosti koje donosi zemljoradnja i trgovina.

Pitajući se za principe na kojima se zasniva država, a uzimajući u vidokrug razmatranja različita državna uređenja i zakonodavstva (dan drugi), Gučetić nalazi da je studij moralne filozofije preduvjet za sreću grada, za shvaćanje i praksu pravednosti (tu navodi T. Mora i J. Bodina). Zalažući se za vlast naroda koji ima prava birati upravljača i ostale organe uprave, Gučetić iz politike kao

praktičke znanosti postavlja osnovno načelo uskladenja privatnog i javnog interesa, te potrebu poštivanja i čuvanja starih zakona, ako su oni savršeni, a protiv želje za promjenom i postavljanjem novih zakona (p.93), ako to nije i potrebno. Zakoni za Gučetića predstavljaju temelj slobode i jednakosti (p.156), i oni su od Boga stvoreni. Zalažući se za postojanje prirodnih razlika među građanima, Gučetić pledira za načelo jednakosti u posjedovanju dobara, odnosno jednakog omjera posjeda. Gučetić uvida i negativnosti od prevelike slobode zakonodavca kao i od uporabe oružane sile, navodeći kao pozitivan primjer dubrovačku vladu koja za obranu vlastite slobode ne koristi oružje nego se "održava poniznošću i strpljenjem" (p.113). Nadalje ovdje navodi stare zakone i pokazuje ono što je u njima dobro i što može biti nemnom za njegove doba.

Trećeg dana sugovornici raspravljaju o tem što jest prava država, kao i o vrlinama pravoga građanina (nevinošć, vjernošć, iskrenošć, prijateljstvo, sloga, mir, čovječnost, razboritost) i vladara (autoritet, pravednost, providnost), koje su međusobno različite. Govori zatim i o cilju kojem su države upravljene, tj. o savršenoj vrlini. Rukovodeći se Aristotelom u toku cijelog islaganja ovdje navodi njegovu podjelu državnih oblika, na demokraciju, oligarhiju, aristokraciju i monarhiju kao i Platonovu podjelu, kao i druge, prema kojima je krajnji cilj ili dobro ili bogatstvo, ili sloboda. Rukovodeći se izrijekom Aristotelovom *Pèlitikom* kao uzorom (*Delle Stato...*), Gučetićeve analize političke misli predstavljaju krupan teorijski značaj za njegovo doba.

Teorijsko-političke analize Gučetićeve zasnovane su na opisivanju i promišljanju društveno-preizvodnih odnosa dubrovačke republike koja je bit i svrha svojeg političkog života tražila u vlastitoj političkoj praksi. Nalazeći u Aristotelevoj filozofiji politike osnovne odrednice sustavnog i objektivnog proučavanja državnih oblika u povijesti, Gučetićev pristup povijesnoj zbiljnosti i političkoj zajednici predstavlja sintezu onog zdravog humusa postojećih teorija s jedne, i aristotelovskih konsepција čovjekovog društvenog djelovanja s druge strane. U skladu s najvišim dobrom, najvišim ciljem Aristotelove države, kao zajednice slobodnih i jednakih ljudi, Gučetić među dobra stavlja bogatstvo, plemstvo, slobodu (bez koje je nezamisliva država, kaže Gučetić), pravednost, vrlinu, ratne sposobnosti. Gučetić ispituje uvjete pravilnog i dobrog vladanja državom i smatra da je to mudrost, sposobnost obrane, i da je najbolja vlada jednoga, kao što jedna ideja vlada univerzumom. Državna vlast međutim ne smije biti gospodar zakonu nego je samo njegov sluga i štiti zakon. Gučetić se ne slaže ni s uređenjem u kojem se vladar postavlja doživotno.

Tamo gdje se politička pitanja raspravljaju s moralnoga gledišta, prisutan je Platonov politički ideal. Gučetićevo normativno-političko misljenje spaja se s iskustvom, pa se čovjekov bios politikos odreduje njegovim stvarnim položajem u svijetu, društveno-ekonomskim faktorima, faktorima čudoreda, i znanja u praktičkom njegovom vidu, a sve s ciljem plemenitoga djelovanja i sreće čovjekova života unutar države.

Gučetićeva teorija o preduvjetu pravilnog vladanja i sreće pojedinaca unutar državnog uredenja, koje ima kao glavni zadatak mudre upravljanje, pravedno sudenje i presvjećivanje naroda, miješa se s praktičkim karakterom znanja. U skladu s društveno-političkim uredenjem republike, Gučetić zaključuje da nije moguće vlast dati jednomu: "Među nama, gospodine vatreže, koji posjedujemo aristokratsku upravu, ... nije moguće vlast dati jednomu" (p.178).

Promatraljući različite oblike državnoga upravljanja, Gučetić postavlja pitanje najbolje države kao i savršenog života građanina. Kao što raspravlja o uredenju države uopće, tako ulazi u pojedinosti državnoga uredenja. Kako isti zakoni ne pristaju jednakо svim državama, već su upućeni na ciljeve svake pojedine države, tako isto razlikuju se i organi vlasti u pojedinim državama. U svakoj dobro organiziranoj državi međutim podjela na:zemljoradnike (oni su, smatra Gučetić, najpotrebniji), obrtnike, trgovce, najamnike, vojsku, sudstvo (koje je najbolji živi zakon) i administraciju.

Gučetić je jednakо osjetljiv i za razlike koje postoje u raznim oblicima državnoga upravljanja (tako na primjer spominjemo razliku odnosa odluke i zakona). Govoreći o narodnoj vlasti, smatra, da je ona vladavina slobode (p.193). Zastupajući umjerenost, a kudeći krajnosti, Gučetić se često obraća primjerima iz suvremene povijesti (Engleske, Turske, Francuske, Italije, Madarske, Španije, Njemačke).

Predmet daljeg raspravljanja je mnoštvo problema kao što je konfiskacija imovine, nesavršenstvo narodne vlasti (p.222), protuzakonito upravljanje, kompetencije i vrste sudske vlasti, jednom riječi sve ono što sačinjava pojedineći velikog državnog aparata.

Peti dan odreduje Gučetić za raspravljanje o promjenama državnoga uredenja, kraljevstva i tiranida. Tu navodi i objašnjava uzroke promjena i kvarenja državno-političkog uredenja (nepravedno posjedovanje dobara, neslegu, nejednakost, npr.) u cijelosti, kao i uzroke djelomičnih promjena (pretjerana ambicija, mržnja, zavist, nemar, različitost ciljeva i običaja), uvidajući pravilno da male nesloge mogu biti uzrokom velikih promjena, kao zloba, licemjerje, izdaja narodnih voda, pogreške sudova. Gučetić vidi dva opća uzroka iz kojih preizlaze sve gradanske promjene, i državne općenito, od kojih je jedan unutarnji, gradanska neslega, a drugi vanjski, snaga neprijatelja (p.267). Posleto je naveo uzroke promjena političkog uredenja, Gučetić postavlja nužne faktore za očuvanje i spas gradanske uprave: dostojanstvo, umjerenost u počastima i primanjima, brigu o običajima, državnoj blagajni, izvršavanju zakona, vrlinama vladara i integritetu države. Formulirajući osnovne osobine tiranijskog državnog uredenja, Gučetić karakterizira tiranina kao onog koji nema vjere ni zakona, nego radi za svoj vlastit interes ili zadovoljstvo. U pogledu organizacije državne

vlasti i njene osnove, Gučetić drži da je te sloboda i jednakost gradama. Naglašavajući potrebu suda naroda i raspravljaajući o vrstama narodne vlade koje osciliraju od savršene do tiranijske kao krajnosti, Gučetiću ne izmiču fine razlike unutar državnih službi i podjela vlasti (šesti dan).

Sedmoga dana Gučetić i Ranjina vode raspravu o savršenom životu čovjeka, o savršenoj državi, o sreći, aktivnom i kontemplativnom životu. Raspravljaju se i pitanja o tomu u čem se sastoji savršena uprava, potom o gradanima i obliku grada, o utvrđenjima, kućam, hramevima, svrsi grada, vojsci i načinu ratovanja.

U tako širekom rasponu ove problematike, od uredenja do moralnog lika gradanina, od općeg dobra državnog do pojedinačnog dobra i obrnuto, Gučetić uspjeva sjediniti ugodne s korisnim, a teme koje obraduje, obogaćuje i konkretizira bogatim primjerima iz povijesti, stare i njemu suvremene, potvrđujući time svoja stanovišta, ocjene i kritike. Čovjek treba živjeti, postavlja Gučetić, u skladu sa savršenom životinjom, a cilj jest sreća koja može biti spekulativna i aktivne prirode. Mudrost, tj. prva filozofija čini čovjeka sretnim i blaženim, pa je filozef kao onaj koji ljubi mudrost, destejniji da vlada ed bilo kog drugoga (p.328). Sreća države sastoji se u moralnim djelima. Duševna dobra predstavljaju sreću čovjekovu. Sreća grada stoji iznad pojedinačne čovjekove sreće i dobra, jer je savršenije ono dobro koje traži čitav grad (p.341). Gučetić tako

naučno zastupa važno shvaćanje društvenog dobra i društvenih odnosa.

Interesantne su i primjedbe o veličini grada, njegovom položaju i najboljim uvjetima za njegov napredak, te o školama, knjižnicama, svojstvima vladara i o sklonostima ljudi, o vojsci kao ukrasu države. Posebno Gučetić ističe važnost umijeća, znanosti i privrede.

Posljednjeg (osmog) dana, Gučetić raspravlja o odgoju djece kao savršenstvu države, kao i o poznavanju disciplina koje vode ovom savršenstvu, tj. filozofiji (logika, dijalektika, retorika), književnosti, gimnastici, slikarstvu i posebno muzici kojoj posvećuje pažnju i najviše mesta u svojoj raspravi, te etici, ekonomiji, matemeticu, politici. Pritom hvali dubrovačke pisce, J. i M. Bunića, Crijevića, Benešu, Ranjinu, Bobaljevića, Monadije i oba Držića.

U dodatku knjizi koji u prijevodu glasi 22o zradanskih upozorenja za one koji upravljaju državama, kao sažetku svega rečenog, Gučetić naglašava važnost zakona za čovjeka kao društvenog bića. Najbolje se države one u kojima vlada Bog ili sinevi božji. Ovdje su nadalje pobrojana svojstva dobra vladara, naglašena je potreba dodjele nagrada ili potreba kažnjavanja, kao i mnoga druga pitanja iz već navedene cijelovite problematike društvenog upravljanja.

Na kraju jest poseban dodatak, Obrana časti gradanske u kojem Gučetić zastupa na primjerima (Hanibal, Hazdrubal, Sokrat, Ciceron i drugi) i iznosi tezu o časti i ugledu kao rezultatu vrline. Prava je čast ona koju dajejluje osoba

koja poznaje zasluge onog kojemu se ova dodjeljuje, a nečasne puteve do časti (zavist, zloba, prijetnje, hvale, laskanja, ambicije) Gučetić sve redom osuduje.

Zaključak

Bitna odlika Gučetićevih ekonomsko-političkih pogleda jest u tom što humanističkim ~~za~~retskim zasnivanjem mogućnosti i problema otvara puteve namisli i ostvarenja humanijeg ljudskog društva u kojem čovjek neće biti samo i isključivo društvena životinja, nego će slobodno sâm birati okvire i dimenzije vlastitog razvoja na osnovi cjelevitog iskustva, spoznaje i kritičkog postavljanja prema kategorijama ~~i~~pojmovima koje sâm stvara. Premda u nekim rješenjima konzervativno orijentiran (vladari kao sinovi božji, zakoni koje postavlja Bog) uečavamo cilj Gučetićeva razlaganja i bavljenja političkim problemima, a taj je mir, pravednost, sloboda, razvoj i napredak društvenog života kao i privatnog, porodičnog, jest dalje, pokušaj i djelomice nove i pozitivne sagledavanje nekih problema kao što je te
ropstvo, trgovina, bogatstvo, novac, značaj rada, uskladenje privatnog i javnog interesa, uloga odgoja i porodičnog života.

Razlažući ove probleme, zakone i činjenice, Gučetić u biti raspravlja o čovjeku, njegovim zakonima i problemima, potrebama i ugodnostima, o njegovim snagama. Ponavljajući Aristotelove teze kojima se na nekim mjestima kritički čak

i suprotstavlja, kao i antičke teze kaš raspravlja o kamatama, lihvi, zemljišnom vlasništvu, trgovini i vladaru, Gučetić raspravlja i o središnjim pitanjima filozofije, o tom što čovjek jest, o ljudskim ciljevima, vrijednostima i djelovanju.

Razgovori o uređenju države, vodenici filozofskim idejama, klike slabe tako i originalne i pozitivne točke ovog pločnog pisca.

IV. GUČETIĆEVI KOMENTARI

1. Komentari psalama

Gučetić daje pridonesak tumačenjima psalama, živih u kršćanstvu, a posebno u njegovom vremenu u kojem je toliko živo gibanje reformacije obilježeno napadom na papinstvo i na tradicionalnu crkvenu organizaciju. Problematika indulgencije, dggmi, spasenja, protureformacijski pokret, kao i održavanje koncila rimokatoličke crkve (Tridentski koncil), u Gučetićevo je vrijeme problematika na koju se Gučetić i sam osvrće i ima određeni stav prema "hereticima" Lutheru, Calvinu, Melanchtonu.

Gučetić piše svoje komentare psalmima:

Discorsi della Penitenza sopra i sette Salmi Penitentiali di David... Venetia, Aldo 1589.

In Primum Psalmorum Commentarius, Venezia 1600.

Commentarii in tres Psalmos XV, XXV, CXXVI, Venezia 1601.

• • •

Discorsi della Penitenza sopra i sette Salmi Penitentiali di David di Niccolò Vito di Gozze gentil'

huomo Raguseo. Ne' quali, oltre à la piena cognizione della salutifera Penitenza, si confutano alcune opinioni de gli heretici; particolarmente in materia della Predestinazione (Razgovori o pokori povodom sedam pokorničkih Psalama Davidovih Nikole Vita Gučetića plemića dubrovačkoga, u kojima se, osim cjelovite spoznaje spasonosne Pokore pobijaju neka mišljenja heretika; posebno pitanja predestinacije) Gučetić posvećuje papi Sikstu V., naglašavajući vjernost Dubrovnika papinskom Rimu kao i katoličkoj vjeri: "la città nostra per picciola ch'era, grande animo sempre dimostrò, fermandosi gagliardamente nell' unione catholica.." ("naš grad ma kako malen bio, pokazivaše uvijek velik duh, čvrsto ostajući u katoličkom jedinstvu", posveta Sikstu V.).

I tu, u "ovom malenom kutku Dalmacije" (in questo picciol angolo della Dalmatia), Gučetić tumači Šest pokorničkih crkvenih psalama Davidovih, ove velike ličnosti Starog zavjeta.

Raspruvljajući o božjoj srdžbi na grijesnika i lijeku, pokorničkim psalmima pokajanja, kroz stihove proraka, o Božjoj pravednosti, Gučetić ponajprije govori o razlici srdžbe i jarosti, držeći da srdžba nastaje iz jarosti i da je oboje iste vrste (p.8), navodeći tom prilikom Aristotela. Dalje govori o uzrocima božanske srdžbe (pilo), o oslobođenju duše od vječnih mukâ, pozivajući se na Augustinov spis De bona perseverantia,

sv.Jeronima Contra Pelagianos, sv.Ambrozija De fuga saeculi, Ciprijana, Kirila, Grgura Nazijanskog i druge (p.21). U tumačenjima pojma smrti, Gučetić drži da je prorok mislio grijeh budući je grijeh uzrok što je smrt ušla u svijet.

Nakon tumačenja ovog, šestog psalma, Gučetić tumači tridesetprvi psalm i raspravlja o sreći i obraćenju čovjeka, nadalje psalm tridesetsedmi o beskonačnoj ljubavi božjoj (i tu navodi Boetija i njegovo djelo De consolatione), o uzdanju, vapajima grešnika, njegovim osjećajima boli i o bogu kao izvoru svake dobrote, ogledalu svake ljepote (p.151), isповijedi grijevnika, te svetim božjim misterijima o kojima je riječ u psalmu pedesetom, o nedostatnosti ljudske prirode. Kad govorimo o uzrocima predestinacije, Gučetić smatra da je to uporaba ljudske slobodne volje (l'uso del libero arbitrio, p.218), zaslugom našom i iz milosti božje (la predestinatione nostra depende da gli nostri meriti fatti in gratia, p.219).

Nakon ovog vrlo živog problema njegova vremena, problema predestinacije, Gučetić raspravlja i liturgijsku problematiku, vjeran katolicizmu i papi koji mu je veliki autoritet. Nakon tumačenja pedesetprvog psalma, zaustavlja se na psalmu stotvadesetdevetom i motivima božjeg sveznanja, pravednosti i njegovom oproštenju grijeha.

Gučetić smatra da je božanska odluka o otkupljenju bila uvjetovana prvim grijehom. To znači da prije znanja o Adamovu grijehu nije moglo biti moguće predodređenje otkupljenja": "dice, che prima, non c'è stata mai la predestinatione del verbè incarnato, della prescienza del peccato d'Adamo" ("..kažem da nikad nije postojalo predodređenje utjelovljenja Riječi prije predznanja Adama grijeha", p.375). Iz navedenog nužno proizlazi zaključak da Gučetić prenosi čisti smisao katoličke eschatologije, učenja o spasenju i otkupljenju čovječanstva. To još više utvrđuje Gučetićevo vjera da se smisao kršćanstva sažima u tajni inkarnacije (p.380), utjelovljenja. Obrazlažući smisao kršćanskih molitava, suprotan protestantskim osporavanjima (egzgeza psalma stotetrdesetdrugog), Gučetić objašnjava korist pokajanja, budući ono oživljava dušu, što potkrepljuje autoritetima apostola i prorokâ (p.424-425).

Tumačeći Davideve psalme koji mu, kako nam se čini, služe kao povod i izvor polemike protiv protestantizma, od Luthera i Calvina do Wiciffa i Melanchtona, valja nam ovu oštru nepomirljivu i na katoličkoj dogmi utemeljenu polemiku kao dokaz Gučetićeve vjernosti kako politici tako i rimskoj dogmi pobliže ilustrirati nje govim ciničkim i bespoštendnim iskazima.

Gučetić ne preza optuživati Luthera zbog bezbožnosti

(p.45), spočitavajući mu "opaku ambiciju, satansko učenje", smatrajući njegove sljedbenike "oholicama, tvrdoglavcima, iskvarenima", privrženicima "novoj satanskoj doktrini" (p.183) ("gli perversi, ostinati eretici del nostro tempo"). Gučetićev gnjev izbija čak i onda kad je u pitanju ozbiljna argumentacija prijeteci protestantima, posebice Lutheru: "Ne si *imagini Lutero*, che noi catholici siamo ignoranti del vero" ("Ne zamišljaj sebi Lutera, da mi katolici ne znamo istinu"). Polemizirajući s Luterovim stanovištem da je samo Evandelje dovoljno za spas, da je misa idolatrija (p.251), da Bog ne prašta grejehe, da je pokora besmislena itd., Gučetić će Lutera nazvati "più brutte del Sardanapalo" (okrutnijim od Sardanapala). Praveći razliku između sklonosti ka zlu i učinjenoga zla, Gučetić će iznova euforički prizvati Lutera: "non s'imagini, dico, che Iddio solamente rimetta i peccati" (p.46) ("ne umišljaj sebi, kažem, da Bog samo opravi grejehe")⁷. Nisu manje značajne niti one polemike upućene Kalvinu ili Occolampadiju koji poriču smisao pokore i drže da je samo oprost grejeha dovoljan za spas čovjeka poričući milost.

Kako rekosmo, nijedan od velikih protestantskih teologa nije minuo Gučetićevu kritiku temeljenu na svom bogatstvu kako biblijske kontraargumentacije, budući da protestanti svoju teologiju uglavnom svode na Bibliju (Proroci, Knjiga kraljeva, Makabejci, Eklezijastes, Djela Apostolska, Pavlova poslanica Rimljanima, Apokalipsa), tako

isto i ona najznačajnija mesta crkvene egzegeze biblijskih tekstova (Bazilije, Teodoret, Augustin, Ambrozije, Hilarije, Jeronim - kojeg će nazvati "il nio Dalmata Hieronimo Santo, p.187), pa zatim Terulijan, Dionizije Areopagita) ne ispuštajući iz vida ni ona mesta Platonove filozofije i platonijanske tradicije koja mu služe za obranje ili pojašnjenje manje jasnih a teološki relevantnih stavova za očuvanje katoličke dogme (Platon, Hermes Trismegistes).

Gučetić piše svoj Komentar prvom psalmu i izdaje ga u Veneciji 1600.g. (Nicolai Viti Gozzii Patritii Republicae Ragusinae In Primum Psalmum Commentarius. Cum privilegiis, Venetiis, Franciscum Barilettum, 1600), a posvećuje ga kardinalu Robertu Bellarminu: "Presvjetlom i velečasnom, sv.rimske crkve kardinalu Robertu Bellarminu, Nikola Vitov Gučetić, plemić dubrovačke republike". Već na početku Gučetić pokazuje činjenično stanje, situaciju u kojoj je njegovo komentiranje psalma u uskoj vezi s kardinalovim učešćem, njegovim pristankom i pohvalama ovom poslu: "Kad je Tvoj presvjetlom gospodstvu velečasni vikar našeg nadbiskupa domio komentar koji sam ja napisao i kad ga je Tvoje gospodstvo pročitalo s velikim zanimanjem, te kad ga je isti vikar meni vratio s Tvojom dozvolom za izdavanje, i kad si me bodrio da i ostalim psalmima nastavim pisati komentar, siluo sam se obradovao...".

Komentar prvom psalmu predstavlja najopsežniji, teološki najizvedeniji Gučetićev komentar ove problematike, ujedno najširih filozefskih interpolacija. Unutar sâmoga komentara koji služi kao uvod u polemiku s protestantima, posebice Luterom, najznačajnija je opsežna rasprava o iskušenju (pp.89-144), traktat koji je unekoliko cijelina s opširnom razradbom predestinacije u komentarima pekoničkih psalama, o čemu je bilo riječi.

Koliko je Gučetić u komentaru prvom psalmu već sâmom strukturem teksta, u jesiku kao i teološkom značenju oštrot, kritički pobijao heretike, pripadnike "lažne", a ne Petrove stolice, od Simena maga, do Sabeliusa, Marciona, Arija i Nesterija iz tekstova crkvenih otaca (Augustin, Teodoret, Fulgencije, Ambrozije), te biblijskih tekstova (Pavac, Ivan) i starozavjetnih proroka, ili Toma Akvinskog do naještrijeg pobijanja Lutera i Kalvina, te njihovih sljedbenika u Njemačkoj i Engleskoj (p.24-25), obzirem na predestinaciju, toliko vrlo opširno raspravlja o srednjem teološkom nazivu "kušnja", reprobatio, čime želi ponovno istaći značaj slobodne volje obzirem na "novu" protestantsku zabludu u vezi sa predestinacijom.

I u ovom komentatu Gučetić se oštrot suprotstavlja Luteru kao i njegovim sljedbenicima, vjeran katoličkoj crkvi i njenom učenju:

"Jer da je, perokom okaljan Luter, svojim sljedbenicima nalagao susprezanje, čednost, trapljenje tijela, nikad ga

odista ne bi Nijemci slijedili. Ali, jer se odavao grijehu, svojim učenicima branio put neba, obećavajući lagodan put proroka, potpunu opijenost i raskoš, zato su ga mnogi slijedili (pp.24-25).

Kako iz sâmog predgovora proizlazi, Gučetićevu zadovoljstvo što se s njegovim spisom u cijelosti slaže kardinal Bellarmin, pozivajući ga da u istom duhu piše komentare i ostalim psalmima, vjerojatno je i ovaj njegov komentar bio osnovem kriterija u njegovu proglašenju doktorem filozofije i teologije.

Gučetićev tekst o iskušenju pokazuje njegovu nadarenost za polemičko, utemeljenu na poznавању osnovne biblijsko-teološko-filozofske grade za opširno izvodenje protusta-va protestantizmu.

1601. godine u Veneciji izlazi Gučetićev djelo s potpunim naslovom: Nicelai Viti Gezzi patritii Reipublicae Ragusinae Commentarii in tres Psalmos XV, XXV, CXXVI. Ad illustrissimum et reverendissimum S. Rom. Eccl. Card. Robertum Bellarminum cum privilegiis. Venetiis 1601.

Na početku sâmog djela stoji dežvola o štampanju ove knjige zbog slaganja s crkvenim zakonom, a sâma dozvola dana je 27. travnja 1601.g. od Vijeća desetorice.

Gučetićovo svoje djelo posvećuje svojem meceniku, kardinalu Robertu Bellarminu (Illustrissimo ac reverendissimo Roberto Bellarmine S.R.E. Cardinali suo mecenati Nicolaus Gozius Viti Filius Patritius Ragusinus, Sacrae Theologiae ac Philosophiae

Docto r perpetuam Felicitatem).

Gučetićevi komentari psalmu petnaestom (Jahve - moja baština), dvadesetpetom (Molitva nedužneg) i stodvadesetšestom (Predanost providnosti) predstavljaju možda, koliko po strukturi toliko po stilu i tumačenju egzegetsku zasebnost unutar tumačenja psalama uopće, što je i za očekivati kad je djelo posvećeno najistaknutijem inkvizitoru protu-reformatorskog, filezofsko-teološkog rata, kardinalu Bellarminu.

Kad je govor o strukturi djela koju je moguće razabrati iz sadržaja tumačenih psalama, vidljiva je trojadična kompozicija spisa, ponajprije tematika Boga (Ps.15), preko čovjeka-pravednika (Ps.25) do apsolutne predanosti božanskoj providnosti u običnim ljudskim i međuljudskim poslevi ma (Ps.126), što, premda ne proizlazi cjelovito iz sadržaja sâmih psalama, vrlo reljefno preizlazi iz Gučetićevih komentara.

Čitajući Gučetićev komentar petnaestom psalmu (pp.21-84) koji obiluje strogo teološkim raspravljanjem o božanskom biću, a iz aspekta našeg mislioca kao i iz duha protu-reformacijske polemike, posebno je ovo Gučetićeve djelo zanimljivo kao svjedočanstvo i to iz ovog drugog aspekta.

Premda se za cijelo ovo djelo ne može reći da ono predstavlja direktnu konfrontaciju s vodećim osobama protestantizma, ono ne mimoilazi nijedno osjetljivo mjesto polemike koju upućuje suvremenim "hereticima", misleći prim tom na protestante, što je vidljivo iz sâmog sadržaja.

Take će pri širem izlaganju smisla obredne žrtve i savjeta napomenuti da i žrtvu i savjet odbacuju kako suvremeni heretici, tako i neki filozofi ("..tam sacrificia, quam vota...nega(ve)runt", pp.28-30).

Izlažući vrijednost kršćanskih vrlina, Gučetić pojava mogućnost spoznaje intelektualnih vrlina (*virtutes intellectuales*) koju kao prirednu moć ljudskog duha filozofi obično naučavaju, dopuštajući same vrijednost objavljenim vrlinama (p.52). Ovo Gučetićevo porisanje cjelovitosti prirodne spoznaje ne iznenaduje, budući on o njoj na više mjeseta govorи је svojeg stava o Bogu kao nadnaravnem cilju čovjekovom (pp.54-55).

Tumačenje dvadesetpetog psalma (pp.85-136) predstavlja nesumnjivo zasebno ostvarenje, kolike po svojim antrepeleškim implikacijama u teološkom sadržaju, teliko i po izvanrednom poetski nadahnutem tekstu koji svojem ljudskom, dubokom preživljrenom sudbom odnosa Bog-čovjek podseća na tekst Augustinovih Ispovijesti. Najljepše su stranice na kojima Gučetić obrazlaže prvi stih psalma "Iudica me Domine", pri čem izbjegava metodologiju prethodnog komentara koji često potvrđuje stanovištima otava i zaključcima Tridentskog koncila, pozivajući se katkad na Augustina kojega čita i kojim se nadahnjuje.

Teorijski najzanimljivije fragmente Gučetićevo tumačenja stodvadesetšestog psalma (pp.137-187) predstavljaju dijelovi posvećeni stihu "Nisi Dominus aedificavit" gdje iznenađujuće spominje heretike koji drže da je ovaj stih

dokaz o uzaludnosti ljudske suradnje s Bogom,dokazujući suprotno.Ulomci posvećenai grijehu (pp.169-161) pokazuju u definiciji grijeha priredno i racionalne shvaćanje ovog fenomena u moralnoj teologiji,što je vidljivo iz njegova određenja:"..peccatum..transgressio ordinis",o grijehu kao prijestupu reda.

Zaključak

Pišući završnu riječ Gučetićevim komentarima psalama koje objavljuje od 1589-1601.valja nam reći da ti komentari nisu pisani tumačenja radi,nego naprsto zato da se kroz njih uđe u polemiku s protestantima na tlu biblijuma,temeljnog Luterovog kriterija razumijevanja bitnog u kršćanskoj doktrini.Da Gučetić raspravlja o pokori (penitentia),predodređenju (praedestinatio) i iskušenju (reprobatio),kao ekosnik spora spora između katoličke i protestantske struje,vidljive je iz njegova pisanja:"I kad sam,nešto mladi,u komentaru sedam pokerničkih psalama već prije nekoliko godina izdanem,govorim o predodređenju,čini mi se,ovo me mjesto potiče da nešto kažem o iskušenju na isti način,kako sam učinio u komentaru tužaljki Jeremije proroka,na početku drugog poglavlja,komentaru koji još nisam izdao" (N.V.Gozzii, In Primum psalmum, Comm,pp.88-89).

U prvoj knjizi iz 1589. posvećenoj papi Sikstu V,

počinje najžešća polemika s protestantima,a u drugej knjizi posvećenoj Bellarminu iz 1600.ena se nastavlja uz kardinalovo bedrenje na ustrajnost i nastavak,a u trećoj knjizi iz 1601.također posvećenoj Bellarminu,Gučetić bilježi vatikansku promociju na čast doktora filozofije i teologije.Tko je sve utjecao pri vrhu crkvene vlasti u Vatikanu oke dodjele visokog znanstvenog priznanja,vjerojatno od dubrovačkih jesuita i klera de samog Bellarmina,nismo u mogućnosti reći,ali je vjerojatno osnovni kriterij za spomenute doktorate pouzdano bila njegeva protvatikanska polemika s protestantima,njegeva vjernost službenoj liniji. Zato njegevu filezefsku kao i teološku dje latnost smišljeno upućenu na spor oke političkih i teoloških struja njegeva vremena valja promatrati krez ovu prizmu.

2. Komentar Averoesovom dijelu o supstanciji svijeta

1580.g.u Veneciji izlazi Gučetićevo djelo na latinskom jeziku Commentaria in sermonum Averoes de substantia Orbis et in Propositiones de causis.

Cjelokupna problematika renesansnog averoizma i nearistotelizma sažima se u ovom Gučetićevu djelu koncentriranom na dvije temeljne koncepcije renesansnih humanista-averoista (Zimara,Nifo na primjer¹), povezanosti čovjeka i Boga (neoplatonička struja) s jedne strane i otkrivanje božanskog u prirodi i čovjeku (aristotelovska struja) s druge strane.Široki raspon problematike tu Gučetić razlaže averoističkom metodom,dajući ponajprije opsežan sadržaj Averoesovih postavki i zaključaka,a prije samog tumačenja Averoesova djela,kao i sadržaj značajnih pojava i vlastitih problema.

Gučetić raspravlja o koncepciji nebeskog tijela, o razlici materije i forme nebeskog tijela,o supstanciji neba,o prirodi prve materije kako je shvaća Averoes,o duši nebeskog tijela i njegovu kružnom kretnju,o tvornom uzroku,vječnosti svijeta i jedinstvu intelekta,toplini i svjetlosti tijela,o prvom pokretaču. U kazalu uz knjigu o uzrocima,Gučetić navodi probleme sposobnosti ljudskog uma,dalje govori o Bogu kao središtu intelektualne sfere,o najvišem bitku,vječnosti,razlici

vijeka i vremena, o svojstvima duše, značenju stvaranja, o božanskom intelektu i o spoznaji, a kao prvom principu svakog života i uzroku kretanja, formi po sebi.

U slijedu navedenih filozofski značajnih problema za samoga Gučetića, u njegovu kazalu vlastitih filozofskih konceptija, raspravljačući o materiji i činu, Gučetić pobija Scota i dalje ispituje na koji je način subjekt akcidenata biće u mogućnosti, o filozofskoj upotrebi naziva akt, o mogućnosti kao supstancialnoj formi materije. Gučetić razmatra kako prema Averoesu postoje dimenzije prije, a kako poslije formi, pri čem pobija mišljenje T. Akvinskog o dimenziji i tijelu.

Gučetić raspravlja o formi beskonačnog, o formi prve materije (objašnjavajući razlike između Anaksagorinog i Aristotelovog mišljenja o jedinstvu prve materije) i njenoj dijeljivosti, o formi elemenata, stupnjevima forme prema Averoesovim i Aviceninim konceptijama, o formi nebeskih tijela, o različitim shvaćenjima u pogledu kretanja nebeskih tijela, o postalom i vječnom, navodeći pritom Aristotelove razloge kojima ovaj pokazuje da postalo ne može biti vječno, te o trajnosti i supstanciji nebeskih tijela.

Slijedeći Averoesa kao "najvećeg među svim peripatetičarima" (o kojem kaže da ga je mnogo studirao također i u svom djelu Dialogo della Bellezza), Gučetić komentira konцепцију nebeskog tijela sastavljenog iz duše koja ga pokreće i onog što je pokretano. U razlaganju onog

iz čega se sastoji nebesko tijelo (*corpus coeleste*), Gučetić navodi presudnu distinkciju Averoesovog kozmoškog stava - tri pojma koji teže ka jedinstvenom sadržaju: orbis, corpus i coeleste. Osnovna je namjera Avereesova djela, kaže Gučetić, preispitati ono iz čega se sastoji ova složenica orbis (svijet). Gučetić prihvaca Averoesovo mišljenje izvedeno iz Aristotela da se sva tijela sastoje iz dvije naravi, tvorne (*agens*) i one koja prima (*recipiens*). *Agens* jest forma, kviditet i supstancija, *recipiens* subjekt, materija, elemenat. Sad se postavlja pitanje kretanja unutar svijeta. Gučetić ne smatra potrebnim formirati vlastito stanovište spram Aristotelovog i Averoesovog, pa se slaže, prema analogiji s tvornim i trpnim principom, da u svijetu postoji princip koji pokreće, i pokretane. Reinterpretirajući Aristotelovo stanovište obzirom na postojanje i propadanje, a u vezi s materijom i formom, kod pitanja o različitim vrstama materijalnog, pridajući im pojam tjelesnosti (*corporeitas*) na ekvivalentni način, kako piše Averoes, Gučetić otkriva poteškođu. Iz Averoesovog teksta proizlazi da se tjelesnost obzirom na različite vrste kao rod pridaje ekvivalentno, što prema Gučetićevu zaključku nije u skladu s Averoesovom doktrinom. Problem nastaje pri razlikovanju pojma subjekt koji je adekvatan oformljenoj materiji tj. konkretnom, zbiljski postojećem pojedinačnom biću, i pojma materije koji je adekvatan pojmu materije u mogućnosti u odnosu na formu.

Gučetić zaključuje da ova razlika uvjetuje materiji pojam tjelesnosti obzirom na red analogno, a ne ekvivokno, kako slijedi iz Averoesovog teksta (f.5). Ovaj je Gučetićev zaključak posebno značajan obzirom na različita prevodjenja grčkog pojma forma na latinski i arapski jezik. Ona nazivlja naime koja su Rimljani prevodili s "forma", prevode Arapi sa "species" ².

Kod problema preobrazbe (transmutatio) mogućnosti u čin, a iz Averoesa: "forma enim adveniens enti in actu est accidentalis, quemadmodum enti in potentia substantialis" (f.11) ("forma koja pridolazi biću u aktu je akidentalna, a u biću je mogućnosti supstancijalna"), Gučetić ulazi u polemiku s D. Scotom zbog njegova razlikovanja postojanja: esse in actu, actus i actu esse. In actu esse svojstvo je sastavljena bića, a actu esse je svojstvo svih onih bića kojima ništa nije suprotno. Kad bi materija bila aktualno po sebi, tad bi bila nešto složeno iz akta i mogućnosti, a kad bi materija bila ekt, tad bi bila forma jer je akt forma. Budući da svaki akt pretpostavlja mogućnost, znači da bi pretpostavljala i materiju: "sub se aliquod ens in potentia, quod non sit materia" (f.11) ("pod sobom neko biće mogućnosti koje ne bi bilo materija"), što je prema Gučetiću nemoguće i što ni Scot ne bi mogao objasniti, a to znači da treba odbaciti njegovu razliku actu esse, obzirom na bića čija pretpostavka je materija koja prima formu. To proizlazi iz Aristotelovih i Averoe-

sovih stavova koja Gučetić prihvaca, i s tog stanovišta polemizira sa Scotom.

Gučetić ulazi u diskusiju s T. Akvinskim povedom Avercoesovog stava: "dimensiones in materia praecedunt formas substantiales" (f.15) ("dimenzije u materiji prethode supstancijalnim formama"), što Toma takvom žestinom pobija u svom djelu De natura materiae. Gučetić i opet ostaje odan "vjernom" Komentatoru, kako naziva Averoesa. Naime ono pomoću čega se forma dijeli u materiji nužno prethodi formi. To su dimenzije, pa dimenzije prethode supstancialnoj formi, zaključuje Gučetić. Treba primijetiti da takav stav proizlazi iz ranije navedene teze da materija ne postoji bez forme, niti forma bez materije, što znači da je aristotelovsku materiju moguće misliti samo dimenzijski a ne kao čistu mogućnost. Nastavljajući raspravlјati obzirom na beskonačne dimenzije, Gučetić pobija Tomino stanovište da one nastaju samo "de potentia materiae" ("Iz mogućnosti materije") (f.20).

U svojim daljima kritičkim primjedbama Gučetić upozorava na zabludu onih koji su krivo ¹razumjetajući Aristotela vjerovali da "formam corporeitatis in materia praecedere dimensiones interminatae in ea" ("forma tjelesnosti u materiji prethodi u njoj neograničenim razmjerima") (f.32), spominjući Ivana iz Janduna i njegovo djelo Quaestiones in duodecim libros Metaphysicae (koje je 1505. u Veneciji objavio M. Zimara), kojeg u svojim Annotationes

super quaestiones Metaphysicae (Pribilješkama o pitanjima metafizike), tiskanim zajedno s Jandunovim djelom, kritizira. Gučetić cijeni averoistu Zimaru, nazivajući ga "Zimaram dignissimum Averroistan" ("najštovaniji averoist Zimara", f.32).

Posebno je zanimljivo Gučetićevo objašnjenje zašto je Averoesovo djelo nazvano sermo, razgovorom o supstanciji svijeta, a ne knjigom niti traktatom. Budući je u ovom spisu Averoes sabrao iz različitih Aristotelovih spisa stavove o supstanciji svijeta, pa je tako samo sistematski izložio ono što je filozof mislio o njenoj materiji i formi, kao i ono što proizlazi iz njegovih teza, priličnije je takav spis zвати разговором negoli knjigom, jer "liber enim vocatur illud quod est separatum ab omnibus mentibus alicrum" ("knjigom se zove ono što je odvojeno od svih tadih mišljenja" (ff.47-48)).

U vezi s Averoesovim tumačenjem poznate Aristotelove teze iz 8.knjige Fizike o vječnosti kozmosa i kretanja, o kontinuitetu i vječnosti prirodnih zbivanja što je nekoliko suprotno kršćanskoj kozmologiji, Gučetić izbjegava stavove Aristotela i Averoesa, jer su mu oni neprihvatljni. Prirodnost nebeskih tijela nije forma, nego materija, drži Gučetić, te stoga valja misliti pasivni princip. U pogledu kretanja, Gučetić će, ponavljajući Alberta Velikog, reći: "quod motus coeli non est motus naturae, sed tantum intelligentiae" ("da kretanje neba nije kretanje prirode, nego kretanje inteligencije")

tanje prirode, već samo inteligencije", f.48).

Nakon reinterpretacije Aristotelovog i Averoeseovog mišljenja o supstanciji svijeta i njenih konstitutivnih elemenata, materije i forme, te nakon isto tako opsežnog prikaza supstancije i prirode neba, njegove složenosti iz subjekta - materije i forme, tj. iz pokretača i pokretanog, rasporedivši u jednom i drugom traktatu načelnost materije i forme u pojedinačnih bića u sferi postojanja i propadanja, Gučetić se složio s Aristotelovom i Averoescovom distinkcijom prirodnih znanosti i teologije. Osnovni motiv ove razlike u Aristotela je razlika pojedinačnog u prirodi, s čim su u neposrednoj vezi naša osjetila, pa i spoznaja prirodnih znanosti bitno utemeljena na osjetnom iskustvu, i prepostavke metafizike, odnosno prve filozofije, općenitost, sinteza, apstrahiranje od pojedinačnog i usmjerivanje spoznajnih moći ka čistoći intelektualne spoznaje. Spomenute kvalitete za Aristotela, Averoesa, kao i za našeg Gučetića znače prepostavku najodličnije znanosti, teologije.

Izestavimo li podrobnije ulazeњe u Gučetićevo interpretaciju Averoescovog komentara Aristotela, što nam nije niti bilo voljem, nego tek želja da se s jedne strane iznese Gučetićevo vjerno tumačenje Averoesa i s druge strane Gučetićevo razilaženje s crkvenim učiteljima, D. Scotom i T. Akvinskim, ipak je potrebno pokazati i naglasiti Gučetićevo kristijaniziranje velikog grčkog

mislioca, u čemu se Gučetić ni po čemu ne razlikuje od velikih tumaća i uznositelja Aristotelove misli u filozofiji kršćanstva, i to baš u najznačajnijim pitanjima prve filozofije kao teologije, te pitanjima o odnosu Boga i svijeta. Dok je u Aristotelovoj Fizici i Metafizici više nego očigledan raskorak između prvoj nepokretnog pokreteča - Boga i vječnosti svijeta, pa se to više čini besmislenom svaka primjena kausaliteta, naročito vremenski shvaćenog, obzirom na Aristotelovu postavku o vječnosti svijeta i identificiranja Boga s tim uzrokom, dotle nas iznenadjuje Gučetićevo razumijevanje Averroesa i produbljeno izvodenje njegovih teza u smislu kristijaniziranja pojma uzroka svega što jest, tezom koja piše "qualiter ille primus motor sit causa totius entis?" ("na koji način je onaj prvi pokretec uzrok cijelokupnog bitka?", f.12e).

Priroda samog izvoda svodi se na pitanje vječnosti kretanja: kad bi ono u svojem kontinuitetu prestalo, prestao bi i kontinuitet samog svijeta. Više je nego očito da je pogrešno shvaćen odnos prvog nepokretnog pokretnca u odnosu na kretanje kojemu on daje samo prvi impuls, pa tako njegova intervencija ne proizlazi iz Aristotelovih tekstova, a još je manje iz te postavke moguće izvesti odnos prvog pokretnca i onog pokretnog, tj. svijeta, obzirom na Aristotela, koji sam nije dokraja objasnio po-

teškoću dvojstva Boga i vječnog svijeta.U pogledu Gučetićeva poistovjećivanja grčkog pojma $\lambda\mu\chi\gamma$ s latinskim causa, te poistovjećenja oba pojma s pojmom Boga,rječito dokazuje Gučetićev svedenje Aristotela na dogmu o stvaranju svijeta pozivom na Genезу,što nema nikakve veze s grčkim misliocem.

Obzirom na Gučetićevu hermeneutiku Avercesovih tumačenja onih misaonih cjelina koje se u Aristotelovim spisima,Metafizici,Fizici,te O nebu i svijetu,odnose na supstanciju kozmičkog kao i na božansko,valja reći slijedeće:

1. Obzirom na metodu kojom prilazi svojem zadatku,Gučetić iznad svega poštuje ona pravila koja se odnose na vjerno tumačenje teksta,iz čega se dade izvesti zaključak da je Gučetić moguće ubrojiti u onaj niz renesansnih avercista koji,vjerni Aristotelovom mišljenju,preko njegova tumača i oponašatelja (commentator verus,imitator Aristotelis,f.lo4),žeče Aristotelovu filozofiju najprimjerenije uklopiti u okvir kršćanske teologije,dajući joj time filozofsку samostalnost kao služavke i uvoda u kršćansku objavu. Vjeran averoističkoj tradiciji,Gučetić polemizira na nekim mjestima s Tominom kritikom Averoesa i Scotovim razilaženjem u tumačenjima ovdje izvedenih filozofskih postavki.

2. obzirom na sadržaj,tr ba reći da je Gučetić analitički vezan uz profinjene,mada ponekad suvišne dəstinkcije

skolastičke logicae terminorum, kako bi Avercoesove tumačenje Aristotela približio kršćanskej filozofiji, posebice materiju i formu kozmičke supstancije, protežnost kozmičkog kvantiteta, duhovnost bića između čiste božanske duhovnosti i besmrtnosti ljudske duše obzirom na vječnost kretanja i svijeta i prvog nepokretnog pokretača itd.

Zaključek

Ako se filozofskoj nadarenosti i učestvovanju na baštini mišljenja pride sa stajališta mišljenja sâmog, a ne sa stajališta novuma, onda nam valja i drugačije suditi, što znači da je Gučetić intenzivno prisutan u filozofskoj orijentaciji renesansnog averoizma, da vlastitim naporom učestvuje u analizi i tumačenju vlastite filozofske orijentacije, da se kritičkim razmimoilaženjem sa službenim crkvenim učiteljem (Toma Akvinski) uskladuje s logički utemeljenijim, pa tako predstavlja osobnost koju jen unutar naše filozofske misli nemoguće zaobići.

Ako se Gučetićevo kritički oblikovano mišljenje o samostojnosti filozofskog djela primjeni na njega sâmoga, ne preostaje nam drugo nego da predmetom njegovih razmatranja smatramo tuda mišljenja i njegovu kritičku rapporedbu naslijedenog.

U istoj knjizi Commentaria in sermonum Averrees de substantia Orbis pridodan je kao poseban dio rasprava koje naslov u cijelosti jest: Nicolai Viti Gozzii, Patritii Republicae Ragusinae Commenatria, In propositiones authoris de causis (ff.126-171) (Komentari. Uz postavke autora o uzrocima).

Usredajući svoj interes na poznat spis O uzrocima dugo pripisivano Aristotelu, ne može se reći da Gučetić tu posebno iznenaduje bilo u pogledu kritičkog distanciranja, bilo u pogledu teoretiziranja, što je razumljivo budući su mnogi tumačili ovaj spis u povijesti filozofije. Ipak je potrebito izdvojiti jedan vid koji je u opsežnoj tematici iz prve filozofije prisutan od prve Gučetićeve stranice do posljednje. Taj vid, od pojma uzroka do pojma apsolutnog, od ljudskog do božanskog intelekta, dade se svesti na izvodenje razlike između filozofije i teologije, na kojoj Gučetić gorljivo nastoji, smatrajući objavljenu istinu apsolutnim kriterijem i svjetлом koji su rasvijetlili mračne i neiskazane regije poganske prve filozofije.

Navest ćemo redom sve tridesetdvije postavke koje Gučetić raspravlja proslijedujući navedenu metodu:

1. Svaki prvotni uzrok više utječe na svoju posljedičnu od drugotnog univerzalnog uzroka (f.126).
2. Svaki viši bitak, ili je od vječnosti i prije njega, ili je vječan, ili je postao, a prije vremena (f.128).

3. Svaka viša duša ima tri djelovanja, jer iz njenih djelovanja potječu životinjsko i ljudsko.

4. Prva od stvorenih stvari je bitak i prije njega nije ništa stvoreno.

5. Više, prve inteligencije koje slijedeiza prvog uzroka primaju trajne druge forme koje se ne raspadaju, tako da ih je nemoguće ponavljati nekom promjenom, a drugotne inteligencije primaju nepostojane i razdvojive forme kakva je duša.

6. Prvi uzrok je isnad svakog govora i riječi nedostaju jezicima, kad pričaju o njegovem bitku jer je on prije svakog uzroka i dade sam opisati samo pomoću drugotnih uzroka koji se rasvjetljuju svjetлом prvog uzroka (f.130).

7. Inteligencija je supstancija koja se ne dijeli (f.137).

8. Svaka inteligencija zna što je prije nje, isto tako zna i ono što je poslijer nje, jer je tome uzrok, i zna ono što je prije nje, jer od toga prima dobra (f.138).

9. Sva nepromjenjivost i bit inteligencije postoji po čistoj dobroti koja jest po prvom uzroku (f.139).

10. Svaka je inteligencija puna formi: one su iz inteligencija, onih što sadrže manje univerzalne forme i iz onih što sadrže univerzalnije forme (f.140).

11. Svaka inteligencija spoznaje vječne stvari koje se ne raspadaju, niti su vremenite (f.141).

12. Neka iz svih prvih bića postoje u drugima na takav način da je jedno u drugom.

13. Svaka inteligencija spoznaje svoju bit (f.145).

14. U svakoj duši postaje osjetne stvari po tom što im je ona uzer, a spoznatljive stvari postaje u njoj, jer ih zna.

15. Svatko ana svoju bit, svodi se na nju cjelovito (f.148).

16. Sve vrline kojima nema kraja, ovise o beskonačno prvom, što je vrlina sviju vrlina (f.149).

17. Svaka jedinstvena vrlina beskonačnija je od mnoštvene (f.151).

18. Sve stvari imaju bit zbog prvog bića i sve se nove stvari kreću po svojoj biti zbog prvog života; sve stvari koje mogu spoznati posjeduju znanje zbog prve inteligencije (f.152).

19. Iz inteligencija jest ono što je božanska inteligencija, jer ona sama prima iz božanskih dobara koja proizlaze iz prvog uzroka... (f.154).

20. Prvi uzrok upravlja svim stvorenim stvarima, a da se s njima ne miješa (f.156),

21. Prvo je bogato samo po sebi (f.158).

22. Prvi uzrok je iznad svakog imena kojim se imenuje (f.158).

23. Svaka božanska inteligencija zna stvari po tom što je inteligencija i upravlja njima zato što je božanska (f.159).

24. Prvi učrok postoji u svim stvarima po jednej dispoziciji, ali sve stvari ne postoje u prvom uzroku po toj dispoziciji (f.161).

25. Jedinstvene, spoznatljive supstancije nisu postale iz druge stvari..(f.162).

26. Svaka supstancija koja postoji po sebi ne raspada se (f.163).

27. Svaka raspadljiva supstancija ili je složena ili postoji na nekoj drugoj stvari (f.164).

28. Svaka supstancija koja postoji po sebi je jednostavna i ne dijeli se (f.166).

29. Svaka jednostavna supstancija postoji po sebi,tj. po svojoj biti (f.166).

30. Svaka u vremenu stvorena supstancija ili je vječna pa je prije vremena,jer je stvorena kao i vrijeme (f.167).

31. Među bićem čija supstancija i djelovanje postoje vremenito,ima srednje,tj.ono čija supstancija je vječna, a djelovanje vremenito (f.168).

32. Svaka supstancija koja spada prema nekim stanjima u vječno, a po nekim svojim stanjima u vremenito,jest istovremeno i biće i postojanje.(f.170).

Zaključak

Kako u uvodu rekosmo, filozefski sadržaj postavki O uzrocima nepoznatog autora pružio je Gučetiću odredene mogućnosti koje on svjesno usmjerava prema konačnim rješenjima nimalo lakih pitanja iz kruga prve filozofije,pokazujući talenat kako za razumijevanje tako i mogućnost izražavanja unutar strogosti općih iskaza. Za razliku od

drugih svojih spisa u kojima koristi svo bogatstvo filozofskog znanja, što argumentira stavovima autora različitih filozofskih orijentacija, od platonizma i neoplatonizma do aristotelizma i peripatetizma, u ovom spisu Gučetić misli, premda s daleko više sklonosti ka dogmatskom nego ka otvaranju pitanja i naglašavanja teškoća oko presudnih pitanja kao što je uzrok i njegova posljedica, odnos materijalnog i duhovnog, odnos čistog intelekta do duhovnosti ljudske duše vezano u svom postojanju uz senzibilitet ljudskog tijela.

Tako mu nije ostalo otvoreno nijedno pitanje, kao ni bezobličan nijedan problem, budući je uzrok svih uzroka apsolutno, božansko, kojim uvijek završava dogmatska filozofija. Takav Gučetićev stav rezultirao je, treba reći, iz osnovnih tendencija političkog strujanja (reformacija-protureformacija) onog doba, i Gučetićovo stajalište uz ortodoksno mišljenje odgovara općoj konstelaciji u kojoj se u to vrijeme kulturno-povijesno Dubrovnik nalazio. Jer na taj je način Dubrovnik upravo mogao i ostati tokom povijesti slobodan.

Drugi dio, rasprava pridodata knjizi Commentaria in sermonum Averroes de substantia Orbis jest problem oko mogućeg intelekta upravljen protiv Aleksandra iz Afrodizijskog, s naslovom: Quaestio de immortalitate intellectus possibilis. Contra Alexandrum Aphrodisaeum Nicolai Viti Gozzii (ff.171-176).

Jedno od temeljnih filozofskih pitanja koje se javlja tokom cijelokupne povijesti filozofije i koje je u središtu koncepcija o svijetu jest problem duše.

Značenje Aristotela u svekolikoj tradiciji filozofskog mišljenja nedvojbeno se i Gučetiću ukazalo kao pretpostavka s koje polazi i on na osnovu filozofskega pitanja o duši i spoznaji pokušava odrediti svoje stavove kroz polemiku i kritiku Aleksandra iz Afrodizije.

Duša živih bića suština jest pojma o njima, uzrok i počelo, prvo savršenstvo kod Aristotela, i iz tog osnovnog određenja duše kao djelatnosti koja se proteže i na organsko, na tijelo, na osnovu koncepcije duše kao forme tijela, ispituje Gučetić moduse duše, propadljive. Preuzimajući Aristotelove koncepcije o duši, posebice osjetilnost, Gučetić razmatra odnos um-osjetilnost. Vječnost uma u Aristotela Gučetić uklapa u vlastite koncepcije platoničke pozadine učenja o idejama odnosno o Bogu kao apsolutnom, pa na taj način sintetizira platoničko-aristotelovsco-kršćansku orijentaciju. Gučetić povezuje tvroni i trpni um, a teološko filozofski duh prožima sva njegova razmišljanja o prirodi i sudbini duše.

Indirektno učestvujući svojim spisima u polemici stoljeća oko besmrtnosti duše, odnosno oko problema besmrtnosti mogućeg intelekta³, a na tumačenjima Aleksandra iz Afrodizije, Gučetić se stavlja u red protivnika Aleksandra iz Afrodizije, ovog velikog peripatetičara, smatrajući da je Aleksandar iz Afrodizije bio u zabludi obzirom na ovaj problem. Osnovni prigover Aleksandru Afrodizijskom Gučetić u pet folijanata sažima u pobijanje njegove metode, pozivajući se na Platonove i Aristotelove stavove. Dok Platon, a isto tako i Aristotel tvrđani um izvode izravno iz općenitog, tj. božanskog, Aleksandar iz Afrodizije ide obrnutim putem, od pojedinačnog, tj. od vegetativne, preko senzitivne do intelektualne duše. Drugim riječima, on posljednju izvodi iz prethodnih, smatrajući ga skladom raznovrsnih elemenata (f.171).

Budući je Aleksandar iz Afrodizije svoje stanovište temeljio na Empedoklovu uzoru koji smatra da je duša zbir postojećih elemenata čija harmoničnost ima vječno postojanje, Gučetiću nije bilo teško ovakvom stanovištu suprotstavljati Aristotelove stavove, odnosno tekstove iz spisa O duši, kao i neka mesta iz Metafizike i drugih Aristotelovih spisa, na kojima temelji svoja pobijanja stavova o besmrtnosti duše Aleksandra iz Afrodizije.

3. Komentar Aristotelovoj retorici

Bez naznake godine pred nama je Gučetićev rukopis na latinskom jeziku koji u cijelosti glasi: Nicolai Viti Gozzii Maioris, Patritii Reipubl. Ragusinae ex Accademia Insensatorum In Primum librum Artis Rhetoricorum Aristotelis. Commentaria, a broji 273 folijanata.

U renesansnom bavljenju teorijom govorništva kao dijelom filozofije hoće se obnoviti opće ideje klasične retorike, posebno Aristotelove ideje o ovoj vještini.

Gučetić jednako, pišući komenatr Aristotelovoj prvoj knjizi retoričke vještine ispituje sva ona ključna mesta, odnosno probleme naznačene ovom disciplinom koja je, kako kaže Gučetić, slobodna dijalektici, štoviše, Gučetić postavlja istovjetnost obiju, budući dijalektičar zaključuje, a jednako i govornik, obilnim i kićenim načinom (f.1). Gučetić dalje tvrdi: "Kažem da se ove dvije vještine međusobno tako suodnose kao duša s tijelom, intelekt s voljom, istinito s dobrom" (f.1). Obj imaju istu gradu, a forma je ta kojom se one razlikuju međusobno. Gučetić navodi stavove o sadržaju retorike (Boetijeve, Aristotelove, Ciceronove) kao i o povezanosti retoričke i logike: "Ideo Rhetoricae necessario Logica coniungenda est" (f.3), kako govor govornika ne bi bio tek prosipanje, već utemeljen i razlozima potkrijepljen: "...ne Oratio Oratoris sit tantum diffusa, larga

"et copiosa, sed etiam solida, plena rationibus atque referta".

Gučetić naglašava važnost dokazivanja za ljudski duh, te korist od poznavanja logike i silogizma za savršena govornika.

Dijalektika pak sa svoje strane nije ništa drugo doli sažeto govorništvo kako tvrdi i Ciceron.

Gučetić povlači usporednicu između govora, mišljenja i zaključivanja i naglašava njihovu unutarnju ovisnost.

"Ijudi su po prirodi dijalektičari smatra Gučetić i kaže: "...Homines sua natura, quod clare videri est in natione nostra inter nobiles, pace moderatorum et prudentium dixerim qui quidem, quo sunt magis ignari et nullius consilii, eo maiori contentione et loquacitate verba effutiunt et garriunt assumuntque sibi se sine Rhetorica et Dialectica esse Hortensios et Porphyrios"(f.7). ("...da se ljudi po svoj prilici na neki način služe kako logikom tako i retorikom, što se jasno može vidjeti među plemićima u našeg naroda (neka mi ne zamjere umjereni i razboriti), koji, što su veće neznanice i nimale pametni, te većim natjecanjem i brbljavošću blebeću, brbljavaju i prisvajaju sebi da su i bet retorike i dijalektike Hortenziji i Porfiriji")

Nadalje Gučetić raspravlja o pogrešnim pristupima retorici koje Aristotel pobija. Tako prema Aristotelu, kad govornik uvjerava, uvjerava primjerima, indukcijom ili

entimemom,pomoću silogizma,o čem stari govornici vrlo malo ali uopće ništa ne govore; jer se pomoću dokaza predočenim slušateljstvu zaključuje o njihovoј istinitosti ili lažnosti.Otud Gučetić izvodi da je retorika osobi ta vještina uvjeravanja slušateljstva te povezuje topiku i retoriku.Nadalje govori o klasičnoj podjeli retorike (tj.o invenciji,dispoziciji,akciji,sjećanju,kao o najznačajnijoj govorničkoj operaciji), međutim o invenciji govori najviše kao o pronalaženju istinitih stvari i o dokazivanju njihove vjerojatnosti.Gučetić tu neprestano usporeduje Aristotela s Ciceronom,navodeći istovjetnost mišljenja obojice o prirodnosti,dokazivanjima pomoću primjera.U pitanju o entimemama Gučetić uz Aristotelove navodide i stavove Aleksandra iz Afrodizije (da entimema nije zaključivanje) i Amonijev komentar Porfirija (da entimema ima svoj izvor u silogizmu), zaključujući sam da je svaka entimema silogizam,ali da svaki silogizam nije entimema.Za svoj stav izведен iz političko-sudske prakse,o primjeni retorike na pitanja politike (*civilis quaestio*), Gučetić se poziva na Boetija i Aleksandra iz Afrodizije pa i na Aristotela).

Raspravljajući o ciljevima govorničke vještine usko vezanim uz javne poslove,politiku i sudstvo Gučetić se priklanja onim idejama i odredenjima koja u govorničku vještinsku uključuju znanje,logičko zaključivanje i pouku,odbacujući poznate teorije o cilju koji je svodiv na utjecaj na ljudske osjećaje,kako bi se utjecalo i vladalo raspoloženjem slušatelja. Govorništву Gučetić daje visoko

mjesto u fenomenu stvaranja država: "humanus genus ad pacificam et sociabilem vitam reduquerit" (f.12) ("kad je govorništvo osnovalo države i ljudski rod privodilo mnom i zajedničkom životu"). Na isti način naglašava odnos koji postavlja Ciceron između rječitosti i mudrosti. Slažući se s Aristotelom, Gučetić raspravlja o zadacima govornika, o preispitivanju onoga što jest i načina kako to nešto jest, o preispitivanju činjenica. U pribilješći o odnosu i utjecaju govornika na sud i na suca, Gučetić isključuje opravdanost takvog utjecaja, smatrajući da je pitanje pravednosti očuvano u duhu zakona. Iz tog se dade zaključiti da govornička vještina kao sredstvo političkog djelovanja u svojim logičkim i znanjem potkrijepljenim sredstvima počinje i završava u području razumnosti i razbora, pa se najstrože razlikuje od zloporabe koja može štetiti.

Naglašavajući autoritet zakona, a smatrajući da ne treba ništa ostavljati kompetenciji državnih upravnih tijela (f.13), Gučetić raspravlja o nužnosti sažimanja svih vidova koji ulaze u krug zakona zakonom samim, izuzimajući i najmanju mogućnost tumačenja iz kompetencija državnoupravnih tijela, smatrajući ih samo pukim tumačima i provoditeljima zakonskih mjera. S tim u vezi Gučetić navodi teoretski svoja iskustva iz sudske djelatnosti koju je vršio dugo godina u Dubrovniku, zaključujući da nepravda ne postoji u zakonu već je stvaraju ljudi. Štогод је vezano uz

opće dobro i za korist države kao i za sreću građana sačuvano je u zakonima, što Gučetić dokazuje pozivajući se na Platonove zakone. Dosta opširno Gučetić donosi značajna mesta iz Patricijeva spisa o sretnoj državi (La Città felice, Venezia 1553). Polazeći od teze da govorništvo u sebi nosi političke komponente, Gučetić tumači Aristotela slažeći se s njim u kritici nedostatka pristupa retorici kao sredstva političkog djelovanja. Jednako su pogrešno pisali stari pisci o sudskoj vrsti govorništva zapuštajući slobodno, misaono govorništvo. Nepobitno, ljudski duh znači širinu potreba, među kojima Aristotel naglašava "veritatem rei omnino" (f.16), dok je za Gučetića to čast, najvažnija vrlina u ljudskom životu. Kako je Aristotelovo općenito pravilo da se svako uvjeravanje u govorničkom smislu sastoji daleko više u razlozima a manje u efektima, posve je razumljivo logičko upotrebljavanje govorništva u misaone svrhe. Prema Ciceronovu sudu postaje dvije vrste ljudi što prihvata i Gučetić, oni koji u svemu vide korisno (utile) i oni, koji uvijek streme ka časnom (honeste). Stoga je razumljiv Aristotelov a i Gučetićev prigovor, te teoretski preširuje govorničke vještine na sveopće ljudsko istraživanje. Kako je pretpostavka traženja i dokazivanja istine u svakom govoru bitni momenat, tako nije čudno što Aristotel toliko naglašava neophodnost najprimjerenije metode koja najviše dolazi do izražaja u postupku uvjeravanja,

vrlo uspješnog,ako je izvedeno prema pravilima od kojih je ponekad daleko složeniji ljudski govor i njegov sadržaj.Svu tu širinu,naime metodu i dokazivanje preko pitanja /entimema/ za ono što može biti istinito i vjerojatno,a metodom zaključivanja (silogizam) za nužno i istinito obuhvaća dijalektika,koja je prema tomu kao nauka o istinitom neophodna governiku (f.22).

Raspravlјajući o dignitetu governištva,Gučetić navodi Aristotelova četiri momenta koji dokazuju potrebu i korist od retorike,naširoko predlažući mišljenja poznatih koji su se bavili pitanjima retorike od Kvintilijana i Cicerona (pedagoški i praktički vid aristotelovske retorike) do renesanse, opovrgavajući suprotna mišljenja. Spomenuta četiri dokaza dadu se formulirati ovako:
 1.nijedna vještina ne može tako kao governištvo dokazivati istinu protiv laži,pravdu protiv nepravde; 2. governik je pozvan govoriti obrazovanim i neobrazovanim,za što je potrebno biti spremni; 3.predmet retorike ne može biti samo usko područje,već poput predmeta filozofije,svih stvari; 4.retorika pruža mogućnosti da se svako u spornim pitanjima brani sâm.Iz tog preizlaze i dužnosti governika o kojima Gučetić raspravlja,a dade ih se ukratko svesti na široku spoznaju predmeta o kojem valja govoriti,te pronalaženje dokaza za obrazloženje branjene postavke.
 U daljem tumačenju Gučetić navodi klasičnu definiciju pojma retorike:"Rhetoricae,quae est humani sermonis ornamentum,est quaedam facultas,quae nos docet in qualibet re id

"videre, quod est ad persuadendum maxime accommodatum"
 (f.28). ("Retorika koja je ukras ljudskog govora, neka
 je sposobnost koja nas poučava u svakoj stvari vidjeti
 ono što je za uvjeravanje najprikladnije").

U nizu tema o kojima Gučetić dalje raspravlja o
 govornikovu dokazivanju, indukciji, silogizmu, entimemi,
 uvjetima sadržaja govora, razloga i uzroka, te dokaza, vrs-
 tama sadržaja, o razlikama pojedinih vrsta govora, analizi-
 rajući dosta opsežno postavke kao i govorničku strukturu
 rečenice, možda je u svemu najinteresantnija Gučetićeva
 primjedba da dobar governik mora poznавati moralnu fi-
 lozofiju, obzirom na pravednost cilja (f.29).

Navodeći već prethodno postavku o poznavanju
 moralne filozofije kod governika, Gučetić će u dva navrata
 povodom Aristotelovih tekstova naširoko raspravljati o
 moralnim vrijednostima, tako da ^{se} najveći dio njegovih
 komentara prve knjige Aristotelove Retorike unekoliko
 može smatrati aksiologijom. Implicitirajući tradicionalnu
 raspravu o najvišem dobru do plemstva krvi, dobra porijekla
 i bogatstva, slave, dostojanstva i časti, dijapazon njego-
 vih vrijednosti uključuje u sebe cjelokupni spektar
 starih grčko-rimskih i novih kršćanskih vrijednosti, od
 apsolutnog do vanjskih dobara tijela.

Treba naglasiti da Gučetić kao i Aristotel od
 svih vrlina najviše cijeni rasboritost a poštenje

drži izvorom svih ostalih moralnih vrijednosti.

Tumačeći poglavlje po poglavlje prvu knjigu Aristotelove Retorike, Gučetić posebno postavlja devizu da treba pronalaziti prave razloge kojima će se braniti prijatelji i isto tako devojne razloge uvjerljiva pobijanja neprijatelja (f.74).

Gučetić razmatra konstitutivne elemente govorničkih metodâ, npr. uspoređivanja dva dobra dokaza od kojih smatra korisnijim onaj koji je moguće spoznati kao razložitiji, uvjerljiviji (f.76-77). Neophodna pretpostavka cjelovitosti govornikaova uspjeha, osobite u pravnom govorništvu jest poznavanje zakona i običaja (f.108).

Poznavajući različite oblike govorništva koji su mu povijesno poznati, Gučetić navodi mnoge tekstove, te razlikuje govor i dokazivanje smatrajući da se govorom uvjerava i razuvjerava a dokazom hvali i kudi (f.166). Veliku pažnju posvećuje i dijalektički utemeljenom dokazivanju (amplifikacija) koje sadržajno povezuje uz sudske govorništvo i to uz uzročni i motivacioni momenat. Gučetić se neprestano vraća vrijednosnom aspektu govora kao i njegovom unutarnjem sadržaju tumačeći motive korisnog i ugodnog. Tu Gučetić pokazuje sklonost moraliziranju i vrednovanju iz duha zakena koji tumači kao promjenjiv, iz običaja i dogovora, pa se razilazi s grčkim pojmom zakona koji važi za božansko.

Završetak svojih komentara posvećuje Gučetić dokazu koji u sebi sadrži tri vida, činjenice kao osnovu,

načine kojima se do njih dolazi i metodu, tj. put, odnosno pet načina dokazivanja (f.249). Treba izuzeti raspravu o dokazivanju na temelju svjedočanstava, te raspravu o mučenju gdje Gučetić humanistički zaključuje da pod pritiskom mučenja doznat sadržaj i podaci nemaju dignitet vjerodostojnosti (f.267).

Posljednja tema o kojoj Gučetić raspravlja sadrži pitanje zakletve.

Zaključak

Kritički se osvrćući na Gučetićeve opsežne komentare prvoj knjizi Aristotelove Reterike, treba reći: čitajući Aristotelov tekst i ne ispitujući nijedan vid kojemu je potreban komentar, nijednu moguću teorijsku i praktičku asocijaciju, obzirom na tumačeni tekst u njegovoj povijesnoj, teorijski, praktički i, po analogiji izvedenoj slobodnoj, Gučetić piše jedan od svojih najizvedenijih komentara, uz svo bogatstvo nominalnih digresija pozivajući se na najveće autoritete grčkog i rimskog govorništva, te kršćanske tradicije, od crkvenih otaca do filozofske tekova kasne renesanse, uključujući unutar teksta ne samo problematiku govorništva, nego i srodnih disciplina. Kad je u pitanju tumačenje moralno vrijednosnog u Aristotelovu izvodenju, Gučetić ga nadopunja kršćanskim vri-

jednostima od patristike i neoplatoničkog tumačenja Plotinova, od Aristotelove Politike do Picinovih i Patričijevih tekstova vezanih uz državne uredenje.

Najepsežniji dio naveda, tumačenja i objašnjenja, obzirom na sâmo govorništvo jest velik dekad Gučetićeva poznavanja literarnih i governičkih tekstova od Sofokla do Ovidija, Homera do Vergilija, Demostena do Kvintilijana i Cicerona, od starih političkih, sudskih i obrambenih govera do posmrtnog slova upućenog na primjer kardinalu Bembu ili francuskom kralju Franji I.

Svo ovo bogatstvo navedene literature kao i potreba neprestanog oživljavanja Aristotelova teksta, Ciceronovih nadopuna od teoretskog do praktičkog unutar govorništva i njemu srodnih disciplina, od dijalektike do politike, morala i prava, od metafizike, teologije, grčke tragedije do pjesništva, dokazuje širinu naebrazbe kao i duhovnih stremljenja kojim je prožete Gučetićeve prisustvo u Dubrovniku, o čemu i sam govorи, i ne samo u Dubrovniku nego i u Europi.

V. Prirodnofilozofijski pogledi N.V.Gučetića

1582.godine u Veneciji izlazi po prvi put (a 1584, po drugi put) Gučetićevo djelo komentar Aristotelovim Meteorima, Discorsi di M.Nicolo di Vito di Gozze gentil' huomo Ragugeo, dell'Accademia de gli Occulti, Sopra le Metheore d'Aristotela. Ridotti in Dialogo et divisi in quattro giornate.

Gučetić stavlja na početak posvetu svoje zene, Mare Gundulić Cvijeti Zuzorić. Posveta je pisana 15.VII.1582. Kako je Cvijeta usprkos zavidnicima (Gučetić govori o vukovima, tigrovima i medvjedima Grada, ne pominjući pojmove nikog posebno) "medu najljepšima i najkreposnijima", Mara hvali Cvijetine rijetke osobine, duševne kao i tjelesne, hvaleći ženski rod uopće, što potkrepljuje brojnim primjerima čuvenih žena Rima i Grčke, da bi na kraju spomenula i Dubrovkinje.

Dajući ovoj svojoj raspravi dijaloški oblik, Gučetić razgovara s Mihom Monaldijem ("huomo di molta dottrina e di gentilissimi costumi ornato, p.1) i s njim razlaže veliko mnoštvo problema iz prirodne filozofije, komentirajući Aristotela, kojeg, kako kaže nije dobro proučio u vrijeme kad je pisao komentar Averoesa ("sono stato giovane di ventun'anno, quando feci quei Commenti..., e ancor non havevo essaminato bene l'opinion d'Aristotile", p.36).

Raspravljujući četiri dana s Monaldijem o problemima Aristotelovih meteora, odnosno o prirodnim pitanjima, Gučetić nastavlja na neoplatoničku kozmološku orijentaciju kao i skolastičku koju vezuje uz staru filozofiju Empedoklovu, Heraklitovu pa i Platonovu o elementima. Gučetić tu dodiruje problematiku meteorologije, astronomije, fizike i kemije.

Univerzum se po njemu sastoji iz pet elemenata koji svaki ima svoju kakvoću. Četiri osnovne kakvoće jesu toplina, hladnoća, vлага i suhoća. Elementi su pak materijalni uzroci meteoroloških pojava. Gučetić dalje raspravlja o razlici između zvijezda i zviježda, o prirodi zraka, oblacima, suncu i planetama, horizontu, pari i isparavanju, dugi, o nebeskim pojavama, o kometama (padu kometa koji su vezani uz značajne događaje u povijesti), galaksiji, atmosferiljama, rijekama, potoku. Tema raspravljanja drugog dana jest more, odnosno svijet voda. Obradeni su i problemi postanka vjetrova (smatra da je to jedna vrsta ekshalacija), struja, godišnjih doba, oblika zemlje, potresa, njegovim posljedicama. Trećeg dana Gučetić govori o svjetlosti, lemu svjetlosti, refleksima, spektru boja, o metalima. Četvrtog dana raspravlja o načinu djelovanja toplog i hladnog, o raspadanju i nastajanju. Interesantno je da primjer njegovo stanovište o radanju živih bića iz raspadljive materije. Govori još o probavi, sazrijevanju, krvi životinja i o kamenju.

Kroz cijelo svoje raspravljanje Gučetić se poziva na antičke filozofe, na autoritet kozmografa i teologa (Hesiod, Homer, Orfej) kao i na srednjovjekovnu filozofiju (Aleksandar iz Afrodizije, Olimpiodor, Albert Veliki, Averroes). Nije nam namjera ulaziti ovdje u kritičku obradbu i eksplikaciju tih problema, budući oni zahtijevaju jednu posebnu pažnju znanstvenika koji se bave tom regijom.

VI. Gučetićevi filozofsko-teološki rukopisi

Gučetićevi filozofsko-teološki rukopisi nastali u razdoblju od 1592. (De Anima, De Daemonibus, De Angelis) i 1593. (De Deo), pa sve do zaključno 1606. godine, pisani su na talijanskom i latinskom jeziku, te sačinjavaju dva toma sa zajedničkim naslovom, Varie compositioni in Theologia del Sig. Nicolo di Vito Gozzi, gentil'huomo Raguseo Dottore in Theologia et Filosofia, et nell'Accademia degl' Insegnamenti di Perugia detto l'occulte:dedicate da Vito suo figliuolo al serenissimo signor Francesco Maria Duca d'Urbino. L'anno 1611, li 28. Aprile".

To su redom rukopisi: De Anima, De Daemonibus, De Angelis, De Deo, dalje: Lettioni dieci nel quarto de Sacramentis in genere; Lettioni quattordici sopra l'Evangelio di Santo Giovanni, Im Principio erat verbum; Lettioni dodici in quinto cap. di Paulo Apostolo ad Romanos; Dieci lettioni del Paradiso terrestre; Tredici lettione de usuris Due lettioni de indulgentiis; Una lettione della escomunica; Due lettioni de Partu Virginis; Tre lettioni contra li Ebrei.

U problematiku ovih rukopisa posebno ulazi i kratak zbornik, odnosno priručnik za prva dva poglavlja Aristotelove treće knjige O duši, pisan na latinskom jeziku, 1606. godine, a glasi: Breve compendium Nicolai Viti Gozzii.

Illyrici Ragusini ex academia insensatorum in duo prima
capita Tertii de Anima Aristotelis.

Gučetićevi teološki rukopisi pisani na latinskom jeziku i nastali 1529. i 1593. godine, De Anima, De Deo izlaze iz prisustva duhovnog horizonta njegova vremena, onih mističkih tokova koji se iz srednjovjekovne misli mističara i kroz ikonografske motive (od Boscha, Patinira Grīnewalda i mnogih drugih) prenose i prelaze u misao humanista i neoplatonika, u teološke diskusije reforme i protureformatorskog pokreta. U formalnom smislu velik je i presudan utjecaj na misao 16. stoljeća kao i za našeg Gučetića izvršio Platon sa svojim komentarima. Neoplatonička demonologija kao elemenat magijsko-astrološkog humanizma miješa se s naslijedem hermetičke tradicije. U umjetnosti renesanse, njenoj simbologiji i ikonografiji nižu se infernalne serije, tematika bogata okultnim sadržajem, združena s novim duhom života, kršćanskim idejama, i tu se najbolje odražava filozofski i kulturni sinkretizam konkretiziran u radovima predstavnika filozofskih škola koje sebe nazivaju kozmičkim (Leonardo je jedan od njih). Filozofi sami sebe nagivaju prorocima (Pico della Mirandola, na primjer), a njihov interes okreće se tomizmu, latinskoj skolastici, Averoesu kao tumaču Aristotela. Taj interes traje i u 16. stoljeće, a pia philosophia djeluje jednako na neoplatonike i njihove

rasprave o duši, logosu. Platoničko-kršćanska sinteza pozadina je iz koje kao iz cjeline organski izbijaju pojedinačni pridonesci. Ta pozadina pretpostavlja opet jedan njen dublji i dalji, stariji sloj, tradiciju Mojsijevu i Trismegistovu. Padova i Firenza, Paris i Rimtu se odigrava čin katarze, raščlanjuje se odnos pojedinac-univerzum, ljudsko-božansko, spekulira se o absolutu i njegovim atributima.

Ficinova grđnja univerzuma, organskog i gradualnog, s dva reda stvarnog, božanskim i stvarnim koji su u međusobnoj zavisnosti, koncepcijama nebeskih sfera i kretanja, kao i spekulacijama o duši svijeta kao nevidljivog sunca, o ljubavi i absolutnoj spoznaji, napisanom u poslijetu o univerzumu jest ono veliko literarno-filosofsko izvorište iz kojeg je crpilo slijedeće a jednak i kasnija stoljeća. Filozofska tvorba Ficinova postaje osnovom i uzorkom, predloškom narednim teološko-filosofskim sistemima¹. Valja naglasiti značaj kao i utjecaj Ficinovih djela, Opiniones philosophorum de Deo et anima; De Religione Christiana, Theologia Platonica na kasnije mišljenje, kao i djela Pica della Mirandole² na razvoj i koncepcije magije, te studija Biblije s jedne, i stare mističke tradicije, s druge strane.

Prvi od Gučetićevih traktata od četiri (Nicolai Viti Gozzii Patritii Reip. Ragusinae Tractatus De Anima Humana, De Daemonibus, De Angelis, De Deo), o ljudskoj duši, Gučetić posvećuje Francescu Mariji,

vojvodi Urbinskom, u Dubrovniku 1604. godine.

Od spoznaje samog sebe, spoznaje ljudske duše kao pretpostavke više spoznaje, demona, andela i napislijetku Boga kao najvišega bića, polazi Gučetić kao od nepobitne činjenice i uvjeta, budući "duši nije ništa bliže od nje same (nihil est presentius animo, quam ipse animus, p.1)". Duša kao svrha (finis) tijela je ta koja obdržava naše obliće, lik i našu priliku i svega onoga radi čeg tijela postoje. Gučetić smatra značajnom Aristotelovu postavku da je duša sve, te da je spoznaja duše neophodna za svaku spoznaju uopće.

Na početak svojih razmatranja Gučetić postavlja svoju osnovnu tezu u pristupu, metofološkog karaktera: "Preko tijela dolazimo do spoznaje duše". Teza koja pretpostavlja ovu isto je toliko zanimljiva, i glasi: "I odisata, i Bog i Priroda, uzroci naše duše nisu u nešta druge ovaj oblik uveli prije negoli u tijelo" (p.3). Ponajprije je stvoreno tijelo pa tek potom duša, što znači da duša ne postoji bez tijela. Gučetić razlikuje intelektualni dio duše koji je akt tijela, a kako je intelekt različit od duše, tim je veća razlika intelekta i tijela. Odlika je intelekta da teži ka najvišem i najprofijenijem. Iz toga će analizom Gučetić izvesti zaključak istovjetan kršćanskom pojmu nematerijalne duše, a različit tezi o materijalnosti ljudske duše (Demokrit, na primjer). Prosljeđujući svoju tezu dalje, Gučetić odbacuje shvaćanje o ljudskom utjecaju na postanak duše, pa je izvodi iz božanskog. Povod tomu jest izrijem Aristotelovo razlikova-

nje od Platonovog idealizma, bolje reći izvođenje imanentnosti forme materijalnom mnoštvu bića. Ali, kako oblik bića pridolazi izvana, jednako tako i aristotelovski shvaćena duša, tj. njen intelektivni dio, piše Gučetić, pridolazi izvana, i ne može biti oblik raspadljiva tijela: "Anima nostra intellectiva cum ad nos extra ventrem maternum adveniat, nunquam forma nostri corporis esse poterit" ("Budući da naša intelektivna duša može biti oblikom našega tijela", p.7). Duši pripada viša kakvoća, neraspadljivost. Nikad se ne može dogoditi, argumentira svoju tezu Gučetić, da neka forma koja prethodi kolikoću materije, bude forma materije, forma koja je vječna; Gučetić Aristotelovu tezu o duši, formu, tumači posve platonijanski, a ne peripatetički, premda se poziva na peripatetike. Pitajući se zašto je duša zatvorena u tijelo (p.8) i koji uzrok pokreće prirodu ili njena tvorca da dušu zatvara u tvar, "tamni zavoj tijela", Gučetić se ne zadovoljava peripatetičkom doktrinom o odnosu duše i njene predodžbe kojom spoznaje, već umisli drugačije. Među intelektualnim supstancijama, ljudska je duša na posljednjem mjestu, pa se spoznaja materijalnih bića mora zbivati upravo preko nje. Pod utjecajem Platonovim i neoplatoničkim, Gučetić svoje izlaganje o duši zakružava konцепцијом duše kao duhovne supstancije koja se od tijela bitno razlikuje.

Pitajući se za podrijetlo duše, Gučetić i dalje ostaje vjeran svojoj metodi, pozivajući se i opet prije svih na Aristotela, a potom na Temistija (o vječnosti duše), preko kojih, kao preko dva pola mišljenja, smrtnost-be-smrtnost, postojanje- vječno trajanje, naš mislilac dosegava do stanovišta o božanskom stvaranju duše (p.12).

Gučetićevo je stanovište prilično prozaično i suho obzirom na filozofski napor do njega. Jer, kako on smatra, biblijski tekst Geneze dovoljan je motiv oblikovanju ovakve teze: "...naša je duša stvorena istovremeno s čovjekom, a niti je tijelo, niti tjelesna oblika, niti neki njegov akt", p.14 .

Na taj način Gučetić mimoilazi filozofsco-teološku problematiku o postojanju duše, njena odnosa prema tijelu, njena uzroka,biti,moći i mogućnosti.

Pitajući se o biti duše i njenoj moći Gučetić smatra da intelektivne moći duše ne mogu biti i njena bit, a jednako to ne mogu biti ni senzitivne moći. Osjetilni dio duše u cijelosti pripada tijelu samo kroz intelektualnu moć duše (p.16). Tu Gučetić izrijekom ponavlja Aristotela. Sve ono što se odnosi na intelekt i na volju, pripada duhovnosti duše i nema nikakve veze s tijelom. Tu se iznova postavlja pitanje odnosa duše i forme tijela kao i pitanje stvaranja jedinstva duše i tijela. Kako čovjek u sebi ima mogućnost stvaranja novog čovjeka, to ima i mogućnost stvaranja njegove forme. Kad bi duša bila forma ljudskog tijela, to bi govorilo u prilog

mogućnosti čovjeka u stvaranju tijela i duše, što protivurječi Gučetićevim postavkama o nesposobnosti čovjeka da proizvodi svoju dušu.

Obzirom na jedinstvo osjetnog, intelektualnog i voljnog, usprkos strogom razlikovanju, Gučetiću je bliska teza Tome Akvinskog o jedinstvu.

Um pak Gučetić smatra bitnom označkom intelektualne mogućnosti, odnosno formom intelekta ili njegovom biti. Tako se odvija i spoznaja preko svoje mogućnosti ili trpnog uma, koji za Gučetića nije čista mogućnost:

"Intellectus possibilis non est pura potentia" ("Intelekt u mogućnosti nije čista mogućnost", p.24). Fantazija ili prikazba (phantasmata) su pretpostavka ljudske spoznaje, ali ne u entološkom smislu, obzirom na intelektualne moći duše. Gučetić se tu približava Augustinovej teoriji iluminacije (illuminatio), mada se sam poziva na Simplikija: "Deus lumen intellectui agenti, Agens possibili infundit, uterque animam nostram corroborat, ut queat intelligere" ("Bog ulijeva svjetlo aktivnom intelektu -tvornom umu, tvorni um trpnom-mogućem, a oba pomazu našu dušu da ova može spoznavati", p.28).

I kako smo zaključili u pogledu tumačenja spoznaje da se Gučetić slaže s Aristotelom, tako i ovdje u vezi s općim pojmovima Gučetić podržava Tomu Akvinskog, naime, opći pojmovi ne postoje u pojedinačnim bićima, a niti ih je moguće zamisliti pomoću pojedinačnog, bez intelektualnog procesa. To izričito preizlazi iz teze:

"Universalia nunquam sunt in potentia singularium"
 ("Opći pojmovi ne postoje nikada u mogućnosti pojedinačnih bića", p.28). To još bolje potvrđuje teza o nemoci osjetila (pathos, intellectus patiens) da budu neposredno sredstvo spoznaje, nego njima pripada posredovanje u spoznaji. Naš tvorni um posjeduje trojako djelovanje: prvo, pomoću kojeg pojašnjava prikazbe, drugo, pomoću kojeg spoznatljivo stvarno spoznaje, i treće, pomoću kojeg spomenuto apstrahiru, izdvaja iz prikazbi (p.30). Ove dvije posljednje djelatnosti čine se samo naizgled identične, no one to u biti nisu. U Gučetića je riječ o trijadičkom procesu spoznavanja, premda je sva tri elementa nemoguće objediniti nazivom sposnaja. To je moguće objediniti sindromom: prikazba i predočavanje - proces spoznaje pojedinačnog -apstrahiranje pojma iz pojedinačnog, ili moć sintetiziranja; ili: prikazba- mišljenje-misao, pojam. Gučetiću izgleda vjerojatniji odnos prikazba-apstrahiranje, budući se spoznajno na prikazbu neposredno nadovezuje proces apstrahiranja općeniteg i pojedinačnog, i stvaranje vrsta, rođeva i općih pojmoveva (pp.31-32). Sličnost konkretno-postojećeg pojedinačnog u općim pojmovima koji se umovanjem dosiže, čini se Gučetiću osnovnim kriterijem u raspravljanju o podrijetlu najvišeg umnog iskaza. Gučetić izrijekom kaže:
 "Omnia universalia, quae intellectus noster intelligit, per similitudinem rerum excogitatorum intelligit,

atque comprehendit" ("Svi opći pojmovi koje naš razum spoznaje, spoznaje i shvaća pomoću sličnosti:s promišljenim stvarima", p.36). Iz tog je bilo potrebno Gučetiću navođenje onih redova bića koja u sebi imaju sposobnost spoznavanja. Prvi rod predstavljaju stvari same, ukoliko postoje kao materija, a spoznaju se osjetilima. Drugi rod odlikuje se apstraktnim sagledavanjem, u duhovnoj i formalnoj čistoći. Na trećem se mjestu načini naš razum koji u svom djelovanju nije akt tijela, nego odlika naše duše, ali je nalik na svekoliku prirodu koja bez materijalne pretpostavke kao svog okosnika ne bi mogla opstati (p.37). (Tu Gučetić navodi primjer duševne bolesti koju on smatra poremećajima organa preko kojih se duša obznanjuje).

Prije no što prijedemo na kratko tumačenje dva načina postojanja ljudske duše, prisjećašt i volju, valja nam naglasiti jezičku sintagmu kojom se Gučetić služi pri objašnjenju prostornog fluida bića, predmeta naše refleksije, do refleksije same. To je sintagma "lux intellectus nostri" (svjetlo našeg razuma), "lumen naturale" (prirodno svjetlo), "illuminatio" (rasvjetljenje, prosvjetljenje), i još neki drugi, koji svi upućuju na platoničko-neoplatonička i augustinijska tumačenja spoznaje, čak bi trebalo ići i dalje u prošlost doba misli, u njene mitske oblike, od solarnih tumačenja asirsko-babilonsko-egipatskih do renesansno

filozofskih sistema utemeljena na svjetlosti kao izvorишtu svega kod Fr. Patricija, što je Gučetiću sve bilo pozнато.

Raspravljujući opširno filozofske stavove o prisjećaju i intelektu, Gučetić će izvesti stav o različitu dje-lovanju, više se ustavljujući na volji, odnosno na pitanju razlike volje i razuma. Ovo pak pitanje Gučetić nastavlja na problem istine i neistine, dobra i zla. Koliko smo po sličnosti pojma s predmetom intelektualnim moćima u stanju doprijeti do istine, toliko smo i drugom moći duše sposobljeni opredijeliti se između dobra i zla u moralnom smislu; no čin volje ne ustavlja se samo tu, nego se proširuje i na razlikovanje istine od neistine. Na jednom se mjestu svog raspravljanja Gučetić poziva na Averoesovo tumačenje volje kao čina "ad alterum" ("za drugo").

Gučetića posebno zanima jedan problem koji proizlazi iz Aristotela: podjela na nus poietikos i nus pathetikos, a u Gučetića je to problematika kakvoće duše i kakvoće intelekta. Pod utjecajem Aristotelova postava o vrsnici intelekta, Gučetić zaključuje da je upravo intelekt kakvoćom izdvojen, plemenitiji i značajniji od duše. Gučetić se dalje pita odakle naša prirodna sklonost ka volji. Gučetiću je prirodna činjenica ljudska slobodna volja: liberum arbitrium, ali je isto tako prirodna i sklonost ka podređivanju svega božanskoj "kontingentnosti", božanskom savršju. Gučetić je na tragu Tertulijanovu

kad u biće ljudske duše unosi "prirodnu" sklonost teženja ka božanskom, što predstavlja uvod u pitanje o besmrtnosti.

Jedna od osnovnih Gučetićevih dvoumica, prosljedena iz peripatetizma, u biti iz Aristotela, kreće se unutar problematike besmrtnosti duše. Njegova je namisao dokazati besmrtnost duše u cijelosti, budući je jedino na taj način moguć govor o besmrtnosti za kršćanina teologa i filozofa. Gučetić i ovaj problem pojednostavljuje, misleći da će riješiti poteškoću ako i senzitivni dio duše proglaši intelektualnim, jer tako ukida spor. Stoga i ustvrduje da će odjeljivanjem duše od tijela senzitivni dio prijeći u višu kakvoću, prelaskom prikazbe u čiste inteligidibilne supstancije. Gučetić time dušu svodi na intelektualnu supstanciju koja čovjeku koristi filozofski, kao sredstvo spoznaje i teologiski kao sredstvo spaša. Nakon smrti ljudska spoznaja postaje zbir općih pojmova koji kao inteligidibilne vrste utiskuje Bog u čovjeka, pa joj osjetilna prikazba više nije pretpostavka.

Ovaj posljednji stupanj ljudske osobnosti, tj. čisto i samostalno postojanje duše bez tijela koje Gučetić naziva savršenstvom naše duše (perfectio animae nostrae) (p.59), naposlijetku jest blaženo gledanje Boga. Tu se i opet postavlja u Gučetića pitanje da li je naš intelekt poslije smrti u stanju gledati Boga (p.59).

Gučetić izvodi negativan zaključak iz odnosa božanske beskonačnosti i ljudske ograničenosti, smatrajući da čovjek, ljudska duša nije u stanju nakon smrti spoznati božansku bit, nego se njene intelektualne moći svode na "gledanje" u duhovnom smislu (pp.59-61). Posljednja pitanja ove rasprave teološki su orijentirane u cijelosti, posvećene paklu i čistilištu, gdje se na jednom mjestu Gučetić poziva i na Dantea.

• • •

Gučetićeva rasprava o ljudskoj duši objedinjuje filozofske naslijede, osobito Aristotela, potom neoplatoničke vidove tumačenja mistike duše prožete kršćanskim naukom. Uza sav svoj dar izvedenja, sposobnost sintetiziranja pogansko-hebrejske i patrističko skolastičke filozofije, baš u ovoj raspravi došla je najviše do izražaja i svoje najveće potvrde.

Kad Gučetić piše svoju drugu raspravu godinu dana kasnije, nakon ove O ljudskoj duši 1592.g. također u Trstenom, koja nosi naslov O demonima, za njim je već vrijeme u kojem je neoplatonizam našao svoje sljedbenike i branitelje na teorijskom planu. Istraživanja hebrejske i grčke teologije i filozofije (Argiropulos, Demetrije

Halkondila, Konstantin Laskaris, Trebisonda, Teodor Gaza), firentinska platonička akademija s predstavnicima Landinom, Letom i mnogim drugima proučava stara otajstva i stvara koncepcije prirodne religije.

Državnici, znanstvenici i filozofi stvaraju zajednički jedan cilj, ne toliko cjelevit sistem koliko opći stav o čovjeku i svijetu. Posebno je značajan Gemistus Pleton za razvoj platoničkih ideja u Italiji, za novu kulturnu orijentaciju kao i za otvaranje puta filozofskim raspravama oko problema besmrtnosti duše, čovjekova dostojanstva, središtu svijeta i njegove božanstvenosti. Telesius, Patricije, Bruno i Campanella jesu vrhovi ove nove orijentacije.

Na ovoj pozadini Gučetićevu djelu predstavlja tek blijedi cdraz, međutim valja reći da u Dubrovniku, u sredini u kojoj djeluje, Gučetićev bavljenje kozmološko-ontološkom problematikom zahtijeva pozornost i hvalevrijedan trud, poslenički, koji pomaže pri promatranju i vrednovanju kulturno-povijesnog okvira kao i podneblja strujanja ideja koje daju gradu jednako pjesnicima kao i misliocima i predstavlja okosnik duhovne snage koju je Dubrovnik nosio. Bez obzira na to što Gučetić sam nije imao te snage da podigne gradevinu filozofskog sistema, nego je ostao tek pribilježnicom velikih umova (Platon, Aristotel, Averoes), njihova studiozna i entuzijastička tumačnica, on predstavlja spoj s ovom novom kulturnom orijentacijom sa svim živim u svom vremenu.

Gučetić postoji u svom vremenu. I to je ono veliko u njegovu djelu i nasljedstvu. On to vrijeme obuhvaća, pa zato i može još i danas biti predmetom ne samo suhog kulturno-povijesnog bavljenja, nego i idejnog sklopa kojem daje svoj pridonesak.

U okviru tipičnog aspekta renesansnog mišljenja i zanimanja za hermetizam značajno je Gučetićevo prialjanje uz antičku teologiju. Renesansno bavljenje i istraživanje fenomena magije i hod ka izvorištu okultne tradicije, vidljivi su u Gučetićevoj raspravi O demonima, koja uglavnom crpi izvore iz Ficina što Gučetić jasno kaže. Ona velika rehabilitacija egipatske hermetičke literature i magijskog učenja, pomiješanih s kršćanskim duhom, prisutna je i u Gučetića u nekoj vrsti pjesničkih vizija. Iz duše kao univerzalne i besmrтne, iz problematike božanskog i sveukupne anatomije sadržaja pojmove kristalizira se problematika demonološkog kod Gučetića. Valja reći da se fenomen demona i demonologije javlja tokom stoljeća kako u religijsko-mističkoj misli, tako i u filozofskom krugu pitanja o materiji, duši, duhu, dobru, zlu. Problematiku demonskog moguće je s jedne strane promatrati kroz pogansku konцепциju, i kršćansku, s druge strane. U klasičnoj antičkoj tradiciji demon predstavlja posrednika između dobra i zla, lijepog i ružnog, duha i osjećaja. Demonsko u cijelosti je princip čovjekove slobode, tako kako se on javlja u Platona. Homerov demon osobni je demon.

Kod Empedokla je demon međutim nosilac potencijalnog božanstva čovjeka.

Prema neoplatoničkoj demonologiji, demon jest posrednik između andela i ljudi. U Plotinovoj filozofiji demon je mitska objektivizacija čovjekova kretanja i povijesti koji su vječni. Dušu na putu kroz život, slično putovanju morem, prati demon.

Kod Dionizija Areopagite nailazimo na najljepši primjer kršćanske koncepcije demonskog kao principa zla. Biblijski tekstovi uspostavljaju kompleksnu hijerarhiju andela, a velike filozofske-teološke sinteze skolastičkih autora obiluju raspravama o problemu demonskog kao antipoda andeos kog, o problematici grijeha i duše.

Misao renesansnog čovjeka, bogata problemima demonskog i okultnim motivima, produžetak je smjera magijsko-astrološkog humanizma u kojem se miješa kabala, hermetička tradicija, magija i astrologija, nastavak je velikih teoloških diskusija srednjega vijeka. I kao što je Plotin u svom komentaru "Eneada" rekao da su mu demoni omogućili čitanje nebeskih znamenja /Enn. II, 3/, tako isto Ficino ističe božanski utjecaj pod kojim ona sam prevodi Plotina. I kao što će Ficinova metafizika i teologija njegova Komentara Platonovoj Gozbi utjecati na sve renesansne koncepcije o lijepom i ljubavi, pa prema tomu i na Gučetićeve, tako i njegova De Religione Christiana, koju Gučetić marginalno navodi, uvelike djeluje na renesansnu filozofsku misao.

Središnje etičko-religiozne ideje Gučetićeve ukazuju na njegovu viziju svijeta koje je model katabaza duše sa svim naslijedenim katalozima pojmovlja iz tradicije, spoja filozofije i religije (Orfej i Platon na primjer), odnosno želje za spajanjem i pomirenjem kršćanstva i antičke spekulacije.

Gučetićeva je rasprava zbir renesansnih shvaćanja o magiji preko razlaganja onih srednjovjekovnih misli koje magiju podižu u rang nadnaravnog svijeta božanskih i andeoskih moći. Magija je uvučena u sferu religije. Gučetićeva koncepcija magije potpuno je u skladu s renesanskim shvaćanjem magije kao duhovne snage. Već na samom početku Gučetić kaže da su demoni druga duhovna supstancija (duša je prva, a andeli treća) i stoje u sredini između ljudske intelektualne prirode i andela. Kao intelektualna supstancija i uzrok stvari, duša je prema tomu demonske prirode. Uz stanovišta peripatetičara i epikurejaca, stoika i platonika, Gučetić dokazuje postojanje demona, njihovih svojstava i uvjete postojanja, njihovu moć nad ljudima i nad svijetom, spoznajnu moć demona, raspravlja o njihovoj zlobi i kazni, pri čemu se služi Aristotelovom metodom postojanja srednjeg između dviju suprotnosti.

Demoni su posrednici između ljudi i bogova (f.68), veza smrtnih duhova i živih bića koju su u stara vremena izvadili svećenici-magi. Gučetić tu navodi Picovo stanovište prirodne magije: "...daemoniacam dico ad differentiam illius alterius, quam omnibus numeris absolutam Philoso-

phiam Naturalem Picus Mirandulanus vocabat dico absolutam" (f.69) ("...nazivam je demonskom, za razliku od one druge, koju je u potpunosti apsolutnu Pico della Mirandola nazivao prirodnom filozofijom, kažem apsolutnu").

Gučetić dalje navodi primjere prirodne magije (hidromantija, piromantija, akromantija, daktiliomantija, alfитомантija, litomantija), različite vrste proricanja, zazivanja dušova, o čudesnim dogadajima i znamenju (govor kipova), smatrajući za njih da nisu ni proizvod prirode, ni vještine, već da su nastali od neke druge forme, tj. od demona.

Pored mnogih starih autora, Gučetić tu navodi Aristotelov spis De mirabilibus auditionibus. Predmet Gučetićevih razmatranja nadalje je prikaz kozmičkih moći koje utječu na zbivanje i čine ga čudnovatim (fenomen giganata i čudovišta), te fenomen proročišta, snova, te se čudi kako neki filozofi, na primjer Cardanus i Pomponazzi poriču demone i besmrtnost duše (f.75). Nakon dokazivanja postojanja demona u svijetu, Gučetić istražuje svojstva i načine postojanja demona. Tražeći etimologiju naziva demon, Gučetić tvrdi da grčki naziv *δαίμων* dolazi od hebrejskog SDAIM koja znači destruktur, razoritelj. U toj Gučetićevoj shemi to izgleda ovako:

1. SDAIM-DAIM-DEUS
2. SADAIM- DEMON

Navodeći Platonovog Kratila, prema kojem značenje demona

jest mudrost, te Hesioda i Eusebija prema kojima značenje demona jest nasilje, Gučetić prihvata oву podjelu značenja demona: DEMON=SAPIENTIA i DEMON=TERROR.

Gučetić smatra da su nazivi anima, daemon, angelus samo različita imena jedne iste supstancije.

Na kraju Gučetić navodi i Pselovu podjelu roda demona (demoni vatre,zemlje,podzemlja), Proklovu (božanski demon, demon intelektualne naravi,demon duša,demoni tijela) i Ficinovu sfernu podjelu demona (vatre,vode i zraka), te navodi Apuleja i primjere iz kaldejske teologije.

Raspravlјajući o bitnim svojstvima demona koje razlikuje od dobrih duhova -andela, pozivajući se na platoničku tradiciju, Gučetić drži da su među njima moguće razlike, od prokletstva kao krajnosti preko opakosti što predstavlja srednje određenje, do nepravednosti (malitia, pravitas, iniquitas, f.81). Demoni su u načelu neprijateljski suprotstavljeni ljudima i zato ih ljudi orgijama i žrtvama nastoje odvratiti od zla i udobrostiviti (Plutarh) Prema Ficinovom, Laktancijevom i Tertulijanovom stanovištu dobri i loši demoni su na strani ljudi prema moralnim svojstvima ljudskih djela. Činimo li dobra djela uz nas su dobri demoni, a činimo li loša, uz nas su zli demoni (f. 82). Prema kršćanskoj teologiji Gučetić poznaje i pojam demona kao paklenih davora. Takoder ističe sposobnost ljudske uobrazilje kojom se mogu vidjeti pretvorbe demona. Raspravlјajući o zloči i kazni demona, Gučetić ih suprots-

tavlja andelima, pozivanjem na Bibliju kao i na kasnija svjedocanstva crkvenog nauka, slijedeći tradicionalno objašnjenje postanka demona ili zlih duhova. Navodeći različita stanovišta o osobitosti pakla i duševnih muka, Gučetić emfatički završava svoju raspravu kako mu namjera nije bila izreći nešta novoga, a ako je i rekao nešta takova, želio je samo ostati odan duhu katoličke teologije:

"Namque in animo habeo numquam a Catholica sententia aberrare, sed firmiter per viam, ab illa mihi demonstratam ambulare usque ad extremum spiritum huius meae vitae" (f.117). ("Jer nikad ne namjeravam zastraniti od katoličkog uvjerenja, već ići čvrsto putem kojim mi je ono pokazalo, sve do posljednjeg daha ovog mojeg života").

Iste, 1592. godine Gučetić piše, takođe na latinskom, u Trstenom, raspravu o andelima u kojoj mu je duhovni voda Platon. Gučetić kaže da je ideju o pisanju o ovoj problematici dobio u snu i započinje pričanjem kako u snu šeta obalom rijeke u sjeni drveća i čuje kako ga doziva neki glas. Gučetić sanja Akademiju i Platona. Nakon toga navodi stara svjedočanstva o andelima (Orfej, Hesiod, Homer) prema kojima su andeli glasnici između boga i čovjeka, odnosno čisto duhovnih bića (Asirija, Babilon). Gučetićeva je namisao poistovjetiti sva bića s teološki koncipiranim andelima. Potaknut Platonom, Gučetić prigovara Aristotelu što nije spoznao biće andela, ali nastavlja

da se nije tomu čuditi jer nije utvrdio ni neke druge značajnosti kao na primjer postanak svijeta (f.125), pa navodi i Aristotelove protivnike.

Gučetić izvodi naziv andeo iz njegove funkcije glasnika, posrednika između čovjeka i boga, služeći se pritom tekstovima Starog i Novog Zavjeta i pozivajući se na Tomu Akvinskog, pri ontološkom određenju bića andela. Zaključuje potom da su biće i bit andela ovisni o božanskom biću i biti koja je kod Boga jedno. Neoplatoničko pogonstvo koje je toliko privlačilo renesansne misliče, našlo je u Gučetiću svojeg pristalicu, te on smatra da su poganski filozofi cjelevitije spoznali božansku bit od kršćana koji su je kao jedno, najviše biće od njih i preuzeli (f.131). Prema sličnosti s Aristotelovim principima materije i forme, tj. određujućeg, onoga što predreduje, i određenog, Gučetić prevladava spomenutu razliku forme i materije, tvrdeći da u andeoskoj naravi nema razlike između onog što ih kao pojedinačna bića određuje i onog što je u njima kao u pojedinačnim bićima određeno, iz čega proizlazi da su čiste forme (f.131 i dalje). Ovom se tezom Gučetić suprostavlja stanovištu starih kršćanskih učitelja o andelima kao bestjelesnim bićima. Andeli su prema Gučetiću intelektualne bestjelesne supstancije slobodnog mišljenja, koje služe Bogu, besmrtnе, ne po svojoj naravi, nego darom i voljom Boga (f.134).

Gučetić se ne slaže s Augustinovim mišljenjem da je Bog samo čovjeka stvorio na svoju sliku i priliku. Naš autor pokreće niz pitanja te razlaže bit, mogućnosti i djelovanja andela, poštujući klasične Aristotelove stavove iz Metafizike, što je očit dokaz da slijedi Tomino uklapanje Aristotela u okvire kršćanske teologije. U pogledu andeoske spoznaje, Gučetić smatra da ona nije odredena pojedinačnošću predmeta nego općenitošću vista koje su njen sadržaj prinijen od Boga božanskim utjecajem (*influxus*) i prosvjetljenjem (*illuminationis*), utisnut u njihovu spoznajnu moć. Obszirom na ove pojmove moguće je govoriti o Gučetićevu vezivanju uz Augustinovu teoriju spoznaje koja se sažima u pojmu *illuminationis*. Bog je najviši sjaj univerzuma koji andelima daje intelekt i volju. Dalje Gučetić raspravlja o volji i slobodi andela, o njihovu padu i o slavi, o andeoskom govoru (prirodnom i darovanom), o hijerarhiji andela i o njihovu poslanju. Kroz pjesničku viziju putovanja s Platonom kao vodom kroz predjele filozofije i teologije, Gučetić se na kraju nalazi na cvjetnim livadama, u igri i pjesmi pastira, na izvoru uz potok, pored Monaldija i Sordija (Savko Bobaljević) i tako ne propušta da ovim pješaničkim arkadijskim elementom obogati doživljaj Dubrovnika kao pjesničko-filozofijskog sna i sudbe, da svojem teorijskom zdanju dade pjesničko-mitsku vizuru.

Takvi prikriveni momenti konkretnog prisustva dubrovačke kulturne sredine doimaju se snažnije i rječitije od jasno iskazanih vala njegovu gradu, pa se na taj način Gučetićeve ideje i shvaćanja utiskuju u svoj temelj, ulazeći u konkretni okoliš jedne povijesne misli, što daje posebnu draž gotovo svakom Gučetićevom djelu, te ovi momenti postaju dragocjeni za razumijevanje i pro-sudbu njegova vremena i sredine preobražene u njegovu djelu. Njegova djela tako zadobivaju cijelovitost postajući živo svjedočanstvo duhovnog prostora u kojem su Gučetićeve ideje našle svoja suglasja. Na nekim mjestima Gučetić jasno hvali Dubrovnik: "O felix Ragusium, dixi, quod ex te tam pulchram et fructuosam arborem produxeris, ex qua mihi conceditur tam pulchros, et tam suaves fructus colligere, acerbos aliis, mihi gratos" (f.158) ("O sretni Dubrovniče, rekoh, kad radaš tako divno i pâdonosno drvo s kojeg mi je dozvoljeno kupiti tako lijepo i ugodne plodove, drugima gorke, a meni slatke"). Gučetićev odnos prema Trstenom u kojem piše većinu svojih djela, dade se najbolje uočiti iz njegovih vlastitih riječi. U râkopisu o prva dva poglavlja Aristotelove treće knjige O duši, on kaže: "... me ab omni sollicitudine urbana abducerem, et contra omnes fortunae impetus armarem... eâegi Canam, pagum meum, loco (dico) totius consolationis meae" ("..da se udaljim

od svake gradske brige i da se naoružam protiv svih nasrtaja sudbine... odabrao sam selo svoje Trsteno, mjesto /kažem/ sve moje utjehe")³.

1593. godine u Trstenom Gučetić piše svoj spis O Bogu, tražeći pretpostavke za spoznaju božanskog (objava duha, znanja, obilježbe božanskog), razlikujući metafizičku i božansku objavu. Navodi stare filozofske škole i pita kako je čovjeku dostupna teološka spoznaja koja je u osnovi objava, obzirom na spoznajne mogućnosti ljudskog umu. Gučetić jednostavno rješava ovaj problem: unatoč tomu što svojim prirodnim sposobnostima čovjek nije u mogućnosti cijelovito spoznati božansko, njegov um ima sposobnost spoznati, primiti i razumjeti objavljeno. Filozofiju Gučetić smatra najvišom spoznajom, božanskim darom koji je primljen cijekupnom grčkom filozofijom (f.189), ali u čijem okviru nedostaju tajne kršćanske teološke spoznaje, kao trojstvo, blaženstvo, utjelovljenje, spas i slično.

Gučetić raspravlja o teološkim pitanjima kao što su: kako Bog postaje predmetom teologije, kako spasiti one kojima je nepoznata kršćanska objava, te što je predmet teologije. Govoreći o božanskim atributima, Gučetić raspravlja o božanskoj svemogućnosti, sveprisutnosti i božanskoj biti i dokazuje da je Bog jedne, istinite, dobre i lijepo biće i to iz zakonitosti cijelog univerzuma. Dalje raspravlja o božanskoj nepromjenjivosti, navodeći brojne filozofs-

te i teološke definicije Boga, od Platona i Aristotela do kršćanskih otaca. P^ota nadalje o božjoj providnosti koja upravlja svijetom (i tu se suprotstavlja Demostenovim i Epikurovim tvrdnjama o unutarnjoj nuždi koja vlada svijetom), u stvaranju svijeta (Gučetić drži da je Bog stvorio svijet dobrotom, ali ne samo radi svoje slave nego i za ljudsku kosrist (propter utilitatem, f. 222), o Bogu kao istini, o beskonačnoj božanskoj moći, o božanskom znanju i volji, božjoj samospoznaji, o identitetu Boga i njegove biti, o rodovima božanske spoznaje, o idejama u božanskom umu. Treba naglasiti i to da na mjestu gdje raspravlja o kontingenčnosti i nužnosti spominje Kalvina kojemu protivurječi (f. 258). Dalje Gučetić piše o predestinaciji, navodeći Dantecov Raj. U skladu s teološkim interesom svojeg vremena, Gučetić pridaje veliku pažnju ovom pitanju kao i tome zašto neki ljudi špaki ne mogu biti spašeni. Gučetić u načelu drži da pod predestinacijom treba misliti božanski plan ljudskog spasenja, od praroditeljskog grijeha preko Krista, smatrajući da ni nepromjenjivost božanske volje a niti providnost ne mogu biti uzrokom predestinacije. U ovom spisu Gučetić razmatra i problematiku božanskog predznanja, bogočovjeka, moralnih vrlina Boga, duša poslije sudnjeg dana i naposlijetku trojstva.

Za razliku od svojih egzegetskih i strože koncipiranih teoloških traktata (o demonima i o anđelima),

filozofsko-teološka rasprava o Božu predstavlja nekoliko izuzetak koji se očituje u slijedećem: 1. obzirom na karakter pojedinih pitanja, Gučetić je raspravu razdijelio u deset sfera, ugledajući se na Danteov Rad. Na putu kroz ove sfere Gučetića vodi njegov andeo. Gučetić se tu rastaje od Platona jednako kao što se Dante rastaje od Vergiliјa. 2. Gučetić prilazi kršćanskoj problematici inkorporirajući u nju svo teološko bogatstvo starog grčkog i poganskog mišljenja što mu djelomice služi kao priprava kršćanstva, a djelomice kao dokaz za one teološke istine koje su izvodili kršćanski oci do Tome Akvinskog.

Da Gučetić nije bio izvan njemu suvremenih teoloških gibanja, svjedoči opširno razlaganje pitanja o providnosti i predestinaciji (značajno za neoplatonike), premda samo na jednom mjestu izrijekom polemizira s Calvinovim stanovištem.

Iscrpnim izvodenjem i dokazivanjem, te filozofskim distinkcijama, Gučetić je napisao vjerojatno svoj najbolji teološki traktat, premda iz njegovih vlastitih riječi proizlazi da u njemu nema izuzetnih tumačenja koja ne bi bila općepoznata kršćanskoj nauci.

Izvornost ovog traktata tako je moguće braniti jedino njegovim načinom izvodenja.

U Deset poglavija o sakramentima općenito(Lettioni dieci nel quarto de Sacramentis in genere), Gučetić

će dokazati prvobitnu pravednost čovjekovu prije grijeha, svetost čovjeka i njegovo savršenstvo.U tom su sakramenti lijek vidanja ožiljaka ranjena čovjeka (di curar le cācatri-ci del homo vulnerato).Sakramente kao lijek protiv ljudskog grijeha u intelektu i u volji Gučetić usporeduje s bistrim izvorima koji izviru iz riječi,vječnog izvora života (f.11),te primjećuje da su katolici loše upotrijebili naziv "sakramenat" kao znak za svetu stvar; oni se u tom varaju,jer se istina crkve,piše Gučetić,sastoji u svetom Pismu.Gučetić razlaže što je sve važno za određenje sakramenta,kao što je znak,te navodi svete oznake sakramenta.Pitajući se o materiji i formi sakramenta (f.19),on razlikuje elemenat sakramenta od forme,podrazumijevajući pod znakom način,odnosno sredstvo spoznavanja stvari. Pozivajući se tokom čitavog raspravljanja na grčke i rimske svete oce,Gučetiću je najsigurniji autoritet sveto Pismo samo u kojem se iscrpljuje značenje sakramenta i njegova moć.

Slijedeće raspravljanje povodom prvog stiha Ivana-Evangelja,In Principio erat Verbum,ovog,kako reče Origen,"cvijeta Evandelja",koje je Gučetić održao u dubrovačkoj Katedrali (fatte nel Domo di Ragusa) 1602.godine,predstavlja egzegezu ove velike sinteze i jest filozofsko-teološko-dognatska kao i filološka analiza spomenutog teksta.I tu se Gučetić priklanja "svetim teolozima" i svetoj rimskoj crkvi kao njen "častan sluga,dušom,životom i sposobnošću",

kako sâm reče (f.1c3), tumačeći duboko svetotajstvo evanđelja, vrijeme njegova nastanka kao i kristoloških zabluda (Arije, Teofilet). Filološki razlikujući logos-sermo-ratio (f.111), Gučetić reflektira egipatsku, babilonsku i grčku orfičku tradiciju, navodeći filozofe Heraklita, Platona, a ne mimoilazi ni najvažnija razdoblja u povijesti teologije Istoka i Zapada i patristike (Tertulijan, Origen, Augustin, Fulgencije, Ambrozije, Ivan iz Damaska) da bi na kraju završio i protumačio Krista kao bogočovjeka.

U Dvanaest raspravljanja petog poslavljia Pavlove poslanice Rimljanim iz 1603. godine, rukopisa koji je uvelike oštećen i gotovo sasvim nečitljiv, Gučetić dodiruje problematiku kršćanskih dužnosti upućujući konačnom cilju - vladavini pravednosti i božanske mudrosti. U cijelom se tumačenju poziva na kršćanske oce kao i u prethodnim komentarima.

Deset raspravljanja o zemaljskom raju (Dieci lettori del Paradiso terrestre) jest komentar biblijskog teksta u kojem Bog zabranjuje prvim ljudima jesti s drveta spoznaje dobra i zla. Pažnju našeg autora posebno privlače dva ključna filozofske-teološka problema: s jedne strane fenomen manihejske zablude o postojanju dva božanska principa (dobre i zla) i problem smrti kao božje kazne za prijestup, s druge strane. Gučetić izbjegava manihejski pluralitet principa te pristaje uz Crkvu kao

istinskog tumača i sljedbenika božanskog nauka, a fenomen smrti tumači kao kaznu za zlo. Oko ovog problema Gučetić obiluje posucima skolastičke metode postavljanja pitanja i odgovora. Smrt je za Gučetića zajednička svom ljudstvu. Tu se on poziva na Horacijevu Odu i kaže: "La morte, la quale è commune et equale amazza tutti li homini del Mondo, così li potenti, come li impotenti, come elegantissimum Oratio canta in quelli due suoi bellissimi versi: Pallida Mors aequa pulsat pede pauperum tabernas Regumque turres" (f. 87). Ova će se pjesnička slika jasno izraziti u rimarijima niza dubrovačkih pjesnikâ sredine i kraja 16. stoljeća u realističkim i mističkim doživljajima smrti.

Valja naglasiti da Gučetić u ovom spisu uz spomenute probleme naglašava i korist od zemljoradnje i navodi primjere starih grčkih kozmogenijskih pjesnika (Hesiod), sve do kršćanskih kozmogenija.

Naredni rukopis Gučetićevoj izdvaja se svojom problematikom od ostalih rukopisa i broji trinaest govora o luhvarstvu (Tredecì lettione de usuris), interesantno je djelce o društveno-ekonomskom značaju novca. Polazeći od etimologije nazima usura, uso, Gučetić analizira prirodnu potrebu čovjekovu i neprirodan odnos prema novcu, prelazeći na fenomen bogaćenja koji proizlazi iz ljudske pohlepe za novcem, iz nagona za prevelikim stjecanjem (la ingordigia humana del Denaro, l'appetito grande del guadagno),

iz čega se rada domaći lupež (ladro domestico,f.88), kojeg Gučetić usporeduje s kugom,najvećom propasti za čovjeka i grad.Zelenaštvo tako upropoštava ljude u stvarima,životu i na kraju u duši.Gučetić vidi dalekosežne posljedice za moralni lik čovjeka kao i društveno zlo koje dolazi od lihve i lakomosti,koja predstavlja smrtni grijeh i protivi se prirodnom zakonu.Gučetić zahtijeva zabranu lihvarstva budući ono vrijeđa božanski zakon.Tu se razlikuje istovremeno slijvačanje o novcu kao pomagalu stjecanja,dakle apsolutno shvaćanje novca (f. 139),i uloga novca u industriji i trgovini.Novac mora biti podređen proizvodnji,smatra Gučetić.Zanimljive su njegove opaske o gubicima trgovaca,o zakašnjenjima isplate dugova i obavezama o kaznama, o zalogu,načinima plaćanja, zajmovima, što sve pokazuje dobro Gučetićevo poznavanje ekonomsko-tržišne problematike.

Dvije rasprave o oprestu grijeha (Due letzioni de indulgentiis) već na početku pokazuju Gučetićevo postavljanje na u to vrijeme vrlo živu i problematičnu teoriju.Za razliku od antiknog zakona u kojem se ljudski grijeh otkupljuje božanskom srdžbom i našem smrću,Gučetić se priklanja evandeoskom zakonu u kojem se grijeh iskupljuje božanskom milošću,te pokazuje:1.što je crkveni oprost, 2. ima li Crkva prava dijeliti oprost, 3.ako nema, kome ovaj autoritet pripada, 4. što je neophodno

za onog koji dijeli oprost i 5.koja je korist od oprosta.Iz crkvene tradicije Gučetić izvlači dokaz da je crkva ovlaštena da dijeli oprost.

U malenoj raspravi o izopćenju (Una lettione della escomunica), Gučetić raspravlja o crkvenoj kazni za počinjeni grijeh. I tu naš pisac konzultira svete teologe (Tertulijan,Ambrozije,sv.Toma) navodeći brojne primjere izgona.

Rasprava,odnosno govor o porodu dievice (de partu Virginis) započinje podatkom o mlađoj Hebrejski koja je u Betlehemu rodila bogočovjeka.Gučetić se poziva na tekste Starog Zavjeta u kojima je proročki nagovijesteno rođenje Emanuelovo-Obećanog.U postavljanju primjedbi i odgovaranju na njih,Gučetić ostaje vjeran crkvenim ocima.Bavi se i toponomastikom i pokušava odrediti položaj Betlehema u odnosu na Jeruzalem.Nešto šire raspravlja o fenomenu kršćanstva vezanog uz Marijin porod,spominjaći Justinov govor protiv Trifona, Contra Trifonem, Kirila Aleksandrijskog, te njegov spis Ad Reginas,Origenov Contra Celsum, Tertulijanov Contra Judeos, Augustinov De civitate Dei,itd.,govoreći o dignitetu kršćanstva kojeg su kršćanski oci u svojim apologijama branili.Vjeran crkvenoj tradiciji u svojoj obrani kršćanstva ("..io voglio seguire la Ecclesiastica tradizione",f.23o),Gučetić raspravlja o tajni Kristova rođenja kroz egzegezu teksta evangelista,metodički se služeći preispitivanjem konkorda

dancija. Dalje govori o dva morala Krista, pozivajući se na Temu Akvinskog kao na najučenijeg teologa (dottissimo theologo, f. 234), što istovremeno postaje pretpostavka raspravā o dvije Kristove filijasije, božanskoj i ljudskoj. Zanimljiv teološki stavak u ovom govoru jest poteškoća oko Marijina materinstva i uzročnosti bogočovjeka.

Kao kršćanski teolog, kako sâm kaže, (come Theologo christiano) otpočinje Gučetić svoja tri govora protiv Hebreja (Tre letzioni contra li Ebrei) 1606. godine (a to je vidljivo iz njegovih riječi prema kojima "je prošlo već 1606 godina od Marijina dolaska na svijet (gia sono mille sei cento, e sei anni, f. 256)"⁴. Nakon što se odmah spočetka pozvao na Isajin tekst o nevjerstvu izabrana naroda koje prema Gučetićevu uvjerenju traje sve do njegovih dana, njegova je namisao dokazati slijedeće: 1. teološku razliku između kršćana i Hebreja u tumačenju božanske biti obzirom na hebrejski monoteizam i kršćansko tumačenje trojstva; 2. da se druga božanska osoba javlja kao Mojsije u Hebreja, što dokazuje sv. Pismom. Valja reći da iz naslova Gučetićeva raspravljanja Contra li Ebrei ne proizlazi da je riječ o nekom antisemitizmu, nego o težnji za pomirenjem, tj. za prevladavanjem teoloških razlika. Dalje se ustavlja na dokazivanju dolaska

Mesijina u osobi Kristovoj, radi otkupljenja čovječanstva od istečnoga grejha, kao "božanske riječi" koja je ideja sama (idem stesso), (odnosno Bog), o čem su pisali stari filozofi, Platon, Trismegistes, Proklos, Plotin, Jamblih i svi neoplatonici koji će ovu istinu spoznati kao svjetlost prirode (f.249).

Gučetićev komentar prva dva poglavља Aristotelovoj trećoj knjizi o duši, pisan je na latinskom jeziku 1606. godine.

Zaokupljen temeljnim pitanjima povijesti filozofske misli, Gučetić osbiljno pristupa i problemu duše preko tumačenja Aristotela. Predmet Gučetićeva istraživanja jest nedjeljivi božanski intelekt (intellectus agens) koji sve vidi, shvaća, spoznaje. Gučetić pita o prirodi božanskog intelekta, o prirodi naše spoznaje i znanja koje nam ovaj agens daje (f.1,2). U duhu Aristotelove metode Gučetić kritički interpretira teze ranijeg mišljenja, gradeći vlastiti stav. Bilježeći Simplikijevu tumačenje duše u Aristotela, kao života i intelektualnog dijela što zajedno čini ljudsku dušu, Gučetić odbacuje ovo tumačenje, ponavljajući Avercesovo shvaćanje i podjelu na aktivni i pasivni intelekt (f.11). Is te razlike Gučetićev prigovor Aristotelovoj tezi: "quidquid intellectus intelligit, intelligit in phantasmatibus, quae in sensibus reperiuntur" ("štogod razum prima, prima u prikazbama koje proizlaze iz

"osjetila", f.18), budući se ni prisjećanje a ni pojam vrste kao rezultat sintetičke spoznaje ne mogu objasniti onim bićem koje ima predodžbu. Usprkos jednom mjestu u trećoj knjizi Aristotelova spisa O duši, na koje se Gučetić poziva, kritika se u cijelosti ne bi mogla pripisati osnovanom, uzevši cijelovito vaš pojam sinteze i spoznaje općenitog, kako ih Aristotel shvaća, dozvoljavajući i aktivnom i pasivnom umu diferentnu i cijelovitu spoznaju, jednom pojedinačnog, a drugom općenitog, dok navedena teza u Aristotela nosi u sebi značenje univerzalne sposobnosti razmišljanja a ne ograničenje spoznaje na predodžbu.

Posebitu zanimljivost u tumačenju tvornog uma predstavlja Gučetićeva polemika sa stavovima Tome Akvinskog, koji se dadu sažeti u slijedeća tri vida: 1. Tomu Akvinski smatra da tvorni um postoji zbiljski samo ukoliko spoznaje vrste, tj. općenite. Gučetić mu prigovara da tvorni um aktualno postoji samo ukoliko iz predodžbe, t. iz područja pojedinačnog iskustva prima podatke pa ih kontemplacijom oblikuje u univerzalno; 2. drugi je prigover upućen Tominom razlikovanju prvog i drugog akta tvornog uma koji drži da je prvi akt, actus primus, općenito, tj. pojam vrste. Gučetićev prigover Tomi Akvinskom sastoji se u obrnutom tumačenju prvog akta tvornog uma. Moglo bi se reći da Gučetić gotovo empirijski obrnuto tumači prvi akt, smatrajući ga predodžbom, što se u krajnos-

ti dade svesti na prvu razliku od Reme Akvinskog; 3. treći se prigovor svodi na oblikovanje pojedinačnog, što prema njemu tvorni um čini po mogućnosti djelovanja, a što ne znači da je on sam u mogućnosti obzirom na cijelovitost svojeg akta. Gučetić smatra da akt drugotnog što je pojedinačno ne mogu biti sposnatljive vrste, već samo predodžbe, pozivajući se pritom na Aristotelovu tezu da se umna spoznaja uvijek početno kreće unutar predodžbe (ff. 24, 25). Tu treba istaći opsežnu raspravu Gučetićevu vezanu uz problem spoznaje i pomirenja općih pojmoveva u čem se Gučetić bitno ne razlikuje niti od Aristotela a niti od Averroesa.

Kako je ranije izvedeno, Gučetić drži da su pretpostavka općih pojmoveva tj. pretpostavka genetičkog i vrsnog iskustva pojedinačnog, na temelju čega intelekt stvara sintetičku spoznaju.

Gorljivost kojom Gučetić brani postupnost spoznajnog procesa od iskustva i pathosa trpnoguma do mišljenja i metafizike spoznaje, put od pojedinačnog do općenitog, gotovo nam služi kao devoljan dokaz o Gučetićevoj srodnosti s novovjekovnim empirizmom, suprotstavljanjem Platonovoj postavci obzirom na samostojnost općih pojmoveva u ideji, što ovo još više dokazuje.

U pogledu osnovnih svojstava intelekta prije spoznaje, poslije spoznaje i u kontemplaciji spoznatog, o čem će Gučetić dalje govoriti (f. 45), valja nam navesti osnovne naznake gdje Gučetić razlikuje intellectus in

potentia, intellectus habitu i intellectus actu. Prva naznaka ukjelučuje mogućnost bilo koje vrste poznanje, druga ozbiljniju mogućnost primanja znanja, tj. znanje (scientia), a posljednja označava refleksiju kroz znanje primljenog.

Posebno je zanimljiv Gučetićev komentar razlika između tvornog intelekta koji je u Aristotela zajednički svim ljudima i pasivnog intelekta. Pasivni intelekt Gučetić naziva dušom koja je mnoštvena, pojedinačna & prema Aristotelu, raspadljiva, tj. smrtna, što Gučetić sam napominje (f.41).

U pitanju smrtnosti odnosno besmrtnosti duše, Gučetić kao kršćanin dolazi u spor i s Aristotelom kao i s Averoesom. Filozofski najoštriju razliku za Gučetića predstavlja Aristotelova postavka da je tvorni um općenit što u grčkom znači isto što i božanski, pa na njemu podjednako učestvuju svi ljudi, što dovodi u sumnju kršćansku postavku o individualnosti duše. Preispitavši nekolicinu peripatetičara u vezi s tem problematikom, Gučetić navodi mišljenje T. Akvinskog sa kojim se tu po prvi put slaže. Drugi sporni momenat, direktno suprotan krpčanskem uvjerenju o besmrtnosti ljudske duše predstavlja trpni um, odnosno regija duše u kojoj se rada predodžba. Profinjeno obrazlažući ključne stavove D. Scota i T. Akvinskog, Gučetićev se put na kraju dade prosuditi najprikladnije ovom njegovom rečenicom: „.vere est haec glosa iuxta nos christianos, qui supra naturali lumine infallibilem

veritatem sequimur, minimo vero secundum Peripateticos, qui naturali lumine illustrantur" (f.43) ("..ta glosa je istinita što se tiče nas, kršćana koji o prirodnom svjetlu slijedimo nepogrešivu istinu, a nipošto nije istinita obzirom na peripatetike koje prosvjetljuje prirodno svjetlo").

Treba na kraju reći da Gučetić ovdje iscrpljuje svoje tumačenje samo u vezi nekih ključnih pitanja sadržanih u trećoj knjizi Aristotelova spisa. Ako izuzmimo prvu knjigu koju bismo, obzirom na staru klasifikaciju psihologije nazvali uvodom, a drugu razradbom racionalne psihologije, ali samo djelomice, najveći dio druge i treće knjige predstavlja eksperimentalna psihologija, prva u povijesti psihologije i filozofije. No Gučetić se ustavlja samo na onim pitanjima koja bismo s pravom u duhu Aristotelove prve filozofije mogli svrstati u najodabraniju prvu filozofsku problematiku. Stoga napominjemo da Gučetić mimoilazi problematiku vezanu uz osjetila i njihovo djelovanje, ali piše mnogo o mišljenju i njegovoj razlici od osjećanja. On mimoilazi jednako fragmente koji su vezani uz životinjsku osjetilnost, ali raspravlja o prikazbi, mišljenju i misli (phantasmata, intelligere, conceptus), a najprodubljenije su mu analize tvornog i trpnog uma, razumskog djelovanja i spoznaje stvari, da bi se na kraju pozabavio i razlikom pojedinačnog predmeta i općeg pojma.

Ne smije se zaobići ni značajna Gučetićeva primjedba u vezi s induktivnom metodom koju treba koristiti prilikom filozofiranja i koju Gučetić smatra jedinim ispravnim putem koji vodi ka istini (f.62).

Premda je Gučetić problematiku treće knjige Aristotelova spisa O duši umanjio samo na njen metafizički dio, obzirom na bogatstvo izvodenja i dokazivanja, pozivanjem na tekstove starih i renesansnih peripatetičara od Aleksandra iz Afrodizije do Zimare, od crkvenih otaca do T. Akvinskog, njegovo tumačenje predstavlja ozbiljan, iscrpan i opširan tekst koji u svojoj širini ponekad slično Scotu (čije mišljenje navodi) zalazi u pitanja o duši odsudna za teološko-filozofska razumijevanje smisla kršćanstva, obzirom na ljudski individualitet i zagrobni život.

Gučetić se nesumnjivo ne odvaja od Averoesa i Aristotela sve do onog trenutka dokle se prirodna, tj. filozofska spoznaja Aristotelova spisa ne razlikuje od nadnaravne spoznaje kršćanske objave. Poslije trega, Gučetić napušta i Aristotela i Averoesa, priklanjajući se tumačnjima B. Akvinskog, ostajući vjeran kršćanskoj tradiciji.

Time je Gučetić ušao u cjelinu problema renesansnog aristotelizma (problem duše, božanskog univerzuma), čime se pridružio redu mislilaca kojih djela predstavljaju spoj filozofije i teologije. Razlažući i komentirajući u svojim djelima Aristotelove teme, Gučetić ovim svojim spisom dokazuje koliko je ovaj grčki mislilac utjecao

na njega, zbog čega je i ušao u kontroverze oko besmrtnosti duše koja je bila središtem bavljenja padovanskih averoista.

Slijedeći Aristotelovu liniju, Gučetić gradi vlastite postavke, naglašavajući važnost intelekta kao univerzalne moći (*potentia universale*).

Intelektualno častan, Gučetić se drži svojih namjera iskreno ustrajući na određenju i značenju termina i postavljanju razlika. Kritički se postavljamajući spram tradicije, Gučetić sauzima povijesni stav prema pitanjima koja želi rasvijetliti, premda se kadikad ne ustručava ući u anahronizme i kontroverzije (smatra na primjer da su erkveni oci platoničari) u čem se najjasnije iskazuje njegov lik.

Zaključak

Iz Gučetićevih filozofsko-teoloških rukopisa vidljivo je njegovo temeljito poznavanje patrističke i skolastičke tradicije koja se iznova javlja, sad obnovljena, usred žive i osjetljive teološke problematike izazvane pojavom protestantizma. Teme koje Gučetić obrađuje i stavke koje tumači jesu razlog na osnovu kojega mu je bio dodijeljen počasni naslov doktora teologije i filozofije.

Gučetićeve su namjere prvenstveno bile pomirbene naravi,

izvedene iz simbioze biblijskog tekstuala i hebrejske tradicije, te privodenje Hebreja (i protestanata) i ponovno vraćanje katoličkoj crkvi.

Iz svega toga postaje nam vidljivo da je Gučetić preko svoje političko-pedagoške, filozofsko-teološke angažiranosti bio u središtu tadašnjih duhovnih stremljenja Europe, na istom onom putu kojim su išli i naši istaknuti humanisti, kao Patricije, u odbacivanju Aristotela i njegove filozofije s osnovnim ciljem približavanja protestantsko-platonističko-augustinijski prijetiranoj teologiji, ili M.de Dominis, koji se poučen iskustvom razjedinjene Engleske, raspravljavajući o crkvenoj državi (De Republica Ecclesiastica) bavi mišlju obnove kršćanstva sjedinjenjem protestantske Engleske i Njemačke s Petrovim Rimom, ili pak Matija Vlačić Ilirik, velik sistematik i filozof povijesti koji se cijelog svojega života neumorno bori za istinu.

Biblioteca Oliveriana u Pesatu posjeduje dva Gučetićeva rukopisa iz 1607.godine. Oba su napisana u Dubrovniku i posvećeni su Liviji della Rovere, vojvotkinji urbinskoj. To su rasprave: Li Discorsi della immortalità e felicità humana, composta per M. Nicolo Vito di Gozzi gentil'homo Raguseo, accademico Occulto.

Spis O besmrtnosti Gučetić započinje reminiscencijama iz klasične literature i filozofskim vizijama stare Akademije. Dok piše u šumi čempresa i borova, uz izvor, u susret mu dolazi žena koja ga poziva da napusti gradski život, pun ambicija i nemiranja, a u zamjenu mu nudi blažen, sretan i miran život kontemplacije. Put do ovog života jest put vrline, sreće bez zavisti, perturbacija, a cilj jest besmrtnost. Žena, božanska ljubav, (utjecaj Boetija) navodi mu razloge besmrtnosti i s njom Gučetić razlaže odakle dolazi smrt. Smrt tako dolazi, kaže on, iz zla stvari, i život ne može primiti smrt kao što vatra ne može primiti studen. Smrt ostaje sama sebi ista. Duše ružnih umiru, jer nisu pravi život (p.8). Duša je ta koja daje besmrtni bitak (tu se Gučetić poziva na Numenija, Ksenokrata, Speusipa i Plotina). Duša je nepromjenjiva, dok se tijelo mijenja i može uzeti tisuću oblika. Duša čuva tijelo od smrti (p.9). Duša je forma tijela, ponavlja Gučetić svoje ranije teze. Nije moguće zamisliti prirodnu formu bez materije, kao što je nemoguće

zamisliti gospodara bez sluge.

Forma međutim ne ovisi o prirodi stvari, već o svojoj vlastitoj biti koja je nepromjenjiva, i nije predodređena ni prostorom ni vremenom. Čovjeka valja shvatiti i razumjeti ovisno o njegovoj intelektualnoj formi koja nije pomiješana s materijom (*e homo doverà esser chiamato dalla intellectual sua forma, la qual non essendo immixta nella materia*); ona mora biti prava forma koja ovisi o sebi samoj (*ella doverà esser la vera forma dependente da se stessa*, p.11).

Duša je potencija materije, a kakvoča joj služi kao sredstvo. Gučetić međutim u ovom svojem spisu, za razliku od teza koje zastupa u svojim drugim spisima, drži da je duša prije tijal i ne može biti tjelesna, pa prema tomu ne može nikada umrijeti (p.13). Duša je ovisna o nevidljivu uzroku, koji je netjelesan, pa na taj način ovisi više o univerzalnom nego o pojedinačnom, budući je univerzalno pravi sadržaj našeg duha (*essendo lo universale proprio oggetto della mente nostra*, p.13). Božanstvo duša postiže kontemplacijom apstraktnih supstancija.

Duša međutim ne može iskušati svoje snage, kaže Gučetić, bez tijela. Bez tjelesne slike apstraktne supstancije tijela ne bi moglo nikada shvaćati, premda tjelesno ne može istinski pridočiti sebi netjelesnu supstanciju (p.21). Gučetić iz toga zaključuje da je duh apstraktan i naglašava značaj prikazbi (*phantasmata*) za ljudski duh.

Duša koja je zatvorena u tijelo, kad iz njega izade, živi drugim životom koji nije onaj čovjeka. Tu se poziva na Plotinovu ideju o dvije vrste života i Platonova gledište o pravom životu koji se stječe filozofijom. U pitanju imaterijalnosti duše Gučetić slijedi Aristotela i to izrijekom kaže (p.29). Ljudska intelektivna duša koja je između materijalnih supstancija i imaterijalnih, mora biti apsolutno imaterijalna (p.30). Gučetić navodi i razlikuje dvije vrste ljudske duše: prvo, kao prirodne forme (sjedinjene s tijelom), bez koje je nesavršena, i druge, intelektivna duša koja daje biće tijelu i izdiže se nad to tijelo (izvan materije, p.32).

Gučetić se tokom cijelog svog raspravljanja poziva na prirodne filozofe i kršćanske teologe i otvoreno polemizira s Epikurovim i Demokriteovim materijalističkim stanovištima. Gučetić dalje ispituje problem kako je moguće da je duša prirodna forma materije i odgovor nalazi u fenomenu emanacije. Tu se i opet protivi nazorima prirodnih filozofa kao i mišljenju da duša ulazi u čovjeka iz različitih nebeskih tijela (Platon, Pitagora, Anaksagora). Intelektivna duša nije smrtna jer nije pomiješana s materijom preko nebeskih tijela, ona je besmrtna, kaže Gučetić, po svojoj vlastitoj prirodi. I intelekt, prirodna vrlina čovjekova, besmrtan je (p.43). Mnogi su filozofi tako smatrali da je intelekt supstanca odvojena od čovjeka. Za razliku od tih i takvih

tumačenja, Gučetiću je intelektivna duša sinonim za formu čovjeka, a intelekt biva proizvodom forme (f.45). Svako unutarnje djelovanje proizlazi iz posebne, vlastite forme. Duša je odvojena od materije preko intelekta, i tu se Gučetić poziva na polemiku s Aleksandrom iz Afrodizijske. Kako smrtna duša ima svoj cilj savršene, univerzalno dobro, to vječno univerzalno dobro ne odgovara smrtnoj potenciji nego besmrtnoj i vječnoj (f.53). Ovo univerzalno dobro ljudska priroda nije može stići, ako se njegova sreća stavlja u pojedine nauke, kaže Gučetić (f.54). Izalzeci iz ove problematike Gučetić se na kraju vraća praktičkim ciljevima i postavlja zahtjev za pravednošću u državi koja mora biti dobro vodena i upravljana, ali se i tu međutim naglašava da ta pravednost dolazi od Boga, i da čovjek može za svoje vrline i dobra djela biti nagradjen prave samo na drugom svijetu, za što nalazi argumenat u tom da su mnogi filozofi u ovom životu bili nesretni i bez časti. Duša je tek poslije smrti živa i slobodna, sretna, završava Gučetić prvu svoju raspravu naviješćujući na taj način problematiku svog drugog spisa o ljudskoj sreći.

Dijaloška rasprava o ljudskoj sreći (vode je Crijević, Bobaljević-Glušac i Monaldi) započinje arkadijskim uvedenjem u problematiku, idiličko-pjesničkim arsenalom (oteci blaženih, cvjetna polja, fontane i pjesme,

vrt u kojem pjevaju duše blaženih) koji se miješa s kršćanskim elementima, a u svom se tom krajoliku pojavljuju tri duše s kojima Gučetić vodi razgovor o blaženu i sretnom životu koji se sastoji u duševnoj dje latnosti, u dobru, dovoljnom i savršenom. Imajući kao primjer i predložak Augustinovu Božju Državu, Gučetić poseže za osnovnim izvořistem, Hermesom Trismegistom i njegovim učenjem o sreći poslije smrti, iz čega su crpili Grci, kako on sam kaže. Sreća se tako nalazi u vrhovnom Dobru. Bogatstvo, slava, čast i vrline u svijetu ovise o univerzalnom razlogu sviju stvari (f.65).

Gučetić naglašava značenje vrline kao i kontemplativnog života za pravu sreću. Ljudski duh postaje savršenijim kroz inteligibilne, kao materija kroz supstancialnu formu (f.72). Sâmo vrhovno Dobre jest Ideja, odvojena od svih svjetovnih dobara. Treba zadobiti vječni život i postati dostoјnim ove sreće, kaže Gučetić. Najveća je sreća vidjeti u duhu Ideju, a ova je u božanskoj viziji, u savršenom spoznavanju Boga. Ova bit ne može biti prikazana nijednom prirodnom formom. Duša je blažena u svojoj mogućnosti, ne u svojoj biti.

Gučetić navodi Aristotela i njegovu postavku o sreći koju postiže čovjek preko mudrosti, reći će Gučetić, kontemplacijom najviših uzroka (f.85).

Naš misilac završava svoje raspravljanje slikom trojice pjesnika, slikom sreće u viziji, ljubavi i vječnoj radosti.

Zaključak

Poput ostalih Gučetićevih spisa koji su se bavili istom ovom problematikom, posebice njegov spis O ljudskoj duši, i ova dva spisa predstavljaju u svojoj biti iste Gučetićevo neoplatoničko shvaćanje ljudske duše, problema besmrtnosti i sreće, koje on cjelevitije razvija u svojoj raspravi O duši. Te su rasprave, možemo reći, nastavak iste problematike koju ovaj put Gučetić predstavlja na jedan više pjesnički način, nadopunjajući je elementima antičkog pjesništva i motiva literarnih istrilika ideja koje su se razvijale i u književnosti njegova vremena. I nije slučajno što Gučetić uzima za svoje sugovornike u razgovoru književnike svog vremena, među kojima jednog (Monaldi) naziva "svjetlošću i sjajem njegova stoljeća" ("il tuo Monaldi lume e splendor de secol vostro", f.58).

Time je Gučetić ostavio u naslijede velik opus koji traži i dalje svoja dojašnjenja i preispitivanja, razredbe i prosudbe, to više što je još uvijek možda njegovih djela skriveno oku promatrača i ispitičača, a koja mogu biti dragocjen podatak osmotrišta sveg značenja i doprineska njegove misli njegovom, ali i našem vremenom.

Sažetak

Monografska studija o Nikoli Vitovom Gučetiću, dubrovačkom renesansnem filozofu koji se okušao na mnogim područjima (filozofska, estetska, teološka, etička, ekonomsko-politička i pedagoška problematika), hoće preispitati osnove, izvore kao i značaj cijelokupnog njegovoga djela, koji je do sada ostao tek sporadički i fragmentarno zastupljen, bez pretenzije za sintetičkim pristupom i analizom njegova djela, što nam je ovdje bio cilj.

Na stjecištu duge tradicije, Gučetić sažima velike struje averističko, pitagorejskog, platonijanskog i aristotelevskog mišljenja, kao i rezultate renesansnih filozofskih i znanstvenih teorija, u dosluhu sa kršćanskim doktrinama, kroz sve to ostajući vjeran katoličkoj crkvi, a žestok neprijatelj heretika.

Razložili smo ponajprije povijesno kretanje i život Dubrovnika, istakli značenje akademija, salona, bogatog književnog stvaralaštva, veze Dubrovnika s Italijom i drugim europskim gradovima, kao okvir koji je ostavio trajan trag na našeg mislioca, trag koji je uočljiv u gotovo svim njegovim djelima. Obradili smo i arhivski materijal o porodici Gučetić, te raspravili pitanje školovanja Nikole Vitova Gučetića i njegova boravka izvan Dubrovnika, predstavili njegove rukopise koji se čuvaju u Urbinskoj biblioteci u Vatikanu i u biblioteci u Pesaru.

Na osnovu sâmih Gučetićevih rukopisa iz Urbinske biblioteke u Vatikanu bilo je moguće korigirati nam dosadašnje stavove koje su podržavali mnogi autori o tom da je Gučetić bio za svoga života neprestano u svojem rodnom gradu. Iz rukopisa je vidljivo da je Gučetić ipak boravio u Rimu, premda nije pohadao nikakvo učilište.

Kako je monografija o Gučetiću zamišljena i obrađena kao organski slijed njegovih problema, to se sastoji od niza tematskih cjelina koje sve predstavljaju raspon i značaj njegova mišljenja.

Izlaganja Gučetićevih djela obradena su sažeto, s naznakama filozofskih okvira i implikacija pojedinih problema, njihova značaja unutar kulturno-povijesne konstelacije Gučetićeva vremena.

Gučetićeve koncepcije lijepog i ljubavi posebno su značajne ne samo s filozofiskog, nego i s literarnog i kulturnog aspekta našeg prostora, a jednako tako i unutar tadašnjih dijaloga europske renesanse. To su sinteze platonizma i kršćanstva. Njegovi platonički dijalozi o ljepoti i ljubavi, premda razraduju fenomen doživljajnosti lijepog i ljubavi, nisu psihologija eros-a i nisu feneomenološki zasnovani, nego su to možemo reći, teološko-metafizički traktati o erosu.

Stojeći u redu brojnih renesansnih akademskih diskusija, u njima se dadu raspoznati programi neoplatoničkog učenja, ideje kršćanskog mistizizma, kao i težnja za pomirenjem

dva velika sistema,Platonovog i Aristotelovog.

Platonički je eros kod Gučetića obogaćen neoplatoničkom tradicijom s jedne strane,i kršćanskom,s druge strane,pa je ta sintagma pokazatelj kojim putem valja krenuti u razlaganju i otkrivanju središnjih ideja koje prožimaju sveukupnu Gučetićevu filozofiju,a to je ujedno i linija koja određuje velik dio filozofije humanizma i renesanse uopće.

Ljubav jest to veliko sjedinjenje čovjeka kao stvarnog realnog bića s intelligibilnom Idejom.Ta transcendencija empirijskog u platonički svijet ideja međutim u sebi sadržava i ferment aristotelijanskog,realističkog pravca (uživanje u ljepoti kod čovjeka,u Gučetića).Svi Gučetićevi napori završavaju u relativizmu,a njegova su nam kolebanja razumljiva,imamo li u vidu opći karakter njegova vremena ţija se misao najčešće određivala kao sinkretizam.

Bez obzira na nedovršenost i fragmentarnost njegovih izlaganja,Gučetićeve su "estetičke" konцепцијe doprinos jednoj istinskoj kulturi,i one žele biti nešto više no samo reminiscencije na "božanskog Platona",a to i jesu svojom svježinom koju u njih unose dijalozi dviju žena (Mare i Cvijete).

Ideal ljepote koji je u Gučetićevim dijalozima našao svoj filozofski definiran oblik,odražava onaj isti ideal koji je vidljiv u klimi epohe, posebice u pjesnič-

koj praksi dubrovačkih petrarkista. Podudarnosti motiva Gučetićeve koncepcije ljepote i ljubavi s kultom eros-a i žene ("gospoje") u jeziku pjesnika kao što su Držić, Menčetić, Nalješković, Zlatarić, Ranjina, nalaze tu svoje konkretno osbiljenje doktrine o nebeskoj i zemaljskoj ljetoti, ljubavi, pojmu duše i njene sudbinne, svijet ideja pomiješan sa iskonskom tugom i muždom patnje i odlaženja ("odiljenja").

Svo značenje Gučetićevih teorijskih uputstava, načela i zahtjeva ekonomsko-političke problematike rezimira se u etičko-praktičkim normama porodice kao društvenog entiteta, a potom i države, "porodiće u velikom", što se dade ilustrirati onim pozitivnim načelima na kojima se tokom stoljeća formirao dubrovački političko-ekonomski život i razvoj tog slobodnoga grada.

Gučetićeva ekonomsko-politička studija predstavlja osvrt ili rekapitulaciju velikog kompleksa političkih doktrina do njegova vremena kao i autora njegovoga doba, a njegovi pogledi pokazuju originalnost i životnu aktualnost pojedinih pitanja kao što je to na primjer funkcija rada, uloga kamata, novca, odnos sluga-gospodar i mnogi drugi. Ono što kreće sve te pristupe i analize jest Gučetićeva tendencija realiziranja humanijeg ljudskog društva u kojem čovjek, na osnovu vlastitog cijelokupnog povijesnog iskustva, spoznaje i slobodno traži rješenja svog osobnog položaja u svijetu.

U svojem Trstenu, "u malenom kutku Dalmacije", kako i sam kaže, gdje piše svoje brojne komentare, Gučetić raspravlja kršćansku problematiku, vjeran katolicizmu i papi. Ne raspravlja o tim problemima, naime problemima spasa, indulgencija, predestinacije, zbog njih samih, nego su oni sredstvo, grada za osnovu koje on stupa u polemiku s protestantskim teolozima i napada oštре Lutera, Kalvina, Melanhtonu. Gučetićevo kritika heretika i protestantskih zabluda maišla je na podršku kod naještrijeg protureformatorskog inkvizitora, kardinala Bellarmina, koji Gučetića potiče na pisanje njegovih komentara psalama (piše ih u razmaku od 1589 do 1601), na osnovu kojih je Gučetić bio promoviran za doktora filozofije i teologije. Gučetićevo vjernost službenoj liniji pojašnjava motive s kojih su njegova djela objavljivana i cijenjena usred najjačih političkih i teoloških sponeva njegova vremena, a to se slaže s borbom koju je vodio i Dubrovnik, umješno, ne bi li se sukobio s Rimom i Venecijom.

Filozofijski posebno relevantan spis jest Gučetićev komentar Averoesova djela o supstanciji svijeta, rasprava koja izlazi 1580.g.u Veneciji. Opticaj Avereesovog komentara Aristotela u renesansi bio je velik i postao je podstreknikom istraživanjima koja se mogu razrediti u dvije njihove središnje orijentacije - neoplatoničku (odnos čovjek-Bog) i aristotelijansku (božansko u prirodi i u čovjeku).

Treba naglasiti da se Gučetićeva metoda sastoji u izlaganju sadržaja Averoesovih i Aristotelovih postavki i pojmovlja, i na taj način Gučetić ulazi u bit filozofijskog razmatranja temeljnih problema kao što su problem odnosa materije i čina, akta i mogućnosti kao supstancijalne forme materije, nebeskog tijela i interpretira osnovne Averoesove kozmološke stavove; međutim u interpretaciji Averoesovih i Aristotelovih stavova, te u razilaženju s Scotusom i Tomom Akvinskim valja naglasiti Gučetićovo kristijaniziranje velikog grčkog mislioca prednosno njegovo svodenje Aristotela na dogmatsko učenje Crkve.

Gučetićev udio u renesansnom averoizmu dade se ukratko sažeti u odredenju da on Aristotela uklapa u okvire kršćanske teologije, u čemu se očituje negativan aspekt njegova mišljenja, a s druge strane valja naglasiti pozitivnost tog Gučetićevoga uklapanja u problematiku renesansnog averoizma i kritičkog postavljanja prema tradiciji.

Aksiološki koncipiran komentar Gučetićev Aristotelovoj retorici predstavlja vrlo interesantan rukopis u kojem Gučetić svoje bogato poznavanje navedene problematike zasniva na svojoj političko-sudskoj djelatnosti, pa fenomen govorništva u njegovu misaonu sklopu zauzima visoko mjesto. Ono jest upravo stvorilo državu. Tezu da govorništvo nosi u sebi političke komponente Gučetić argumentira Aristotelovim stavovima o koristi i potrebi

govorništva. Ističući pedagoški i praktički momenat aristotelovske retorike, Gučetić zaključuje da je govornička vještina sredstvo političkog djelovanja, pa se u tomu vidi Gučetićevo originalno stajalište obzirom na dotadnje antikne koncepcije governištva koje kritizira. Područje retorike tako prestaje biti ograničeno, i ono kao i predmet filozofije proteže se i na ostala područja žjudske duhovne pa i praktičke aktivnosti. Ovaj spis, jedan od Gučetićevih najizvedenijih, svjedoči o velikom i širokom Gučetićevom poznavanju starog naslijeda governičke literature koje primjenjuje na područja dijalektike, prava, politike, morala pa sve do pjesništva, svjedoči o svom intenzitetu dugevnih stremljenja koja ga stavlja u red onih mislilaca koji su cijelogova svojega života težili za zajednicom najviših ideja koje sve zajedno upućuju ka istini, njenom traženju i dokazivanju.

Pored svoje političko-pedagoške angažiranosti, Gučetić je posebito svojom filozofske-teološkom angažiranosti na najosjetljivijim problemima i pitanjima svoga vremena stajao u središtu dugevnih težnji Europe. Upravo filozofske-teološki rukopisi zauzimaju najveći dio njegova opusa, iz kojih je vidljivo njegovo poznavanje skolastičke i patrističke tradicije. Rukevodeći se induktivnom metodom u analizama svojih problema, Gučetić postavlja osnovnu tezu o nematerijalnosti duše, pa preko toga raspravlja o neraspapljivosti duše, kao njenom temeljnem određenju. Duša je duhovna supstancija koja se od

tijela bitno razlikuju. Preko koncepcije o božanskom stvaranju duše, za što mu je dovoljan argumenat biblijski tekst Geneze, gdje je duša stvorena istovremeno s čovjekom, i nije tijelo, niti tjelesna odlika, niti njegov akt. Gučetić ispituje proces spoznaje, i pritom zauzima stav o nemoći osjetila kao sredstvu spoznavanja, a rješenje vidi u neoplatoničkim pojmovima iluminacije.

Raspravlјajući kratko o distinkciji nus poietikós i nus pathetikós, Gučetić problem vidi u razlici kakvoće duše i kakvoće intelekta, pri čem je intelekt plemenitiji i značajniji od duše.

Dvoumeći se u pitanju oko besmrtnosti duše, Gučetić je kuša dokazati na taj način da pojednostavljuje problem i osjetilni dio duše proglašava intelektualnim. Duša dakle, kao sredstvo spoznaje koristi čovjeku, filozofiski, i kao sredstvo spaša, teologiski. Savršenstvom naše duše Gučetić smatra čisto i samostalno postojanje duše bez tijela, nakon čovjekove smrti, što je u nastavku, blaženo gledanje Boga. Čovjek je međutim ograničen i nije u stanju spoznati božansku bit nakon smrti, i njegova duša može samo svojim intelektualnim moćima u duhu "gledati" Boga.

Gučetićovo bavljenje problematikom kozmologije i prirodne filozofije u svemu pokazuje njegov trud u vrednovanju kulturno-povijesnog naslijeda, kao i njegov napor za uklapanjem u novu misaonu orijentaciju njegova vremena.

Nemajući snage da izgradi zaokružen filozofski sistem,

i ostajući više pribilježnicom velikih umova, valja reći i ponoviti da sve ono originalno čime se Gučetić želi pridružiti velikoj plejadi mislilaca, u većini komentirajući ih, očišćava Gučetića kao djelatnika, angažiranu u svojem vremenu, od funkcija u svome gradu do marljiva ispisivanja bilježaka Aristotela i Averroesa, velikog mnoštva tekstova iz različitih perioda povijesti i filozofske misli. U vremenu u kojem djeluju i pišu Patricije, Monaldi, Medo, i velika generacija pjesnika, Gučetić daje svoj doprinesak svojem vremenu, on opстоji u svojem vremenu, a njegovo svestrano bavljenje problematikom čestvovanje u osjetljivim filozofskim raspravama stoljeća, premda tihe i nemetljive, traži dosluh; fragmentarnost i mnoge zablude ne zakrivaju potpuno ono pozitivno i napredno u ovog mislioca koji je dao svoj pridonesak hrvatskoj filozofskoj tradiciji.

BILJEŠKE

Uvod

1. Zdenka Marković, Piesnikinje starog Dubrovnika, JAZU, Zagreb, 1970.
2. Aleksandar Uzunović, Trsteno, JAZU, Zagreb 1953; Cvito Fisković, Prilozi povijesti umjetnosti u Dubrovniku, Split, 1959 ; - Naši graditelji i kipari XV i XVI stoljeća u Dubrovniku, MH, Zagreb 1947; - Baština starih hrvatskih pisaca, I, II, MH, Split 1971.
3. Konstantin Jiraček, Beiträge zur ragusanischen Literaturgeschichte, Archiv für slavische Philologie, Bd. XXI, Berlin 1899.
4. Ambrogio Gozze, Origine della Famiglia Gozze e Serie Genealogica della medesima...che si conserva nell'Archivio del Convento dei R.R.P.P. di s.Domenico di questa città di Ragusa. Il quale Manuscritto fù composto dal quendam illustris.^o e reverendiss.^o fra.Ambrogio Gozze dell'Ordine de Predicatori Vescovo di Trebigne, Marcana,e poi di Stagno (HA,Dubrovnik,br.225)
5. Disegni dei Stemmi delle Famiglie Bassegli, Gozze e Cologan (HA,Dubrovnik)
- Irmgard Manken, Dubrovački patricijat u XIV veku, Srpska Akad mija znanosti i umetnosti, knj. CCCXL, Beograd 1960.

6. Francesco Appendini, Notizie istorico-critiche sulle antichità, Storia e letteratura de' Ragusei divise in due tomi e dedicate all'eccelso Senato della Repubblica di Ragusa, Ragusa 1803. T.I, II.
7. De Antiquitate et Nobilitate Gentil Genze. Ad Amplissimum Virum Paulum Bassegli-Gozzeum. Jeannes Svilocos in seminarie Archipiscopali Jadertino, 1835 (HA, Dbk.)
8. Navedeni rukopis A. Gučetića, nadalje S. Razzi, talijanski dominikanac koji boravi u Dubrovniku od 1587-1589, u djelu Storia di Ragusa, Lucca 1595, p.13e.
Gučetića dalje navode autori: Š. Liubić, Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia, Vienna 1856; Gerva, Biblioteca Ragusina in qua Ragusini scriptores eorumque gesta et scripta recensentur, Ragusii 1741; Appendini, op.cit; Dolci, Fasti litterario-ragusini sive virorum litteratorum, Venetiis 1767.
9. J. Bersa, Dubrovačke slike i prilike, MH, Zagreb, 1941, s.157.
10. S. Kastrapeli, Pitanje Škeleovanja Nikole Vida Gučetića, Ped. Rad XVII, 1962, br. 7-8, s.261-274.
11. A. Pinterovic, Les dialogues platoniciens de Niksa Vitkovic Gučetić (Nicolo Vito di Gozze). Univ. Cath. de Louvain, Fac. de Philosophie et Lettres, 1966-67.
12. J. Gelčić, Dubrovački Arhiv, Sarajevo, 1910, serija XIX , sv.1c.
13. Franjo Marković, Filozofijske struke pisci hrvatskoga roda s okraj Velebita u stoljećih XV do XVIII, Zagreb 1882.

14. Josip Torbarina, Tassovi soneti i madrigali u čast Cvijete Zuzorić Dubrovkinje, Hrv. Kolo XXI, MH, Zagreb 1940; André Vaillant, Les "Piesni razlike" de Dom. Zlatarić, Paris, 1928.
15. Usp. Fr. Jelašić, Gundulić prema filozofiji Cinquecenta, Hrv. Revija XI/1938, br. 12, s. 660-664.
16. John Charles Nelson, Renaissance Theory of Love, Columbia Univ. Press, New York 1958.
17. Albert Haler, "Dialog o ljepoti" Nikole Vita Gučetića (opis ljepote Cviete Zuzorić u prvoj hrvatskoj estetici), Spremnost, br. 139, 1944, s. 9.
18. Vidi: M. Ficino, Sopra lo amore over Convito di Platone, Celuc, Milane, 1973.

Gračićev pojam ljepeza u odnosu spram
dubrovačkih petrarkista

1. Zbornik stihova XV. i XVI. stoljeća, u: Pet stoljeća hrvatske književnosti, Zora, Zagreb 1968.
2. D. Bunić-Vučić, Plandovanja. U: Djela D. Bunića-Vučića . Stari pisci Hrv., knj. 35, JAZU, Zagreb 1971, str. 116.
3. Nalješković, Pjesni ljuvene. U: Nalješković-Benetović-Palmotić, Pet stoljeća, Zora, Zagreb 1965, str. 23.
4. Pjesme Š. Menčetića i D. Držića. Stari pisci.. II, JAZU, Zagreb 1937, str. 317.
5. ibid., III, str. 300.
6. Zlatarić, Pjesni razlike. U: Djela D. Zlatarića, JAZU, Zagreb 1899, str. 244.
7. D. Ranjina, Pjesni razlike. U: Zbornik stihova XV. i XVI. st.

8. Rafo Bogišić, Nikola Nalješković, JAZU, Zagreb 1971.
9. D.Zlatarić, Pjesni razlike, op.cit., str.183.
10. ibid., str.223.
11. Nalješković, Pjesni od maskerata, u:Pjesme N.Dimitrovića i N.Nalješkovića, SPH, 6, JAZU, Zgb., 1873, str.170.
12. T.Tasso, Dialoghi sull'arte poetica e del poema eroico, Bari, Laterza 1964.
13. A.Cronia, Il Petrarchismo nel Cinquecento serbo-croato, Studi petrarcheschi, Bologna 1948.
14. Zlatarić, Pjesni razlike, op.cit., str.193.
15. De Illustribus familiis quae hodie Rhacusae extant anno M.D. LXXXIII. Cal. Ian. Ad amplissimum senatum Rhacusanum, Didacus Pyrrhus.

Gučetićevi filozofsko-teološki rukopisi

1. Bohdan Kieszkowski, Studi sul Platonismo del Rinascimento in Italia, Sansoni, Firenze 1936; E.Garin, E.Castelli, R.Klein, de Gandillac, Atti del V Convegno Internazionale di Studi umanistici, Oberhofen, 16-17.IX.1960. Padova, Cedam 1960; Della Torre, Storia dell'Academia Platonica di Firenze, Firenze 1902; G.Saitta, La filosofia di Marsilio Ficino, Messina 1923; - Il Rinascimento, Firenze, Sansoni, T.I-III, 1961.
2. Eugenio Garin, Giovanni Pico della Mirandola, Firenze 1936.
3. Breve compendium Nicolai Viti Gezzii, in duo prima

capita Tertii de Anima Aristotelis, f.1.

4. O značenju koji su Hebreji odigrali tokom povijesti u dubrovačkoj sredini, vidi: Jerje Tadić, Jevreji u Dubrovniku do polovine 17. st., Sarajevo 1937.

Ekonomsko-politički pogledi N.V.Gučetića

1. Tomislav Čarovača. Dubrovački humanist Nikola Gučetić i njegovo pedagoško djelo "Uprava porodice", Pedagoški Rad, XV, 1960, br. 9-10, str. 353-359.

Stjepan Basariček, Nikola Gučetić, u: Pedagogijska Enciklopedija, knj. I, MH, Zagreb, HPZ 1895-1906, str. 431-433.

Mih. V. Vujić. Ekonomsko-politički pogledi Dubrovčanina Nikola Vida Gučetića, Sr. Karlovci 1900.

Ivo Perić. Pedagoški pogledi Nikole Gučetića, "Dubrovnik", VII, 1, 1964, str. 18-37.

2. Zabić. Banka Kotoruljija o trgovini i savremenom trgovcu, Titograd 1963.

Gučetićev komentar Averroesovom djelu o supstanciji svijeta

1. Zanimljiva je usporedba između Nikole Viteva Gučetića i A.Nife (Augustinus Niphus, Agostino Sessa) koju provodi A. Pinterović u svojem djelu Les dialogues platoniciens de Niksa Vitkovic Gučetić, p. 102-113, gdje postavlja i obrazlaze tezu da je Nifo svojim djelom De pulchro

liber (Roma 1531), bio predloškom i direktnim uzorom Gučetićevim dijalozima o lijepom i ljubavi, kao i raspravama o problemu duše. I Gučetić kao i Nifo pišu komentar Avercesovu djelu o supstanciji svijeta. Dodajmo da se jedanaest djela Ag. Nife nalaze u Naučnoj Biblioteci u Dubrovniku.

2. A.Antonaci, Marcantonio Zimara, vol. I, ed. Salentina,
Lecce, Galatina 1971, p. 255.

Štampana djela N.V. Gučetića

- Nicolai Viti Gozzii, patricii reipublicae ragusinae,
commentaria in sermonum Averrois de substantia orbis
et commentarius in propositiones de causis. Venetiis
 apud Bernardum Junctam 1580 (Dubr.Bibl.Male Bráče)
- Quæstio de immortalitate intellectus possibilis, contra
Alexandrum Aphrodisaum. Nicolai Viti Gozzii, Venetiis
 1580 (u djelu:.. Commentaria in sermonum Averr.)
- Dialogo della Bellezza, detto Antos, secondo la mente di
 Platone, composto da M. Niccolò Vito di Gozze, gentil'huo -
 mo Raguseo, nuovamente posto in luce, Venezia, Ziletti
 1581 /Sv.Bibl.Zgb./
- Dialogo d'Amore, detto Antos, secondo la mente di Platone,
 Venezia, Ziletti 1581 /Sv.Bibl.Zgb./
- Discorsi di M. Niccolò Vito di Gozze, gentilhuomo Raguseo
 dell'academia degli occulti, sopra la metheore di Ariosto-
tile, ridotti in dialogo e divisi in quattro giornate
 Venezia 1585 /Naučna Bibl.Dbk./
- Discorsi della Penitenza sopra i sette Salmi Penitentiali
di David di M. Niccolò Vito di Gozze gentil'huomo
 Raguseo. Ne' quali, oltre à la piena cognizione della
 salutifera Penitenza, si confutano alcune opinioni de
 gli heretici; particolarmente in materia della Predesti-
 natione. In Venetia, Aldo 1589 (Sv.Bibl.Zagreb/

- Governo della famiglia. Venezia, Aldo 1589 (Dubr.Bibl. Male Brade i Sv.Bibl.Zgb.)
- Delle State delle repubbliche secondo la mente di Aristotele con esempi moderni. giornate otto di M.Nicolo Vito di Gozzi gentilhuomo Raguseo, Accademico occulto. Con CCXXXII Avertimenti Civili dell'istesso, molto curiosi, et utili per coloro che governano Stati. Et nel fine una Apologia dell'honor civile. Venetia 1591. (Sv.Bibl. Zgb.)
- Nicolai Viti Gozzi patritii Reipublicae Ragusinae Commentarii in tres Psalms XV.XXV.CXXXVI. Ad illustrissimum et reverendissimum S.Rom.Ecccl.Card.Robertum Bellarminum cum privilegiis. Venetiis 1601 (Hist.Arhiv,Dbk.)
- Nicolai Viti Gozzii Patritii Reipublicae Ragusinae In Primum Psalmum Commentarius. Cum Privilegiis. Venetiis, apud Franciscum Barilettum 1600 (Bibl.Drž.Arhiva,Zadar)

Rukopisna zaostavština N.V.Gučetića

Biblioteca Urbina,Vatikan:

- Varie compositioni in Theologia del Sig.Niccolò di Vito Gozzi, gentil'huomo Raguseo Dottore in theologia et filosofia, et nell'Accademia degl'Insensati di Perugia detto l'occulto; dedicate da Vito suo figliuolo al serenissimo signor Francesco Maria Duca d'Urbino. L'anno 1611 li 28 d'aprile. (sign.499,kod.XVII)

- Nicolai Viti Gozzi patritii reip.ragusinae tractatus De Anima (L.1-65), De Daemonibus (L.66-116), De Angelis (L.117-185), De Deo (L.186-257) (sign.500,kod.XVII, sign.514,kod.XVII).
- Gozzii Nicolai Viti maioris,patritii reip.ragusinae ex accademia insensatorum,commentaria in primum librum artis rhetoriconum Aristotelis (bez oznake god.) (sign.1219,kod.XVI-XVII).
- Gozzi Nicolai ragusini,ex accademia insensatorum,breve compendium in duo prima capita tertii de anima Aristotelis,Ragusii 1606. (sign.1449,kod.1606.)

Biblioteca Oliveriana.Pesaro:

Li Discorsi della immortalità e felicità humana (pisanu u Dubrevniku,30.VII.1607).

Biografski podaci N.V.Gučetića

1549. Rođen Nicolo Vito di Gózze u Dubrovniku.
1569. ulazi u Veliko Vijeće
1571. postaje jedan od nadzornika javnih radova Dubrovnika i jedan od tri advokata za privatnike
1573. nadzornik u solanama
1575. jedan od tri općinske advokate. Boravi u Rimu, prijateljevanje s Cardanusem.
1576. jedan od šestorice advokata za privatnike
1578. jedan od trojice službenika koji brinu o javnoj opskrbi žitom i živežnim namirnicima
1580. jedan od šestorice advokata za privatnike
1583. jedan od šestorice advokata za privatnike; jedan od četvorice blagajnika općine; nadzornik trgovine vinom
1586. jedan od šestorice sudaca za civilne poslove
1587. jedan od šestorice advokata za privatnike
1588. jedan od trojice službenika za tekstilnu proizvodnju
1589. ulazi u Vijeće Umoljenih. Postaje Knezom dubrovačkim
1590. jedan od petorice sudaca
1591. jedan od tri službenika za tekstilnu proizvodnju
1592. jedan od šestorice sudaca za civilne poslove
1593. Knez dubrovački
1594. jedan od trojice službenika za tekstilnu proizvodnju i jedan od trojice rizničara katedrale.
1595. jedan od članova Maloga Vijeća.
1596. Knez dubrovački

1597. nadzornik u kovnici novca
1598. jedan od članova Maloga Vijeća
1600. Ulazi u Vijeće Umoljenih.Knez.
1601. jedan od šestorice advokata za privatnike.Član
Vijeća Umoljenih.
1602. jedan od članova Maloga Vijeća
1603. jedan od petorice čuvara pravde grada.Knez.
1604. jedan od šestorice sudaca za civilne poslove
1605. jedan od članova Maloga Vijeća.Jedan od trojice
zastupnika katedrale.
1609. jedan od petorice čuvara grada.Knez.
1610. jedan od šestorice sudaca za civilne poslove.
Umire.

Literatura o N.V.Gučetiću

Bačić B., Nikola V.Gučetić.Zadar 1910.

Cerovac T., Dubrovački humanist Nikola Gučetić i njegovo pedagoško djelo "Uprava porodice",
Pedagoški Rad EV,1960,br.9-10.

Dadić Ž., Nikola Gučetić i njegovo djelo Sopra le metheore d'Aristotile, "Dubrovnik" VIII,br.2,1965.

Dolci S., Fasti litterario-ragusini sive virorum litteratorum, Venetiis 1767.

Filipović V., Prilog hrvatskih humanista evropskoj estetici renesanse. "Dubrovnik" VIII,br.2,1965.

Haler A., "Dialog o ljepoti" Nikole Vita Gučetića. "Spremnost" br.139,1944.

Kastraneli S., Pitanje Školovanja Nikole Vida Gučetića.
Pedagoški Rad XVII, 1962,br.7-8.

Manken I., Dubrovački patricijat u XIV veku. Srpska Akademija znanosti i umetnosti,knj.CCCXL,Beograd 1960.

Medini M., Dubrovnik Gučetića,Beograd 1953.

Perić I., Pedagoški pogledi Nikole Gučetića. "Dubrovnik" VII,1,1964.

Petz V., Razvitak hrvatskog pedagogijskog mišljenia.
"Napredak",1-2, LXXXIII.

Pinterovic A., Les dialogues platoniciens de Niksa Vitkovic Gučetic (Nicolo Vito di Gozze).Uniw.cath. de Louvain,Faculté de philosophie et Lettres, 1966-67.

P.P., Nikola Gučetić (Gozze). Srpski književni glasnik,
Beograd 1910, XXV, 4.

S.K. Tristota oblijetnica smrti Gučetićeve. "Dubrovnik",
XIX, 6, 1910.

Štiglić M., Povijest pedagogike. Zagreb 1893.

Tacconi I., Economia e politica nel pensiero e nell'ope-
ra di N.V. di Gozze p. trizio raguseo. "La Rivista
Dalmatica", XIII, fasc. II, Zadar 1931, fasc. IV.

Voinovitch L., Histoire de Dalmatie, Paris 1934.

Vujić V. Mih., Ekonomsko-politički pogledi dubrovčanina
Nikole Vida Gučetića iz druge polovine 16. veka.
Sr. Karlovci 1900.

Opća literatura

Adamović V., Dubrovčani izvan zavičaja. Mala bibl. M.B. Du-
brovnik 1914.

Antonaci A., Marcantonio Zimara. Vol. I. ed. Salentina, Lecce,
Galatina 1971.

Appendini F.M., Notizie istorico-critiche sulla antichità,
storia e letteratura de Razusei. Dubrovnik 1803.

Bacotich A., Rimatori dalmati del Cinquecento, u: Archivio
storico per la Dalmazia, Roma 1936. Fasc. 124, p.
127-131; fasc. 125, p. 177-180; fasc. 126, p. 224-239;
fasc. 128, p. 310-320.

Bersa J., Dubrovačke slike i prilike, MH, Zagreb 1941.

Bogišić R., Nikola Nelišković, JAZU, Zagreb 1971.

Brlek M., Rukopisi knjižnice Male Braće u Dubrovniku.

JAZU, Zagreb 1952.

Cronia A., Il Petrarchesmo nel Cinquecento serbo-croato.

Studi Petrarcheschi, vol. I. 1948.

Garcia C., Dal Rinascimento alla Contrariforma, Roma 1934.

Dayre J., O dubrovačkoj književnosti, Zagreb 1935.

Dialoghi di Torquato Tasso, Firenze 1858.

Elwert Th. W., Studi di letteratura veneziana, Venezia

Filipović V., Filozofija Renesanse, MH, Zagreb 1956.

Pisković C., Prilozi povijesti umjetnosti u Dubrovniku,

Split 1950.

: Naši graditelji i kipari XV. i XVI. stoljeća u Dubrovniku, MH, Zagreb 1947.

: Baština starih hrvatskih pisaca, I, II, Split,
MH, 1971.

Franičević M., Dva pjesnika s kraja 16. stoljeća: Dinko Ra-
nina i Dominika Zlatarić, Forum 4, 1968.

Garin E., Der Italienische Humanismus, Bern 1947.

Gentile G., Studi sul Rinascimento, Sansoni, Firenze 1968³.

: Il pensiero italiano del Rinascimento,
Sansoni, Firenze 1940.

Haler A., Gundulićev Osman o estetskoj sledišta, Beograd,
1929.

Jelašić F., Gundulić prema filozofiji Cinquecenta. Hrvatska
Hrvatska Revija XI, 1938, br. 12.

: Mino Monaldi, Ireneja ili o ljepoti, Zagreb 1909.

Jireček K., Beiträge zur ragusanischen Literaturgeschichte, Archiv für slavische Philologie, Bd. XXI, Berlin 1899.

Jurić Š., Iugoslaviae Scriptores Latini Recentioris Actatatis. Opera scriptorum Latinorum natione Croatarum usque ad annum MDCCCXLVIII, Zagreb MCMLXVIII.

: Kodeksi Urbinske knjižnice važni za hrvatsku, napose zadarsku povijest, p.o.RAD JAZU, Zadar, sv.l.

Kasumović I., Utjecaj grčkih i rimskih pjesnika na dubrovačku liričku poeziju. RAD JAZU, knj. 201, 203, 205, Zagreb 1914.

Kieszkowski B., Studi sul platonismo del Rinascimento in Italia, Sansoni, Firenze 1936.

Kolendić P., Iz starog Dubrovnika, SKZ, Beograd 1964.

Kombol M., Talijanski utjecaji u Zlatarićevoj lirici, JAZU, Zagreb 1933.

Mukuljević-Sakcinski I., Flora Zuzorić. Cartica iz historie ilirske književnosti XVI veka. Danica Ilirska, br. 18-20, 1846.

Ljubić Š., Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia, Vienna 1856.

Marković F., Filozofijske struke pisci hrvatskoga roda s onkraj Velebita u stoljećih XV do XVIII, Zagreb 1882.

Marković Z., Pjesnikinje starog Dubrovnika, JAZU, Zagreb 1970.

- Medini M., Povijest hrvatske književnosti u Dalmaciji i Dubrovniku, MH, Zagreb 1902.
- Meozzi A., Il petrarchismo Europeo, sec. XVI, Pisa 1934.
- : Azione e diffusione della letteratura italiana in Europa (sec. XV-XVII), Pisa 1932.
- Mondolfo R., Figure e idee della filosofia del Rinascimento. La Nuova Italia, Firenze 1963.
- Movia G., Alessandro di Afrodisia. Tra naturalismo e misticismo. Antenore, Padova 1970.
- Nardi B., Saggi sull'aristotelismo padovano dal sec. XIV al XVI. Sansoni, Firenze 1958.
- Nelson J. Ch., Renaissance Theory of Love, New York 1958.
- Pjesnici hrvatski 16. veka. D. Albrecht, Zagreb 1867.
- Renan E., Averroes et l'averroïsme. Paris 1861².
- Saitta G., Il Rinascimento. Sansoni, Firenze 1961. vol. I-III.
- : La filosofia di M. Ficino, Messina 1923.
- Schmelzar H., Petrarcas Verhältnis zur vorausgehenden christlichen Philosophie des Abendlandes, Bonn 1911.
- Tadić J., Dubrovački portreti, Beograd 1948.
- : Cvjeteta Zuzorić, Beograd 1939.
- Toffanin G., Storia dell'umanesimo dal sec. XIII al XVI. Bologna 1943.
- Torbarina J., Italian influence of the poets of the Ragusan Republic. London 1931.
- : Tassovi soneti i madrigali u čast Cvijete Zuzorić Dubrovkinje. Hrv. Kolo XXI, MH, Zagreb 1940.

Torre A., Storia dell'Accademia Platonica di Firenze.

Firenze 1902.

Ugrenović A., Tsteno, JAZU, Zagreb 1953.

Vaillant A., Les "Piesni razlike" de Dom. Zlatařić (Travaux publiés par l'Institut d'études slaves), Paris 1928.

Vinci L., Traktat o slikarstvu, Beograd 1964.

Zebić, Benko Kotruljić o Trgovini i savršenom trgovcu,
Titegrad 1963.

Sažetak

Uvod	1
I.Dijalozi o ljepoti i ljubavi	11
II. Gučetićev pojam lijepog u odnosu prema dubrovačkim petrarkistima	43
III.Ekonomsко-politički pogledи N.G.....	51
IV. Gučetićevi komentari	
1.komentari psalama	69
2.komentar Averoesovom djelu o supstanciji svijeta	81
3. komentar Aristotelovoј retorici ...	98
V. Prirodnofilozofski pogledи N.G.....	108
VI.Gučetićevi filozofsko-teološki rukopisi	111
Sažetak	156
Bilješke	165
Literatura o Nikoli Gučetiću	176
Opća literatura	177